

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra politologie a evropských studií



Jana ŠRÁMKOVÁ

DERADIKALIZACE ISLAMISTICKÝCH
HNUTÍ: PŘÍPADOVÁ STUDIE
VYBRANÝCH ZEMÍ SEVERNÍ AFRIKY

Diplomová práce

Vedoucí práce: Ing. Mgr. Jaromír HARMÁČEK, Ph.D.

Olomouc 2013

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 25. dubna 2013

„Děkuji Ing. Mgr. Jaromíru Harmáčkovi, Ph.D. za vedení mé diplomové práce a za jeho trpělivost. Rovněž bych ráda poděkovala své rodině a přátelům za podporu, jež mi poskytovali po celou dobu mého studia.“

Obsah

Obsah	- 3 -
Seznam použitých zkratk	- 5 -
Seznam tabulek	- 7 -
Seznam obrázků	- 7 -
Úvod.....	- 8 -
1. Problematika islamismu a souvisejících pojmů	- 13 -
1.1 Radikalizace	- 14 -
1.2 Moderace (umírňování)	- 14 -
1.3 Deradikalizace	- 15 -
1.4 Typologie islamistických hnutí	- 17 -
1.4.1 Salafismus	- 18 -
1.4.2 Salafistický džihádismus	- 18 -
1.4.3 Džihádismus	- 19 -
1.4.4 Takfirismus	- 20 -
1.4.5 Al-Džaz'ara	- 21 -
1.4.6 Ichwánismus.....	- 21 -
1.4.7 Závěr.....	- 22 -
1.5 Představení relevantních islamistických hnutí v severní Africe.....	- 24 -
1.5.1 Egyptská extremistická islamistická hnutí.....	- 24 -
1.5.2 Libyjská islámská bojová skupina LIFG	- 29 -
1.5.3 Islamistická hnutí v Alžírsku	- 30 -
2 Deradikalizační proces ve vybraných zemích severní Afriky: Egypt, Libye, Alžírsko	- 33 -
2.1 Deradikalizační proces s IG	- 33 -
2.1.1 Džamá'al Islamíja a arabské jaro	- 33 -
2.2 Deardikalizační proces s Egyptským džihádem.....	- 34 -
2.2.1 EIJ a Arabské Jaro	- 35 -
2.3 Deradikalizační proces s LIFG.....	- 36 -
2.3.1 LIFG a Arabské jaro.....	- 38 -
2.4 Deradikalizační proces s AIS-FIS a GIA	- 39 -
3 Proměnné v deradikalizačním procesu: faktory vládních deradikalizačních snah.....	- 44 -
3.1 Proces Individuální deradikalizace, jeho průběh, implementace a implikace v zemích severní Afriky -	46 -
3.2 Kolektivní disengagement a deradikalizace	- 51 -
3.2.1 Komplementarita individuální a kolektivní deradikalizace	- 59 -
3.2.2 Proveditelnost deradikalizace a vyhodnotitelnost deradikalizačních programů	- 61 -
4 Proměnné v deradikalizačním procesu: vnější provázející faktory radikalizace a deradikalizace ...	- 64 -

4.1 Radikalizace, její příčiny a hlavní podněcovatelé.....	- 65 -
4.1.1 Problematika vysvětlení radikalizace na základě „root causes“	- 65 -
4.1.2 Sociální a ekonomické faktory	- 68 -
4.1.3 Politické faktory	- 73 -
5 Proměnné v deradikalizačním procesu: vnitřní (skupinové) faktory	- 83 -
5.1 Funkčnost vedení a charisma vůdce	- 83 -
5.2 Struktura organizace	- 86 -
5.3 Hodnotová orientace.....	- 86 -
5.4 Síla vazeb jedince ke skupině a míra jeho zapojení v aktivitách	- 87 -
Závěr	- 91 -
Literatura	- 94 -
Přílohy.....	- 105 -
Abstrakt	- 107 -
Klíčová slova.....	- 107 -
Abstract.....	- 108 -
Key Words	- 108 -

Seznam použitých zkratk

AIS	Armée islamique du salut Islámská armáda spásy
ANP	Armée Nationale Populaire Národní populární armáda
AQMI	Al-Qaida au Maghreb islamique Al Káida islámského Magrebu
DCE	Direction du Contre-Espionage et la Sécurité Interne Alžírské protišpionážní ředitelství
EIJ	Egyptian Islamic Jihad Egyptský islámský džihád
FIS	Front Islamique du Salut Islámská fronta spásy
GIA	Groupe Islamique Armé Ozbrojená islámská skupina
GILDF	Gaddafi International Charity and Development Foundation Kaddáfího nadace pro mezinárodní charitu a rozvoj
GSPC	Groupe Salafiste pour la Prédication et le Combat Salafistická skupina pro kázání a boj
FLN	Front de Libération Nationale Národní osvobozenecá fronta
IG	Islamic Group Islámská skupina

LIFG	Libyan Islamic Fighting Group Libyjská islámská bojová skupina
MB	Muslim Brotherhood Muslimské bratrstvo
MIA	Mouvement islamique Armén Islámské ozbrojené hnutí
MSP	Mouvement de la Societé pour la Paix Společenské hnutí za mír
MTI	Mouvement pour la Tendence Islamique Hnutí islámské tendence
OSN	Organizace spojených národů
RND	Rassemblement National Démocratique Národní shromáždění pro demokracii
SM	Securité Militaire Vojenská bezpečnost
USAID	United States Agency for International Development Agentura Spojených států amerických pro mezinárodní rozvoj

Seznam tabulek

Tabulka 1: Kategorizace hlavních proudů islamistických hnutí v severní Africe	23
Tabulka 2: Seznam významných útoků organizovaných EIJ	28
Tabulka 3: Hlavní faktory vedoucí k recidivě ex-radikála	50
Tabulka 4: Hlavní faktory vládních deradikalizačních snah	59
Tabulka 5: původ radikálních islamistů ve válce v Iráku	71
Tabulka 6: Vnější provázející faktory radikalizace a deradikalizace	82
Tabulka 7: Vnitřní (skupinové) faktory deradikalizace	90

Seznam obrázků

Obrázek 1: Model průběhu deradikalizace/disengagementu	48
Obrázek 2: Vztah a vzájemné působení mezi kolektivní a individuální deradikalizace	61
Obrázek 3: Délka extremistova působení ve skupině a vyplývající síla vazeb	89

Úvod

Problematika radikálních islamistických hnutí se v posledních desetiletích stává stále aktuálnějším tématem. Extremismus na Blízkém východě a v severní Africe je předmětem obav nejen pro místní vlády, ale potenciálně také pro celé mezinárodní společnosti, které je stále častěji vystavováno teroristické hrozbě extrémních islamistických skupin.

Islamistická hnutí však zároveň představují ve většině arabského světa jedinou reálnou opozici a potenciální alternativu současnému režimu. Až do událostí arabského jara z roku 2011 byl pro tento region typický autoritativní charakter režimu, který bránil jemu nepohodlným politickým proudům v sebevyjádření, čímž více či méně viditelně podněcoval radikalizaci mezi islamistickou společností.

V současné době čelí islamisté odlišným podmínkám, než jejich předchůdci v minulých generacích. Ačkoli je radikální islamismus dlouhodobě problémem mnoha zemí, teprve po útocích na obchodní centrum v roce 2001 se jeho řešení stalo mezinárodní prioritou. Vzniká dnes jakýsi konsensus mezi relevantními analytiky a odborníky v tom, že pro přemožení hrozby islámského extremismu a terorismu je potřeba jít nad rámec klasických bezpečnostních a inteligenčních postupů. Čím dál větší počet vlád se nyní ztotožňuje s tím, že je nezbytné přijmout proaktivní opatření k zabránění náchylným jedincům v jejich radikalizaci a rehabilitovat ty, kteří již byli do extremismu zapojeni.

Proto začala v posledních desetiletí řada zemí potýkající se s radikálním islamismem zavádět programy pro boj proti islámskému extremismu a pro podporu potenciálně vedoucí k jejich vystoupení z radikální organizace (tzv. „*disengagementu*“) a deradikalizaci. Mezi země v současnosti či minulosti implementující významnější deradikalizační programy se řadí Alžírsko, Libye, Egypt, Jordánsko, Saudská Arábie, Jemen, Irák, Bangladéš, Indonésie a Singapur. Deradikalizace jako proces řízený státem je však stále ve fázi vývoje a jeho implementace do praxe se často neseťká s kýženým výsledkem.

Dosavadní výzkumná činnost je v dané problematice poměrně nedostatečná a relevantní literatura se často soustředí jen na některé aspekty celého procesu. V roce 2009 Omar Ashour, politolog a lidskoprávní aktivista, momentálně působící jako ředitel postgraduálního programu pro blízkovýchodní studia na univerzitě v Exeteru, publikoval jako jeden z prvních výzkum s knižním výstupem pod názvem

„Deradikalizace džihádistů: Transformace ozbrojených islamistických hnutí“ („*The Deradicalization of Jihadists: Transforming Armed Islamist Movements*“), který nabídl rozsáhlou studii zabývající se problematikou deradikalizace teroristických organizací v Alžírsku a Egyptě.¹ Jeho hlavní badatelskou oblastí však byl především charakter radikální skupiny a jeho vliv na potenciální deradikalizaci členů radikální organizace. Také významné světové organizace a think tanky se zaslouhují o často hluboce propracovaný výzkum islamistických hnutí, jehož náplní je však primárně analýza radikalizace a důvodů k ní vedoucích. Nezisková organizace RAND publikovala v roce 2010 studii „Deradikalizace islamistických extremistů“ („*Deradicalizing Islamist Extremists*“), věnující se jednotlivým světovým deradikalizačním programům. Její součástí byla též obecná analýza vládních kroků a jejich dopadů v deradikalizačním procesu.² Studie však neobsáhla problematiku neúmyslných vládních politik, které však také generují zásadní faktory v otázce udržitelné deradikalizace.

Cílem této výzkumné práce je poskytnout koherentní a ucelenou analýzu deradikalizačních procesů v celé jejich komplexnosti. Autorka v práci věnuje hlavní pozornost proměnným, které mohou deradikalizaci jak negativně, tak také pozitivně ovlivňovat. Pro získání analýzy mapující celé spektrum potenciálních i reálných proměnných nahlíží autorka na proces deradikalizace ve třech oblastech – na oblast státu a vládních snah, na oblast státu jakožto celku poskytujícího – úmyslně či neúmyslně – určité politické a socioekonomické podmínky a v neposlední řadě na oblast samotné skupiny a její charakteristiky. Na příkladu států severní Afriky tak práce analyzuje konkrétní okolnosti, které zasazuje do obecného rámce a vyvozuje hlavní faktory, které napomáhají či brání úspěšné deradikalizaci. Na základě zjištěných poznatků práce v závěru také nabízí některá doporučení pro docílení funkční a udržitelné deradikalizace.

Autorka práci staví na několika základních předpokladech, a to že

- a) deradikalizační proces je výjimečně komplexní proces vyžadující pro svou úspěšnost optimální kombinaci cílených i provázejících faktorů;
- b) bez maximální angažovanosti vlády a využití vhodných (soft i hard) politik nedojde k udržitelné deradikalizaci radikálních islamistických jedinců a skupin;

¹ Ashour, 2009a

² RAND, 2010

- c) existuje úzké propojení mezi faktory způsobujícími radikalizaci a faktory, jež umožňují udržitelné umírnění jedince, a proto má politická a sociálně ekonomická situace v zemi rozhodující vliv na možnost úspěšné deradikalizace hnutí;
- d) lze nalézt a definovat konkrétní vlastnosti extremistické organizace, které přispívají či naopak zabraňují její deradikalizaci a ke každé radikální skupině je tak třeba přistupovat s ad hoc strategií.

Diplomová práce je členěna do pěti kapitol. První z nich obsahuje teoretické uvedení do problematiky islamismu a klíčových pojmů, kterých autorka v průběhu práce využívá. Těmi jsou islamismus, radikalizace, deradikalizace a *disengagement* a moderace. Ve druhé části je nabídnuta základní typologie islamistických hnutí obecně s aplikací na příklad severní Afriky. Závěr kapitoly je soustředěn na stručné představení konkrétních islamistických hnutí zemí regionu, jejichž deradikalizační proces slouží práci jako zdroj k praktické argumentaci.

Následující kapitola poskytuje souhrnný přehled průběhu deradikalizace vybraných islamistických hnutí. Tato část diplomové práce si klade za cíl zpřehlednit jednotlivé procesy, jejich vývoj a výsledek a uvádí též jednotlivé zainteresované strany a jejich funkce v procesu. Závěrem je v kapitole zhodnocen též aktuální stav a vývoj relevantních islamistických hnutí po událostech z arabského jara, jelikož participace těchto hnutí na daných událostech poskytují podklady pro možnou evaluaci úspěšnosti a udržitelnosti jejich deradikalizace.

Ve třetí kapitole již autorka přistupuje k faktorům ovlivňujícím deradikalizační proces, a to z pohledu vládních programů implementovaných za účelem vypořádání se s násilnými aktivitami islamistických hnutí. Je zde představena obecná problematika deradikalizačních programů a jeho možných úrovní a jednotlivé poznatky jsou podloženy konkrétními případy z vybraných zemí.

Ve čtvrté kapitole jsou zkoumány proměnné, jež vycházejí z průvodních podmínek, ze kterých radikální jedinci a hnutí pocházejí. Je zde využit existující teoretický rámec, který pracuje s příčinami a podmínkami spojenými se vznikem extremismu. Autorka hodnotí váhu politických faktorů, v porovnání s ekonomickými a sociálními determinanty a zjištění aplikuje též na potenciál udržitelné deradikalizace.

Také ve čtvrté kapitole je využito příkladů z procesů radikalizace i deradikalizace v zemích severní Afriky.

Poslední, pátá kapitola obsahuje výčet a zhodnocení proměnných, které vyplývají ze samotného charakteru hnutí a jeho vedení. Zaměřen je zde také faktor sociálních vazeb extremistických jedinců uvnitř skupiny, který se na úspěšnosti deradikalizačních snah také významně podílí.

Klasifikace států severní Afriky se liší s ohledem na referenční téma. Podle klasifikace, kterou nabízí geoschéma OSN, se zde řadí Maroko (a západní Sahara), Alžírsko, Tunisko, Libye, Egypt a Súdán. Diplomová práce pracuje primárně se třemi zeměmi tohoto regionu - s Alžírskem, Libyí a Egyptem. Tyto tři země totiž poskytují dostatečné množství příkladů radikálních hnutí stejně jako deradikalizačních programů na ně aplikovaných. Pouze okrajově je tedy využito k argumentaci také zbylých zemí severní Afriky. Důvodem tomu je jak nízká dostupnost potřebných dat, tak sama skutečnost, že dané země neposkytují dostatečné množství zkušeností s problematikou, o které práce pojednává.³

Práce je vypracována na základě empiricko-analytického přístupu doplněného o komparační prvky. V první a druhé kapitole, vzhledem k jejímu obsahu, převažuje rešeršně komparační metoda. V následujících částech je nejpoužívanějším přístupem deskriptivní analýza. Jedná se o případovou studii, nejprve jsou tedy uvedeny obecné informace a teoretické koncepty, které jsou posléze potvrzeny či vyvráceny na konkrétním případě vybraných zemí a procesů.

Pro zajištění objektivity bylo při psaní práce využito široké škály zdrojů. Ke zvolenému tématu existuje dostatečné množství především cizojazyčné literatury a informací a to zejména v anglickém a francouzském jazyce. Informace byly čerpány z odborných knih pořízených v knihovně Hebrejské univerzity v Jeruzalémě a v Ústavu mezinárodních vztahů. Práce dále vychází z množství monografií a odborných článků a studií dostupných v elektronické podobě. Pro aktuálnost a přesnost uvedených dat je v

³ Ačkoli Tunisko představuje zemi potýkající se s více či méně intenzivní radikální islamistickou kampaní již od 70. let minulého století, autoritativní vláda bývalého prezidenta Ben Alího k těmto problémům přistupovala vždy především za využití represivních prostředků a v zemi neproběhl žádný koherentní program, který by zacíloval deradikalizaci radikálních jedinců či skupin. V marockém království je důvodem především skutečnost, že se zde v historii nevyvinulo žádné jednotné džihádistické hnutí. Pro zemi jsou spíše typičtí jedinci představující rekruty pro al-Káidu, většina islamistických hnutí je zde převážně umírněná. Proto deradikalizační programům, které jsou v zemi implementovány, zacíluje právě mladé, potenciálně radikalizovatelné jedince, a implementujícími není vláda, nýbrž relevantní mezinárodní organizace.

práci využito též zpráv mezinárodních organizací věnujících se dané problematice. Ze stejného důvodu bylo nezbytné knižní i elektronické zdroje doplnit o informace z renomovaných sdělovacích prostředků.

Obecně rozšířeným problémem při psaní prací orientovaných na region arabsky mluvících zemí je nejednotnost v transkripci arabských jmen, pro kterou v českém prostředí neexistuje jednotná ustálená norma. Také v anglickém jazyce se často objevuje existence mnoha variant transkripce do latinky. Pro zajištění blízkosti českému čtenáři, upřednostňuje autorka použití českých vžitých jmen (existují-li), anebo zjednodušených fonetických přepisů s diakritikou běžnou v češtině, čímž se vyhýbá složitému oficiálnímu systému ISO i anglickým přepisům. Pro eliminaci možných nejasností je do seznamu příloh zařazena tabulka arabských jmen a názvů tak, jak byla použita v práci. V tabulce jsou navíc uvedeny odpovídající originální názvy, stejně jako jejich běžná anglická transliterace, popř. vžitá anglické jméno.

Veškeré prameny i literatura jsou uvedeny v seznamu literatury v závěru práce. Poznámky a nepřímé citace jsou uváděny v poznámkách pod čarou, přímé citace jsou psány kurzívou a opatřeny uvozovkami. Součástí práce jsou obrázky a tabulky, které doplňují její obsah a jejichž seznam je uveden v úvodu práce, stejně jako rejstřík v textu použitých zkratk.

1. Problematika islamismu a souvisejících pojmů

Islamismus neboli politický islám, představuje směr rozšířen především (zdaleka však ne výlučně) v regionu Blízkého východu a severní Afriky. Předpokládá, že islám by měl kromě morální a ideologické části života jedince řídit též oblast politickou a sociální.⁴ Ačkoli je často spojován s násilným odporem, islamismus jako takový - často ani ten radikální - násilí automaticky nepředpokládá. Pojmenování *islamista* je značně široký pojem, který označuje jedince s politickým cílem, ideologicky vycházejícího z islámu, a který se může vztahovat v podstatě ke komukoli, od sebevražedného teroristického útočníka až po zcela regulérně zvoleného liberálního zákonodárce někde na Blízkém východě.

Náboženský diskurs ohledně islamismu je dnes v otázce arabské politiky jednoznačně stěžejní a je třeba rozlišovat mezi povahami jednotlivých islamistických hnutí. Konvenční politická diskuze rozlišuje islamisty do dvou základních skupin, podle stupně radikalizace, na *umírněné* a *radikální*. Často tak jedince a skupiny nepřesně zařazuje do jedné z těchto kategorií podle dvou kritérií – používání násilných prostředků; a přijetí pravidel volební demokracie. Takto zjednodušená klasifikace však opomíjí například fakt, že skupina nemusí sama násilí využívat, avšak může jej považovat za legitimní prostředek boje a aktivně jej u jiných uskupení podporovat. Také přijetí volebních demokratických procedur není totéž jako přijetí hodnot demokratické politiky a vlády. V těchto případech se stává zařazení do jedné ze dvou výše uvedených kategorií problematické.

Vedle problematiky kategorizace povah islamistů a islamistických hnutí panuje ve společnosti nedostatečná osvěta též o většině dalších s islamismem spjatých procesech a pojmech, které jsou v povědomí veřejnosti zakořeněny jen velmi vágně a tudíž vnímány a pochopeny často mylně. V následující kapitole se tedy autorka zaměří na vysvětlení základních, přesto však často nepřesně využívaných pojmů, které jsou dále v práci hojně zmiňovány a pro pochopení dané problematiky zásadní.

⁴ Berman, 2003

1.1 Radikalizace⁵

Na radikalizaci jako samostatný pojem bez kontextu je možno pohlížet z více perspektiv. Neexistuje jedna společná oficiální definice a vnímání tohoto fenoménu je ovlivněno především samotným definujícím subjektem a jeho oblastí zájmu. Pro běžnou veřejnost se jedná o pojem zmiňovaný zejména v kontextu mezinárodního terorismu. Mezi odborníky totiž existuje všeobecně přijatý konsenzus, že terorismus přímo závisí na radikalizaci následných teroristů, vzhledem k tomu, že vytváří motivační a kognitivní předpoklady pro vznik terorismu.⁶ Britská vláda ve svém dokumentu „Preventivní strategie“ navíc definuje radikalizaci jako „proces, kdy osoba začne podporovat terorismus a formy extremismu vedoucí k terorismu.“⁷

Radikalizace islamistických hnutí v zemích jejich původu však představuje specifický koncept. Podle Omara Ashoura se jedná o proces relativní změny, během které daná skupina prodělá ideologickou a/nebo behaviorální transformaci, která vede tuto skupinu k zavržení demokratických principů, včetně mírové alternace moci a legitimacy ideologického a politického pluralismu.⁸ Potenciálně - ne však z pravidla - může u této skupiny graduálně docházet k využívání násilí (nebo ke zvýšení míry násilí, například nediskriminačním výběrem cílů, změnou využívaných technik, sebevražednými bombovými útoky atp.) za účelem dosažení politických cílů.

Radikální islamistické skupiny, nazývány též extremistické, tedy z pravidla odmítají demokracii a legitimitu politického i ideologického pluralismu. Snaží se dosáhnout sociální, ekonomické a politické změny a zcela ignorují či nerespektují zavedené státní instituce. Pro dosažení svých cílů však mohou využívat násilné prostředky, stejně jako ty nenásilné.

1.2 Moderace (umírňování)

Moderace neboli umírňování je proces relativní změny u islamistických skupin a jedinců s ohledem k jejich vztahu k demokracii. Podle západního pohledu k politické moderaci dochází, pakliže se islamistické hnutí ztotožní s pravidly demokratického

⁵ Radikalizace a její příčiny mohou hrát více či méně zásadní roli při deradikalizačním procesu islamistických skupin. Této problematice se proto detailněji věnuje kapitola 4.

⁶ Pantucci, 2008; Sageman, 2004

⁷ V originálním znění: "the process by which a person comes to support terrorism and forms of extremism leading to terrorism." Vláda Spojeného království, 2011

⁸ Ashour, 2009a

systemu (například respektováním výsledků konkurenčních a pravidelných voleb a politické svobody) a vzdá se cíle vytvoření revolučního islamistického státu.⁹ Obecně se také jedná o proces eliminace, nebo alespoň zmírnění extremistických myšlenek a chování islamistů. K moderaci může dojít na více úrovních. Může se jednat o moderaci ideologickou, kdy klíčovou změnou je přijetí demokratických principů, zejména pluralitního systému a nenásilného střídání moci, nebo může dojít k moderaci behaviorální, neboli též politické, projevující se participací členů islamistických skupin přímo na volebním procesu.¹⁰ Dané procesy mohou navíc probíhat na úrovni celé skupiny, či jen jedince.

Proces politické moderace islamistů je usnadněn, pokud je jim umožněno, či jsou dokonce povzbuzováni, k podílení se na politické scéně. Takovíto islamisté jsou některými teoretiky nazýváni „muslimskými demokraty“.¹¹ V případě úspěšné politické moderace navíc vzrůstá šance také na moderaci ideologickou. Jedná se tedy o proces veřejností široce podporovaný a vlády potýkající se s hrozbou islamismu jsou podněcovány k přijímání politik, jež (pokud možno bezprostřední) moderaci islamistů urychlí.

V otázce moderace, či umírnění jednotlivých hnutí však zůstávají jisté pochybnosti. Jedná se především o otázku moderace behaviorální. Jak podotýká Tamara Wittes, nabízí se zde totiž otázka, jestli je dané umírněné hnutí skutečně schopno udržitelně přijmout pluralistický systém, ve kterém je jen jedním ze široké škály tendencí ve společnosti a bez zvláštních výsad.¹² Otázkou také je, nakolik ochotna bude skupina vzdát se moci, pakliže prohraje v regulérních volbách? Při zhoršení podmínek a snížení všeobecné podpory mohou mít do té doby umírněná hnutí problém s přijetím kompromisů. Ani v případě společných cílů nemusí být často hlavní představitelé skupin ochotni vytvořit koalici s ne-islamistickým hnutím a tato ztráta moci může vést skupinu k vystoupení z politického systému a re-radikalizaci jejích cílů a prostředků.

1.3 Deradikalizace

Také deradikalizace je děj relativní změny v rámci islamistických hnutí. Tak jako existují procesy, během nichž se jedinec stává extremistou, existují také procesy,

⁹ Ersoy, 2010; Wheatley, 2011

¹⁰ Ashour, 2009a

¹¹ Somer, 2007

¹² Wittes, 2009

kdy extremisté upouštějí od využívání násilí, opouští radikální skupinu a ustupují zcela od svého radikálního postoje. Deradikalizaci však není možno brát jako proces čistě reversní radikalizaci. Deradikalizace jako proces má řadu vlastních rysů, a některé z nich nemusí být přímo napojeny na počáteční radikalizaci.¹³ Při deradikalizaci jedinec či skupina postupně také přijímá sociální, politické a ekonomické změny v pluralistickém kontextu.¹⁴ Přesto však nemusí nezbytně přijmout demokratické principy a nemusí se podílet na volebním procesu. Jedná se spíše o změnu vnímání násilí jako legitimního prostředku k dosažení politických cílů, než změnu v ohledu tolerance a postoje k demokratickému zřízení. Zde je tedy třeba odlišit od procesu moderace, který je založen právě na přijetí demokratické společnosti. Řada deradikalizovaných jedinců i nadále zastává homofobní, xenofobní a antidemokratické postoje, jako tomu může být příkladem u organizací al-Džihád v Egyptě a deradikalizovaných frakcí Ozbrojené islamistické skupiny GIA v Alžírsku.¹⁵

Tak jako k moderaci, také k deradikalizaci může dojít na více základních úrovních. Jedná se o deradikalizaci behaviorální, ideologickou a konečně organizační.¹⁶ Jednotlivé skupiny či jedinci mohou podstoupit jednu, dvě nebo všechny tyto úrovně, přičemž poslední možnost je zpravidla nejudržitelnější, ale také nejobtížněji dosažitelná. Pro její úspěšné dokonání je nezbytné, aby od terorismu odstoupila celá skupina, ideálně aniž by musela odpojovat od svého jádra násilné frakce (nýbrž aby došlo také k jejich deradikalizaci). Dosažením behaviorální a organizační deradikalizace skupiny dochází k tzv. pragmatické deradikalizaci, která sice zaručuje konec existence dané extremistické organizace, ale bez ideologického prvku zanechává v bývalých členech třímající potenciál pro znovu utvoření původní, či vstoupení do jiné radikální islamistické organizace. Deradikalizace čistě na své první úrovni, tedy behaviorální, spočívá pouze v ustoupení radikála od využívání politicky motivovaného násilí, bez jeho současné ideologické delegitimizace. Jako takový není tento proces některými teoretiky považován za deradikalizaci v pravém slova smyslu, a raději jej označují v anglické literatuře zaběhnutým termínem *disengagement*, myšleno jako „odstoupení“

¹³ RAND, 2010

¹⁴ Ashour, 2009b

¹⁵ Bencheikh, 2004

¹⁶ Ashour, 2009b

od boje, a deradikalizace pro ně představuje až souběžné dosažení všech deradikalizačních úrovní.¹⁷

Disengagement jako takový se jeví potenciálně méně stabilním. Přesto však dnes množství odborníků na problematiku radikálních hnutí pochybuje o vhodnosti deradikalizace jako procesu začleněného do vládních politik.¹⁸ Podle jejich argumentů se totiž deradikalizace nedá považovat za reálný cíl.¹⁹ Zejména pro islamistické radikály je obtížné změnit své přesvědčení, jelikož jimi zastávaná ideologie má své kořeny ve světovém náboženství a uznávání daných zásad je chápáno jako náboženská povinnost. Deradikalizace však představuje prozatím nejspolehlivější způsob zajištění trvalého odzbrojení jedince i skupin. Pokud totiž militant ustoupí od boje z čistě v současnosti pragmatických důvodů, je možné, že v případě změny podmínek dojde snadno k recidivě jeho radikálního postoje a chování. Čím více radikálních jedinců se rozhodne zvolit nenásilnou cestu středoproudých občanů, tím reálnější bude šance, že extremistická skupina, k níž se v minulosti radikálové řadili, bude zdiskreditována a bude pro ni o to obtížnější najít mezi islámskou společností nové potenciální členy. Je důležité zdůraznit, že *deradikalizovaný* neznamená, že jedinec přestane mít radikální názory ve všech oblastech, včetně sociálních. Deradikalizovaným je v islamistickém kontextu myšleno to, že se jedinec rozhodne ukončit využívání násilí, které pro něj již není legitimní.

1.4 Typologie islamistických hnutí

V laickém světě převládá chybná představa o tom, že islamistická hnutí sdílejí stejnou, nebo velmi podobnou ideologii. Islamismus se přitom skládá z velkého množství rozdílných ideologických trendů, které spolu nejen blízce nesouvisí, ale často jsou ve vzájemném rozporu. Ačkoli se tato práce zabývá především násilně radikálními islamistickými hnutími, jelikož pouze tyto vzbuzují vládní potřebu jejich deradikalizace, pro osvětlení komplexnější islamistické problematiky a pro prevenci možných předsudků popisuje autorka níže všechny hlavní islamistické myšlenkové trendy rozšířené v severní Africe. Mezi tyto řadíme především salafismus, salafistický

¹⁷ RAND, 2010

¹⁸ Stern, 2010; Khan, 2010; Fink, Hearne, 2008

¹⁹ Horgan, 2008.

džihádismus, džihádismus, takfirismus, ichwanismus a ideologický proud al-džaz'ara (pro zřehlednění viz tab. 1 na str. 10).

1.4.1 Salafismus

Salafismus, někdy též wahhábismus,²⁰ představuje původně zcela apolitickou formu konzervativního islámu. Jedná se o jeden z hlavních směrů v Saudské Arábii, nicméně došlo k jeho internacionalizaci a rozšířil se také do ostatních oblastí Blízkého východu a severní Afriky, stejně jako do dalších částí muslimského světa. Výraz *salaf* znamená v arabštině „odvěký“ a je spojen s prorokem Mohamedem. Pouze prorok a jeho rádcí mají právo dnešní islámskou společnost reformovat. Salafismus vznikl jako reakce na západní kolonialismus, který do oblasti zavedl značný technologický pokrok, aniž by byl zároveň doprovázen odpovídajícím společenským vývojem. Podle salafistů byla islámská víra během staletí po Mohamedově smrti zkažena a volají po návratu k její autentické verzi ze 7. - 17. století.

Salafisté vyznávají morálně přísný asketický islám. Nevyhledávají společnost, jelikož ta je odvádí od modliteb a náboženského soustředění. Dnešní salafisté mohou být jak násilní (tzv. saláfističtí džihádisté – viz níže), tak též nenásilní; političtí, ale také apolitičtí. Mohou mít také formu oficiální náboženské instituce. Hlavní odnoží tohoto směru jsou tzv. salafisté „vědečtí“, jejichž hlavní náplní je psaní náboženských textů a náboženské vyučování, často v mešitách.²¹ Salafistické principy již z pravidla vylučují demokracii jako možné politické zřízení. Některé saláfistické skupiny se tak odmítají jakkoli podílet na politickém životě a zásadně nevyužívají svého jak pasivního, tak ani aktivního volebního práva. Umírněnějšími salafisty je demokratický systém dočasně tolerován jako momentálně přijatelnější alternativa jinému, ještě „horšímu“ politickému systému.²²

1.4.2 Salafistický džihádismus

Ačkoli se přívrženci salafistického hnutí původně řadili do nenásilného a zcela apolitického proudu, v polovině 90. let došlo u části tohoto hnutí ke změně ideologie poté, co se část salafistů rozhodla přistoupit na násilnou cestu. O této skupině islamistů

²⁰ Wahhábismus je v češtině častěji využívaným termínem pro salafismus. Často je však vnímán pejorativně a muslimové zastávající daný proud islamismu nazývají sami sebe salafisty.

²¹ Wittes, 2009

²² Ashour, 2009a

se následně zásluhou Gillese Kepela začalo referovat jako o salafistických džihádistech.²³ Ideologií těchto nově vzniklých radikálních a násilných islamistů zůstává doslovné chápání Koránu a jiných posvátných textů, avšak za své hlavní poslání považují absolutní oddanost džihádu s hlavním zaměřením na největšího nepřítele víry – Spojené státy americké. Salafističtí džihádisté se snaží razantně distancovat od „klasických“ salafistů, o kterých se vyjadřují jako o šejcích, kvůli jejich napojení na ropné šejchy a na se západem spolupracující saudské politiky a korporace.²⁴

Přívrženci salafistického džihádismu dnes zastávají pět hlavních zásad. Jedná se o koncept božské jednoty (*tawid*); svrchovanost boha, který definuje, co je dobré a co zlé a činí nepotřebnými jakékoli jiné ideologie, jako humanismus či liberalismus; odmítání jakýchkoli inovací Islámu (*bid'ah*); přípustnost a nutnost *takfir* (= exkomunikace), tedy prohlášení určité osoby za nevěřící (ta následně musí podstoupit pokání, nebo dojde k její popravě); a konečně nadřazenost džihádu nad jinými „nevěřícími“ režimy.²⁵

Mezi hnutí řídicími se salafistickým džihádismem se řadí například Al-Káida, včetně jejich některých severoafrických větví.

1.4.3 Džihádismus

Džihádisté, kteří dnes ideologicky často vycházejí ze salafismu (výše zmíněni salafističtí džihádisté), mají svůj původ v Egyptě 60. a 70. let, ačkoli jejich kořeny sahají až do období přelomu 19. a 20. století. Hlavním podnětem pro vznik tohoto hnutí byly represivní politiky autoritativního režimu tehdejšího prezidenta Gamála Násira a neschopnost Muslimského bratrstva se těmto politikám úspěšně postavit. Širokou podporu a rozvoj hnutí však zajistil především sovětsko-afghánský konflikt v 80. letech předešlého století.²⁶ V tomto období došlo k internacionalizaci džihádistické ideologie a hnutí získalo jak gerilový výcvik, tak také potřebné kontakty a cenné informační i materiální zdroje. Pro tuto skupinu islamistů představuje násilí zcela legitimní prostředek boje jak proti politické opozici, tak také proti jiným islamistům (nezřídka i proti konkurenčním džihádistickým skupinám).

²³ Kepel, 2000

²⁴ Harding, 2002

²⁵ Hafez, 2007

²⁶ Kepel, 2002

Džihádistické skupiny mohou být internacionalizované (mezinárodní), kdy operují globálně po celém světě, nebo vnitřní (národní), v rámci jednoho státu, často se slabým režimem s nedostatečným vlivem a kontrolou nad státním územím.²⁷ Skupiny upsané džihádu mohou být dále iredentistické či secesionistické.²⁸ Většina dnes existujících džihádistických skupin nicméně splňuje více z výše uvedených charakteristik a jejich společným znakem je, že jsou vždy násilné. Mezi nejznámější džihádistické skupiny severní Afriky se řadí Egyptská islamistická skupina (Al-Džamá'al Islámíja - do roku 1997), Egyptský Džihád (do roku 2007), Bojující islamistická skupina v Libyi (Al-Jama'a al-Islamiyyah al-Muqatilah bi-Libya), Alžírská GIA (do roku 1995) a některé severoafrické odnože Al-Káidy.

1.4.4 Takfirismus

Takfirismus je výrazně fundamentální a radikální proud islámské ideologie, který předpokládá, že celá současná muslimská komunita je komunitou falešných muslimů, kteří nedodržují muslimské zásady a opustili své náboženství.²⁹ V podstatě předpokládá jakousi „presumpci viny“ muslimů, není-li prostřednictvím jejich činů dokázáno jinak.³⁰ Takfiristé glorifikují násilí jako náboženskou povinnost a odmítají demokracii jakožto systém, jež podrývá svrchovanost boha.

Podle odborníka na Blízký východ Roberta Baera jsou takfiristé „*sunništii muslimové, kteří vidí svět černobíle. Existují (podle nich) praví věřící a nevěřící a nic mezi tím. Posláním takfiristů je (znovu)vytvořit chálífát, jak je tomu psáno v Koránu.*“³¹

Zastánci takfirismu mohou využívat metody násilné i nenásilné, přičemž nenásilní jedinci většinou žijí samostatně v komunitách ve vzdálených a izolovaných oblastech pouště. Takfiristé jsou značně radikální skupinou a jsou-li militantní, bojují proti všem jedincům celé společnosti, včetně žen a dětí. Podle předepsané ideologie se jedinec v případě sebevražedného útoku mířeného proti „nevěřícím“ stává mučedníkem, všechny jeho hříchy jsou smazány a přichází tak do nebe i v případě, že jeho vinnou zemřeli nevinní.

²⁷ Ashour, 2009a

²⁸ ICG, 2005

²⁹ V angličtině využíván pojem *apostaty* – tedy „vystoupení“ či „odpadnutí“. Pro takfiristy je tento skutek smrtelným hříchem.

³⁰ Kepel, 2006

³¹ V originálním znění: "... Sunni Muslim who looks at the world in black-and-white; there are true believers and then there are nonbelievers, with no shades in between. A takfiri's mission is to re-create the Caliphate according to a literal interpretation of the Koran." Baer, 2008

Typickým reprezentantem takfíristického hnutí byla po roce 1995 alžírská guerillová skupina GIA.³²

1.4.5 Al-Džaz'ara

Al-džaz'ara, která jako ideologie vznikla v 70. letech v Alžírsku kolem kruhu bývalých členů skupiny alžírské Džamá'al Islámíja,³³ má své zastánce právě pouze v zemi svého vzniku. Jedná se v podstatě o nacionalistické hnutí, které v překladu znamená „poalžíršťování“ (Al-džaza'ir = Alžírsko). Sdružuje v Alžírsku ty islamistické jedince, kteří odmítají spolupracovat s mezinárodními hnutími či organizacemi. Al-džaz'ara je pragmatický druh islamismu, jehož zastánci uznávají domácí volební demokracii a podílejí se též na volebním procesu. Pokud je jim nicméně bráněno ve využívání pasivního či aktivního volebního práva, pak považují násilný odboj za legitimní prostředek jednání proti vládě.

Hlavní základnu skupiny tvořili/tvoří univerzitní profesori s vědeckým zaměřením. Al-džaz'aristé představovali/představují velkou část členů alžírské Islámské fronty spásy FIS a před rokem 1994 se pokoušeli prosadit většinu též u radikálnější a násilnější alžírské skupiny GIA.³⁴

1.4.6 Ichwánismus

Ichwánisté dnes představují z většiny islamistické jedince či skupiny přidružené k Muslimskému bratrstvu (= *Ichwanul Muslimin*; *Ichwani* = bratr). Ichwánismus svým ideologickým obsahem však tuto organizaci zdaleka přesahuje.³⁵ Nabízí řadu ideologických a behaviorálních pravidel, které spatřily světlo muslimského světa již v 70. letech 20. století. Mezi tato pravidla patří především *nenásilný* odpor proti národní vládě, přijetí volební demokracie a relativní pragmatismus.³⁶

Imám Al-Banna, zakladatel Muslimského bratrstva, postavil ideologii na několika základních pilířích: na jedinečnosti účelu; soustředění se na základní principy Islámu a nezaobírání se menšími rozdílnostmi; řízení se původními islamistickými zvyky v případě neshody; pomýšlení pozitivně o těch, kteří projeví nesouhlas s něčí

³² Kepel, 2006

³³ Roy et al., 2007

³⁴ Ashour, 2009b

³⁵ Sphere, 2011

³⁶ Ashour, 2009b

ideou; vyhnoutí se despotismu; možnosti více než jednoho správného názoru na jednu věc; spolupráci tam, kde dochází ke shodě a odpuštění; svolání všech muslimů, aby čelili společnému nepříteli; podpoře práce a produktivity a nakonec na soucitu a lítosti, ne zášti, vůči těm, kdo sešli z cesty.³⁷

Hnutí získalo na popularitě především během 90. let minulého století.³⁸ Mezi hlavní skupiny zastávající ichwánismus se v severní Africe řadí *Hnutí za mírovou společnost* MSP v Alžírsku. Zastánce tohoto náboženského proudu je však možno nalézt v zemích s muslimskou menšinou či většinou po celém světě.

1.4.7 Závěr

Existují tedy dva zásadní rozdíly v ideologii a jednání jednotlivých islamistických hnutí. Jedná se o způsob odboje - skupiny mohou využívat prostředků nenásilných, nebo běžně přistupovat ve větší či menší míře k aktům násilným (k těmto metodám tíhnou především skupiny salafistické - džihádistické, džihádistické a takfíristické); a o motivaci k násilnému boji, kdy případné provádění násilí může být vnímáno pouze jako prostředek k dosažení cíle (pak se jedná o tzv. pragmatické militanty, např. Islámská armáda spásy - AIS), nebo může být považováno za posvátné, a tedy již samo cílem (tzv. extremističtí militanti, např. Al Káida, GIA). V prvním případě pak skupiny při útocích jednájí diskriminačně a zacilují převážně vládní či jinak se státem spjaté objekty, oproti druhému příkladu hnutí, kdy členové skupiny záměrně míří útoky proti řadovým civilistům. Následující kapitoly budou primárně pojednávat o hnutích, jež ve svém konání využívají (ať již z pragmatických, či úmyslných důvodů) násilných prostředků.

³⁷ Tadros, 2012

³⁸ Ashour, 2009b

Tabulka 1: Kategorizace hlavních proudů islamistických hnutí v severní Africe

Islamistický trend	Historický původ	Geopolitický rozsah	Vztah k demokracii	Vztah k násilí
<i>Salafismus</i>	Saudská Arábie	mezinárodní	kritický (smíšené)	odmítá (smíšené)
<i>Salafistický džihádismus (SA odnože Al-Káidy; IG)</i>	Egypt	mezinárodní	odmítá	podporuje
<i>Džihádismus (EIJ; GIA (do r. 1995); Al-Káida)</i>	Egypt	mezinárodní/národní secesionistický/iredentistický	odmítá	podporuje
<i>Takfírismus</i>	Egypt	mezinárodní	odmítá	smíšené
<i>Al-Džaz'ara (AIS-FIS)</i>	Alžírsko	národní	přijímá	pragmatický přístup
<i>Ichwanismus</i>	Egypt	národní/mezinárodní (autonomní)	přijímá	odmítá (vůči národním režimům)

1.5 Představení relevantních islamistických hnutí v severní Africe

Následující kapitola představí hlavní extremistická hnutí, na jejichž deradikalizačním procesu staví práce své hlavní argumenty. Z praktických důvodů byly vybrány ty islamistické organizace, které byly v posledních desetiletích zapojeny do vládního deradikalizačního programu. Autorka se v práci zabývá okrajově také jinými radikálními skupinami, jejichž význam je však pro danou studii relativně irelevantní a není tedy třeba jejich bližšího představení. Konkrétními islamistickými hnutími, která mají v následujícím textu podstatný význam, jsou egyptské skupiny Džamá'al Islámíja (IG) a Egyptský islámský džihád (EIJ), Libyjská islámská bojová skupina (LIFG), alžírské Islámská armáda spásy (AIS-FIS) a Islámská ozbrojená skupina (GIA).

1.5.1 Egyptská extremistická islamistická hnutí

Islámský aktivismus má v Egyptě dlouhou historii, kdy některé skupiny vznikly již po skončení I. světové války. Nejznámějším islamistickým hnutím je bezesporu Muslimské bratrstvo (*Al-Ichwán al-Muslimím*), které se po svých humanitárně-charitativních začátcích a radikálním pokračování během 50. let a 60. let rozštěpilo a v následujícím desetiletí utvořila většinová část umírněnou politickou stranu. Jako následek uchycení se takto významné islamistické skupiny v politickém životě (a také v reakci na – pro mnohé potupnou - ztrátu území Egypta po Šestidenní válce s Izraelem v roce 1967) došlo během 70. let ke značné proliferaci dalších islamistických skupin. V závislosti na své ideologii byl snahou některých násilný odpor za účelem svržení režimu, jiné naplňovaly svůj úděl zbožným životem a přísným dodržováním náboženských praktik. Je v podstatě nemožné vyjmenovat všechny islamistické skupiny, které se v průběhu těchto let objevily, protože řada z nich měla velmi rozptýlenou strukturu a některé násilnější skupiny fungovaly jako podzemní.³⁹

Islámská tradice zamítá myšlenku ne-muslimské dominance nad muslimskou společností. Muslimští vůdci, kteří takovou dominanci povolili, byli automaticky ve společnosti diskreditováni a nabídli fundamentálním jedincům motivaci k vytvoření hnutí, které by nevhodné jednání napravilo a opět nastolilo pravou nadvládu islámu.⁴⁰ Většina radikálů proto přijala džihád a zavázala se bojovat proti nevěřícím a bezbožným

³⁹ Khatab, 2007

⁴⁰ tamtéž

muslimům. Jako dvě nejvýznamnější hnutí se postupně vyčlenily *Džamá'al Islamíja* (Islámská skupina – *Islamic Group* - IG) a Egyptský islámský džihád (*Egyptian Islamic Jihad* - EIJ)

1.5.1.1 Džamá'al Islamíja- IG

Egyptská islamistická skupina IG, tak jako Egyptský islámský džihád EIJ, vznikla v 70. letech poté, co se Muslimské bratrstvo zřeklo násilí a zůstala tedy mezera po radikální islamistické síle, která by byla dedikovaná sociální a politické revoluci a nastolení islámského práva v zemi. Zpočátku se jednalo o organizaci zastřešující několik ozbrojených skupin složených zejména z univerzitních studentů. Skupina rychle získávala na vlivu a popularitě a se svou kampaní za islamistické uniformy, povinné zahalování dívek a žen a segregovanou výuku žen a mužů, získala brzy nad univerzitními uniemi úplnou kontrolu. Časem vzrostla její moc natolik, že v podstatě vytlačila sekulární opozici v zemi. Na přelomu 70. a 80. let se Džamá'al Islamíja zapojila do krvavých muslimsko-koptských bojů, které vedly k jejímu vyhoštění z legálního života.

V následujících dvou desítkách let byla Al-džamáa al Islamía prominentní teroristickou organizací pod vedením slepého šejcha Omara Abdula Rámana. Její snahou bylo jakýmkoli prostředky svrhnout autokratický sekulární režim Husního Mubáraka. Především v 90. letech přistoupila IG k násilné kampani, v důsledku čehož byl značně zasažen turistický sektor a byly též poničeny domácnosti řadových obyvatel. Mezi lety 1992-97 zemřelo podle předpokladů přes 12 000 lidí, včetně desítek evropských občanů a přibližně 100 pracovníků egyptské policie.⁴¹ Po nezdařilém útoku na prezidenta Mubaraka v roce 1995 započala vláda proti této skupině ještě intenzivnější boj a proběhla vlna dalšího zatýkání. V návaznosti na to byl o dva roky později uvězněnými vůdci iniciován deradikalizační proces, jež byl úspěšně zakončen v roce 2002.⁴²

⁴¹ Malthaner, 2011

⁴² Deradikalizačnímu procesu se podrobně věnuje následující kapitola 2, ve které se autorka krátce vyjadřuje též k současné situaci po událostech Arabského jara.

1.5.1.3 Egyptský islamistický džihád - EIJ

Egyptský islámský džihád (EIJ) vznikl spojením dvou islamistických frakcí – Káhirskou, jejímž vůdcem byl Mohamed abd al-Salam Faradž, a Sajdskou, které velel Karam Zuhdi. Původně menší podzemní islamistická organizace začala spojovat vůdce dalších drobných podzemních islamistických stran, které vznikly v průběhu 60. a 70. let.

Egyptský džihád působil po dlouhá léta v zahraničí, kde fungoval především jako podpora mudžahedínům v Pákistánu, Afghánistánu a Súdánu. Vůdcem skupiny byl po dlouhá léta Sajíd Imám al-Šarif, známý jako „Dr. Fadl“, který byl významnou postavou pro celosvětové islamistické hnutí.⁴³ V polovině 80. let postupně předal al-Šarif svou vedoucí pozici současnému vůdci al-Káidy Ajmánu al-Zavahrímu.⁴⁴ Na rozdíl od Islámské skupiny, jejíž vůdce měl mimo jiné také panislamistické ideály, Zavahrí měl z počátku za prioritu výlučně nastolení islámského práva na národní úrovni a svržení režimu. Právě ikona Zavahrího, pro své následovníky výjimečně charismatická, představovala pro vládu hlavního protivníka.⁴⁵

Egyptská vláda podnikala proti EIJ, jakožto nejnásilnější a potenciálně nejnebezpečnější extremistické skupině v zemi⁴⁶ zvláště radikální – a poměrně úspěšné - represivní kroky. Ty vedly v devadesátých letech ke značnému zredukování členské základny hnutí.⁴⁷ Velký počet přívrženců skupiny byl zabit v četných přestřelkách a stovky byly pozavírány v egyptských vězeních. Schopnost vlády mobilizovat se proti povstalcům a také oslabení veřejné popularity (brutální útoky extremistických hnutí na turistické cíle se projevily ve značném snížení státních příjmů) vedla v případě Egyptského džihádu k přemístění jeho aktivit za hranice vlasti. (viz tab 2).⁴⁸ Zavahrí a jeho ideologie byla navíc v Egyptě zdiskreditována oficiálním prohlášením do té doby

⁴³ Al-Šarif napsal knihu “al-'Umda fi I'dad al-'Udda (“Náležitosti příprav [na džihád]”), která sloužila jako manuál pro výcvikové tábory al-Káidy v Afghánistánu

⁴⁴ Jak je uvedeno v následujících kapitolách, právě významný člen al-Káidy al-Šarif byl hlavním vůdcem deradikalizačního programu s EIJ. Ajmán Zavahrí byl vůdcem hnutí do roku 2011.

⁴⁵ Jako svého času pravá ruka Bin Ládina se předpokládá, že se Zavahrí zasadil o plánování řady monstrózních teroristických útoků přičítaných al-Káidě od roku 1988. Pro více informací o Zavahrím a jeho působení v al-Káidě - Kepel, Gilles; & Jean-Pierre Milelli (2010), *Al Qaeda in its own words*, Harvard University Press, Cambridge & London, [ISBN 978-0-674-02804-3](https://doi.org/10.1017/9780521875213).

⁴⁶ Egyptský islámský džihád je zodpovědný za úspěšný atentát na tehdejšího egyptského prezidenta Anwara Sadata z roku 1981.

⁴⁷ Library of Congress: Country Studies, nedatováno

⁴⁸ Po roce 1993 nepodnikl EIJ v Egyptě žádný známý teroristický útok.

kolegiální Islámské skupiny o její moderaci a zřeknutí se násilí. Takto izolované a finančně omezené vedení EIJ tak přistoupilo k blízkému spojení s al-Káidou,⁴⁹ přemístění hlavní základny do oblasti Kavkazu (především Čečenska) a v důsledku toho též k rozšíření teroristických aktivit některých členů hnutí na mezinárodním poli (viz tab 2).

⁴⁹ Spojení EIJ a al-Káidy bylo též do značné míry podníceno přítokem financí, jež byl Zawahírímu od nejznámější teroristické organizace přislíben. (Library of Congress: Country Studies, nedatováno)

Tabulka 2: Seznam významných útoků organizovaných EIJ

<i>Stát/rok</i>	<i>1981</i>	<i>1993</i>	<i>1995</i>	<i>1998</i>
<i>Egypt</i>	Vražedný atentát na egyptského prezidenta Anwara Sadata	Poku o atentát na egyptského premiéra Atefa Sedkyho a ministra vnitra Hasana al-Alfiho		
<i>Pákistán</i>			Bombový útok na egyptskou ambasádu v Islámábádu	
<i>Etiopie</i>			Nezdařilý útok na prezidenta Husního Mubáraka	
<i>Albánie</i>				Nezdařilý útok na ambasádu Spojených států
<i>Keňa</i>				Podezření na útok na cíle USA
<i>Tanzanie</i>				Podezření na útok na cíle USA

Zdroj: U.S. Department of State, nedatováno; upraveno podle autorky

1.5.2 Libyjská islámská bojová skupina LIFG

Tak jako je tomu u většiny ostatních islamistických extremistických organizací, také LIFG se snažilo svrhnout státní režim, v libyjském případě režim Muammara al-Kaddáfího, a založit v Libyi islamistický stát. Organizace vznikla v roce 1993, když Abdullah al-Sadik (Abd Al-Hakim Beljah)⁵⁰ – budoucí emír⁵¹ skupiny – rekrutoval mudžahedíny, kteří se po sovětsko-afghánské válce začali navracet zpět do své vlasti z Afghánistánu.⁵² Ze skupiny se brzy stalo největší opoziční hnutí v Libyi. Snahy vlády o co nejrychlejší rozpuštění skupiny, za využívání represivních prostředků, vedlo k čtyřletému krvavému občanskému konfliktu mezi libyjskou armádou a členy LIFG.⁵³ V roce 1999 vyhlásil plukovník Kaddáfí vítězství v eliminaci těchto ozbrojených libyjských islamistů. Část poražených členů vstoupila do bojů v Súdánu, Afghánistánu a Iráku, kde se jich stovky přidaly k al-Káidě.⁵⁴ V návaznosti na události ze září 2001 rozvinula libyjská vláda svůj protiteroristický program proti členům LIFG i na boj s jejich exilovými přívrženci.⁵⁵ V roce 2003, po invazi Spojených států do Iráku, kde byla dobrovolně vyslána řada bojovníků z libyjských islamistických skupin (viz kapitola 4), přidaly Spojené státy LIFG na svůj seznam teroristických skupin, které by měly být poraženy.⁵⁶

Po teroristických útocích na světové obchodní centrum byl na islamisty vyvinut nátlak v otázce jejich internacionalizace. Prezident Bush veřejně deklaroval, že světové vlády, organizace i jedinci mohou být „*buďto s námi [Spojenými státy], nebo proti nám[v boji proti světovému terorismu]*“.⁵⁷ Část bojovníků LIFG, včetně svého emíra Belhadže a prominentního Nomana Benotmana (v té době žijícího v exilu v Londýně), odmítla přidat se k boji proti společnému „vzdálenému nepříteli“ v podobě Spojených států a zůstala soustředěna na domácí protirežimní odboj. Zbylí členové potom povětšinou zůstali v afghánsko-pákistánském regionu a připojili se k al-Káidě.

⁵⁰ Radikální islamistická „kariéra“ Belhadže začala v roce 1988, když jako mudžahedín vstoupil do protisovětské války v Afghánistánu. Na počátku 90. let se vrátil do Libye a spolu s ostatními navrátilci založil LIFG, jejíž se v roce 1996 stal emírem.

⁵¹ Emír je čestný titul muslimských vysokých vojenských velitelů

⁵² Kohlman, 2007

⁵³ Ozbrojené složky LIFG se však na rozdíl od jiných extremistických organizací (především například od alžírské GIA) nedopouštěly útoků na civilní obyvatelstvo.

⁵⁴ Black, 2011

⁵⁵ Blanchard, 2008

⁵⁶ U.S. Department of State, 2012

⁵⁷ CNN, 2001

Samozřejmě ještě existovala třetí skupina členů LIFG, a to stovky jedinců uvězněných v libyjských věznicích během občanských bojů 90. let.

Deradikalizační proces s LIFG byl započat v roce 2006 a ještě v roce 2011 probíhaly poslední kroky vlády v podobě smluvených propouštění bývalých protivládních bojovníků z řad LIFG.⁵⁸

1.5.3 Islamistická hnutí v Alžírsku

Situace kolem islámských hnutí v Alžírsku není tak snadno definovatelná jako v předchozích dvou případech. Působení jednotlivých hnutí se po dlouhou dobu překrývala a je proto složité vymezit jejich historii, stejně jako deradikalizační proces, odděleně. V případě Alžírska se problematika islamistických radikálů soustředila především kolem dvou hlavních skupin – FIS-AIS a GIA, a proto jejich vznik a působení, jako vývoj jejich deradikalizačního procesu představuje autorka v následujících kapitolách společně.

V Alžírsku získali islamisté po vydobytí nezávislosti v roce 1962 částečný podíl na vládě. Někteří jedinci byli integrováni do vládní strany FLN, avšak nebylo jim dovoleno seskupit se a utvořit opozici. Islamisté tak měli během 60. a 70. let jen velmi omezenou moc a postupně se vyčlenili do dvou hlavních frakcí – v Da'wa saláfisty a politické saláfisty. Ačkoli oba tyto tábory vycházely ze saúdskoarabského wahábismu, lišily se od sebe v jednom zásadním faktoru – zatímco Da'wa saláfisté jsou skupinou zcela apolitickou, političtí saláfisté prosazují potřebu politické účasti, aby mohl být nastolen islámský stát a provedena islamizace společnosti.⁵⁹

V 80. letech pak došlo k další vlně růstu politického saláfismu, čemuž dala podnět vládní strana Národní osvobozené fronty FLN (*Front de libération nationale*), která odmítla do svých řad připustit mladší generaci islamistů, kteří již nesplňovali kritérium „veteránství“ z dob bojů za nezávislost.⁶⁰ Mladí islamisté-saláfisté si tak začali hledat alternativní způsoby pro sebevyjádření a získání vlivu. Účastnili se často proslovů v mešitách a na univerzitách a později na konci 80. let také

⁵⁸ Deradikalizačnímu procesu se podrobně věnuje následující kapitola 2, ve které se autorka krátce vyjadřuje též k současné situaci po událostech Arabského jara

⁵⁹ Boubekeur, 2008

⁶⁰ FLN, ač v průběhu války za nezávislost nábožensky orientovaná strana, se poté, co se stala vládní stranou, přeorientovala ve stranu sekulární a socialistickou. Z toho důvodu neoplývala vůči radikálnějším islamistům přílišnými sympatiemi a tito byli ve vládě tolerováni především z důvodů solidarity vůči bývalým spolubojovníkům

protivládních nepokojů. Nejvýznamnější postavou těchto mladých islamistů se stal Alí Benhadž, který se do dějin zapsal jako muž číslo dvě⁶¹ nově vzniklé Islámské fronty spásy FIS.⁶²

FIS nejprve odmítalo moderní pojetí státu, avšak posléze se díky nastalé možnosti získat politickou moc legální cestou podřídilo volebnímu systému i stranické struktuře.⁶³ V roce 1990 zažila FIS obrovský úspěch v alžírských krajských volbách, když získala přesvědčivou většinu ve dvou třetinách krajů. Tento úspěch byl pro tehdejší vládu nepříjemným překvapením. FLN totiž předpokládala, že uvolněním režimu a povolením opozice své občany uklidní a získá zpět jejich podporu. Vláda tak z obav před růstem vlivu FIS omezila moc samosprávních celků na minimum a změnila uspořádání obvodů tak, aby snížila její volební potenciál.⁶⁴ Protireformní a protivládní protesty alžírských islamistů byly dočasně zmírněny vládním příslibem spravedlivých voleb. V prosinci 1991 tak strana FIS vyhrála první kolo parlamentních voleb.⁶⁵ Takovýto výsledek však byl pro armádu a vládu zcela nepřijatelný a z obav z islamizace země byly volby zrušeny, FIS formálně rozpuštěna a mnoho přívrženců islamismu-saláfismu zatčeno. Dne 3. března 1992 byla Islámská fronta spásy zakázána a tento den je islamisty považován za zahájení následné občanské války trvající podle některých, ač v minimální intenzitě, v podstatě dodnes.⁶⁶ Politici saláfisté se v reakci na vládní represe přeorientovali buď v nepolitické da'wa saláfisty a vystoupili tak zcela z politického dění a nebo - a to z většiny - došlo k jejich radikalizaci a přidali se na stranu džihádistů.⁶⁷

Vyloučení strany FIS z politického života vedlo ke spojení a radikalizaci jedinců, kteří spolu neměli společného nic jiného, nežli jen touhu po džihádistské válce proti státu. Vedení FIS bylo nahrazeno mladými radikály, kteří pocházeli z marginalizovaných a ekonomicky špatných poměrů. Tito mladí již postrádali schopnost

⁶¹ Mužem číslo jedna byl Abbassi Madani, prosazovatel saláfistických myšlenek v 70. letech, vůdce a spoluzakladatel skupiny Al Qyam, která byla brzy po svém založení zakázána, nicméně představovala předchůdce později vzniklé FIS. Madani se stal později jejím prezidentem.

⁶² V roce 1988 v reakci na občanské nepokoje proti rigidnímu režimu došlo ke změně ústavy a po téměř 30 letech byla zavedena pluralitní soutěž politických stran. Krátce po tomto rozhodnutí byla oficiálně založena FIS.

⁶³ Roberts, 1994

⁶⁴ Labat, 1995

⁶⁵ FIS byla úspěšná i přes ztrátu svých hlavních vůdců Maddaniho a Benhadje, kteří byli v průběhu protestů zatčeni a uvězněni armádou na příkaz vlády. V roce 1992 byli oba tyto vedoucí členové FIS odsouzeni ke 12 letům vězení.

⁶⁶ Labat, 1995

⁶⁷ Boubekeur, 2008

politické a ideologické socializace, navíc již neměli zájem jednat skrze politické prostředky a raději se podvolili násilnému džihádu.⁶⁸ Přívrženci nejradikálnější větve se později stali základem pro vytvoření vlastní povstalecké skupiny Ozbrojená islámská skupina GIA (Groupe Islamique Armée). Kvůli značně represivní povaze režimu mezi lety 1991 – 94 a kvůli empiricky evidentní absenci možné alternativy změny současného vládního statu quo legální cestou, přešla řada bývalých členů FIS právě k radikálnější GIA či k Islámskému ozbrojenému hnutí MIA (*Mouvement Islamique Armée*). To se později spojilo s jinými menšími guerillovými skupinami a utvořilo Islámskou armádu spásy – AIS (*Armée islamique du salut*), ozbrojenou frakci FIS.⁶⁹ Jednotlivé povstalecké skupiny se postupem času začaly čím dál více skládat z ideologicky a politicky zcela neangažovaných jedinců, kteří v bojích a ve svém členství v jedné ze skupin viděli potenciální materiální a ekonomický přínos.⁷⁰

⁶⁸ Bouamama, 2000

⁶⁹ Labat, 1995

⁷⁰ Boubekeur, 2008

2 Deradikalizační proces ve vybraných zemích severní Afriky: Egypt, Libye, Alžírsko⁷¹

2.1 Deradikalizační proces s IG

V roce 1997 již byla Islámská skupina jako následek represivních snah egyptské vlády u konce svých sil. Téměř 20 tisíc islamistů bylo uvězněno a další tisíce jinak eliminovány.⁷² Ještě v témže roce tak IG vyhlásila příměří s egyptskou vládou a následující rok bylo propuštěno na dva tisíce bývalých bojovníků. Iniciativu ze svého „exilového vězení“ ve Spojených státech schválil také Šejch Omar Abdul Ráman. V organizaci se vůči iniciativě daly rozpoznat dva hlavní proudy a to její následovníci - většinou uvězněni členové IG nacházející se v Egyptě – a exiloví členové skupiny, kteří trvali na pokračování protivládních bojů.

V roce 2002 Islamistická skupina dobrovolně složila zbraně, o rok později se oficiálně zřekla prolévání krve a ještě téhož roku egyptská vláda propustila přes 1 200 ex-militantních členů IG.⁷³ Na jaře 2006 bylo propuštěno na svobodu dalších tisíc islamistů včetně samotného zakladatele skupiny Nadžeha Ibrahima.⁷⁴ IG se zdánlivě podařilo dosáhnout komplexní deradikalizace, jelikož bylo docíleno všech tří podstatných úrovní deradikalizace – ideologické, organizační a pragmatické. Na ideologické úrovni se hnutí zřeklo násilně radikálního smýšlení a dokonce publikovalo knihu s revidovanou ideologií. Na behaviorální úrovni vyhlásila skupina v roce 1997 příměří a ukončení bojů a o pět let později oficiálně demilitarizovala. V době deradikalizace se zdálo, že došlo také k deradikalizaci na organizační úrovni. Současné dění nicméně naznačuje pokračující působení hnutí i jeho možný příklon k násilí.

2.1.1 Džamá' al Islamíja a arabské jaro

V reakci na revoluci arabského jara z roku 2011 založilo politické křídlo Islamistické skupiny „Stranu Budování a Rozvoje“ pod vedením Safwata Abdelyho Ghany a Tareka al-Zamora, pro jejíž vznik dokázala získat 6 700 podpisů. Někteří

⁷¹ Autorka v kapitole níže nabízí spíše stručné informace o procesu deradikalizace a disengagementu jednotlivých hnutí, neboť její funkce má vézt především ke zorientování se v procesu. Detailnější popis relevantních fází je k nalezení v kapitolách 3., 4. a 5.

⁷² Tal, 2005

⁷³ Tamtéž

⁷⁴ Hamzavy, Grebowski, 2010

jedinci deradikalizované organizace se nechali strhnout atmosférou násilného odboje a jako radikální islamisté vstoupili do revolučního dění mezi zpočátku především sekulárně liberální omladinu.⁷⁵ IG však i přes nepokoje dokázala do velké míry prozatím zůstat umírněnou skupinou odmítající násilné prostředky.

Hlavním motivem Islámské skupiny je nastolení práva šaría, či alespoň jeho základu do egyptského právního systému. Ve volbách do dolní sněmovny z roku 2011/12 získala strana celkem 13 křesel a spojila se v koalici známou pod jménem Islámský blok.⁷⁶ V současné době se Islámská skupina profiluje jako umírněné hnutí, přesto však z úst jejích klíčových vůdců zaznívají také radikální hrozby. Na konferenci v Ain Šamu na podzim roku 2012 prohlásil současný vůdce Džamá'al Islamíja Mohamed Salah, že „Islámská skupina bude bojovat za implementaci Božího práva, i za předpokladu, že by to vyžadovalo krveprolití.“ Také vůdce politického křídla hnutí, Assem Abdel Megid označil konferenci za první krok ke zrušení druhého článku současné ústavy a za možný následný postup prohlásil mobilizaci miliónu k džihádu i za cenu obětování životů za ustavení práva šaría.⁷⁷

2.2 Deardikalizační proces s Egyptským džihádem

Deradikalizační proces s Egyptským džihádem byl odlišný tomu, který probíhal mezi vládou a IG. Jak je uvedeno v kapitole níže, tato organizace podstoupila pouze částečnou deradikalizaci. Proces započal v roce 2007 z iniciativy jednoho ze zakladatelů skupiny Dr. Saída Imama Al Šarifa, známého jako *Dr. Fadl*. Ještě v téže roce napsal tento respektovaný umírněný islamista stať nazvanou „Dokument pro řízení džihádu v Egyptě a ve světě“, ve kterém deklaroval, že násilí je nekompatibilní se šáriou a že násilná ideologie, která byla skupinou v minulosti zastávána, je nesprávná. V knize mimo jiné také kritizoval al-Káidu za příčinu rozkolu islámského národa. Dokument byl však značně negativně přijat soudobým vůdcem skupiny Zavahrím, který se od jeho odkazu zcela distancoval.

Ačkoli měl deradikalizační proces s egyptským džihádem poměrně rychlý spád a u uvězněných jedinců došlo k rychlému poddání se snahám vládních programů,

⁷⁵ Ziyon, 2012

⁷⁶ Koalice je celkem tvořena třemi islamistickými stranami – kromě strany Budování a rozvoje salafistickými stranou světla (al-Núr) – největší strana Islamistického bloku druhá největší v Egyptě; a al-Asala. (AhramOnline, 2011)

⁷⁷ Al-Masry, 2012

problémem deradikalizačního procesu s EIJ byla skutečnost, že neuvěznění členové této skupiny se cítili spjati především s charizmatickým Zavahrím a měli jen velmi slabé vazby na jmenovitého vůdce Abuda al-Zumuru pobývajícího v egyptském vězení. Jeho zastávání se a propagace cesty umírnění egyptského džihádu tak nebylo velkou částí přívrženců přijato za vlastní. Došlo tedy k deradikalizaci behaviorální i ideologické, kdy v Egyptě přítomné⁷⁸ vedení skupiny prohlásilo, že se nebude dopouštět násilných protivládních aktů a taktéž prohlásilo také násilí za nelegitimní. Nedokázalo však o nové ideologii zamítající násilí přesvědčit též zbytek členstva své organizace a další frakce, které se v průběhu existence EIJ a jeho deradikalizačního procesu od skupiny oddělily.

2.2.1 EIJ a Arabské Jaro

Politické křídlo Egyptského džihádu založilo v návaznosti na události arabského jara v dubnu 2011 politickou stranu s názvem Strana bezpečnosti a rozvoje (*Al-Salama wa-l-Tanmeyya*; od prosince 2012 fungující jako Islámská strana) pod vedením Kamala Habiba. Strana je značně konzervativního rázu, kdy se zasazuje o rozšíření islámského bankovníctví a zakázání smíšeného vyučování mezi rozdílnými pohlavími. Strana si udržuje džihádistickou ideologii a razantně oponuje těm krokům současné vlády, které nějakým způsobem odporují islámskému právu šaría. Při svém založení nicméně zdůraznila své odhodlání fungovat na bázi politického aktivizmu a nevyužívání násilí.

V létě 2011 vyjádřil v jednom ze svých rozhovorů čerstvě propuštěný vysoký člen EIJ Šejch Adel Šehato⁷⁹ absolutní nesouhlas s demokracií. Tu označil za „víru křesťanů a židů. Ne muslimů!“⁸⁰ Sdělil, že pokud se EIJ ve volbách podaří dostat k moci, zahájí kampaň za islám a ustavení práva šaría celosvětově. Ačkoli se EIJ ztotožňuje s ideologií al-Káidy, šaría by nebyla prosazována násilím, nýbrž prostřednictvím *dawa*, tedy kázání. Pokud by však egyptští křesťané měli mít s tímto řešením problém, budou vyhlazeni.⁸¹

⁷⁸ Ač se Zavahrí stále snaží zaslouhat o naplnění (islamistického údělu v Egyptě, již od roku 1985 působí v exilu. Burr, 2012)

⁷⁹ Adel Šehato byl uvězněn v egyptském vězení od roku 1991, poté co se navrátil z tříletého pobytu ve výcvikovém táboře v Afghánistánu.

⁸⁰ Daily Roz al-Yousef, 2011

⁸¹ tamtéž

S jistým odstupem času se tedy potvrdilo, že se v případě EIJ nepodařilo docílit komplexní deradikalizace. Organizační struktura skupiny byla do jisté míry rozpuštěna, část členů v současné době přistupuje k umírněnému prosazování svých konzervativních džihádistických cílů. Významná část členské základny skupiny, včetně vyšších členů (například Šejch Adel Šehato) si však ponechává radikální přístup. V případě dlouhodobých neúspěšných snah o prosazování islamistických hodnot na celonárodní úrovni existuje - vzhledem k rétorice některých těchto členů - reálná možnost návratu k násilným aktivitám také umírněných členů EIJ.

2.3 Deradikalizační proces s LIFG

V roce 2006 bylo možno zaznamenat první známky dialogu mezi libyjskou vládou a vedením LIFG. Hlavním iniciátorem a hnací silou deradikalizačního procesu byl Kaddáfího druhý syn Sajf al-Islám. Iniciativa mírového řešení povstaleckého problému byla součástí komplexnější Kaddáfího vize „Libya al-Gad“ (plán pro budoucí Libyi).⁸² Zásadním krokem této iniciativy bylo oslovení libyjského ideologa Dr. Ali al-Salabiho, v té době se nacházejícího v katarském exilu, aby sloužil procesu jako mediátor rozhovorů mezi Islámem a členy LIFG uvězněnými v tripolské věznici Abu Salim.⁸³

Aby dokázal vážnost svých úmyslů, rozhodl se Sajf al-Islám přistoupit k rozhovorům s jedním z prominentních bývalých vůdců LIFG – Nomanem Benotmanem, pobývajícím v té době v londýnském exilu. Za jeho podílení se na deradikalizačním procesu poskytl al-Islám Benotmanovi záruku bezpečí a osobní ochrany.⁸⁴ V roce 2008 al-Islám splnil svou část dohody a propustil z vězení 136 islamistických aktivistů, kteří přistoupili na vládní podmínky (ukončení násilných aktivit). Na poměrně hladkém průběhu procesu se podílela také „Kaddáfího nadace pro mezinárodní charitu a rozvoj“ (GICDF), která měla na starost podporu veřejné důvěry v proces a bezpečnost mezi členy skupiny a státními institucemi, což byly komponenty nezbytné pro úspěch rozhovorů.⁸⁵

⁸² Husaini, 2011

⁸³ Al-Jazeera, 2008.

⁸⁴ tamtéž

⁸⁵ Agentura byla také známá pod zkratkou GIFCA a financovala mimo jiné kompenzace rodinám obětí z teroristických útoků v Lockerbie a UTA. Pro více informací: Global Security; 2011 <http://www.globalsecurity.org/military/world/libya/saif-qadhafi.htm>

Mezi hlavní vůdce LIFG podílející se na vyjednávání patřili: Abduláh al-Sadik,⁸⁶ Abu al-Mundir (Sami al-Sádi),⁸⁷ Abu Hazim (Chalíd al-Šaríf),⁸⁸ Miftah al-Duwadi (Ab dal-Ghaffar), Mustafa Kanfid (Abu al-Zubayr),⁸⁹ a Ab dal-Wahab Kaíd Idris⁹⁰ (viz příloha 1).

Na počátku roku 2010 Kaddáfí otálel se splněním slibu o propuštění zbylého členstva LIFG. Důvod tohoto byl se značným skepticismem prezentován jeho vyjádřením z konce ledna 2010:

„Když budou propuštěni, budou nadále vyhazovat věci do povětří a vraždit. Rozptýlí se po celém území Libye a půjdou dál, do Egypta, Tuniska, Alžírsko a Afghánistánu a dalších zemí kolem nás...“⁹¹

Muže se zdát jako ironie osudu, že k podobnému scénáři - alespoň z pohledu libyjského režimu – jen rok po tomto prohlášení skutečně došlo. Mediátor Salabi plukovníkovu pozici označil za velkou chybu pro následující proces, ne jen v otázce samotné skutečnosti, že odmítá bývalé kombatanaty propustit, ale především kvůli jeho nedůvěře a očekávání obnovení bojů ze strany LIFG.⁹² Ještě v březnu téhož roku tedy došlo na naléhavé doporučení Salabiho k propuštění dalších 214 členů této organizace a to včetně jejich bývalých vojenských vůdců skupiny – emíra Abdelhakima Behadže a Chalida Muhamada al-Šarifa.

Ačkoli byl libyjský příklad mnohými prezentován jako ukázkový v rámci deradikalizačních programů, pochyby vyvolávala především nedostatečná transparentnost a přístup k veřejně dostupným informacím, které by konkretizovaly jednotlivé kroky procesu a nabídly statistiky ohledně vládní participace v reintegračním procesu propuštěných jedinců.⁹³ Nedostatečná rigorozita programu a nedostatek zájmu a

⁸⁶ Amír LIFG, zatčen v Thajsku v roce 2004

⁸⁷ Duchovní vůdce a oficiální mluvčí LIFG, zatčen v Hong Kongu v roce 2004

⁸⁸ Zástupce amíra, byl držen v americkými silami na vojenské základně v Afghánistánu a poté deportován do Libye v roce 2006

⁸⁹ Jeden z vojenských vůdců LIFG

⁹⁰ Považován za třetího muže al-Káidy

⁹¹ Celá řeč Muammara Kaddáfího na:

<http://www.oelibya.com/front-page/local-news/14485-2010-01-28-15-09-12>

⁹² Al-Sharq Al-Awsat, 2010

⁹³ Existují neshody ohledně toho, jak velká byla materiální podpora libyjské vlády bývalým bojovníkům a to především těm nižší úrovně. LIFG bylo totiž velmi hierarchickou organizací a stát se tedy orientoval především na podporu nejvlivnějších bývalých vůdců skupiny, aby nedošlo k recidivě z jejich strany a následně potenciálně celé skupiny. Bývalý velitel Bentoman naopak tvrdí, že všichni propuštění jedinci získali deset tisíc libyjských dinárů (v přepočtu cca 200 tisíc Kč) a že těm, kteří před vstoupením do LIFG a započítím bojů měli stále pracovní místo, bylo toto navráceno a ostatním byla poskytnuta podpora v

péče o extremisty po propuštění, stejně jako přetrvání sociální situace a politického statu quo (viz kapitola 4) naznačovala potenciální návrat bojů v budoucnu. LIFG si navíc i nadále uchovalo svou nezávislost a hlavní zaměření na svrnutí režimu Muamara Kaddáfího.

2.3.1 LIFG a Arabské jaro

Přes zdánlivý úspěch vládních snah deradikalizovat islamistickou opozici ve svém státě byly mezery v procesu evidentní již rok po jeho oficiálním ukončení. Ještě 16. února 2011 byla propuštěna třetí a poslední část předpokládaně deradikalizovaných členů LIFG. Byl to paradoxně právě tento den, kdy v opozičním městě Bengázi propukla revolta.⁹⁴ Sajf al-Islám propouštěl poslední uvězněné bývalé bojovníky se slovy že „již nepředstavují pro společnost nebezpečí“,⁹⁵ kdy dosti pravděpodobně předpokládal, že nepředstavují nebezpečí ani pro vládní režim.

Po spuštění protivládního povstání, které přišlo do Libye jako do dalších zemí severní Afriky a Blízkého východu, se bývalá extremistická skupina skutečně oficiálně nezapojila do ozbrojeného boje a po propuštění posledního vězněného jedince změnila své jméno na Islamistické hnutí za změnu (*al haraka al-islamiya lil-taghyir*), které si formálně udávalo za cíl mírovou transformaci libyjské politické scény.⁹⁶ S pokračujícími nepokoji se však velká část členů tohoto hnutí připojila k ozbrojenému odboji, kde byli nápomocni především svými letitými zkušenostmi ze svých protivládních bojů z 90. let. Bývalý prominentní emír LIFG, Abdul Hakim Belhadž, se dokonce stal hlavou Tripolské vojenské rady, jejímž účelem bylo po dobytí Tripolisu sjednocení různých libyjských ozbrojených brigád.⁹⁷

Ačkoli tedy libyjská vláda využila zdánlivě všech kroků pro úspěšnou deradikalizaci, bývalí členové i nadále skrývali vůči režimu křivdy, jež sloužily jako motivace pro opětovné zahájení bojů. Lze tedy konstatovat, že došlo k úspěšnému kolektivnímu disengagementu (LIFG jako organizace byla oficiálně rozpuštěna a přijala mírové prostředky politické změny), s hodnocením deradikalizace skupiny jako

hledání nového zaměstnání. Také monitorování deradikalizovaných jedinců vládou mělo podle některých odborníků značné mezery. (ICT, 2010)

⁹⁴ Hussaini, 2011

⁹⁵ V originálním znění: „[they] were no longer a danger to society“ Thy Libyan Islamic Fighting Group – from al-Káida to the Arab spring

⁹⁶ Hnutí však vyjádřilo podporu mezinárodní intervenci pro sesazení libyjského režimu. (Guardian, 2011)

⁹⁷ Zelin, 2012

takové je však již situace složitější. I když někteří jedinci dokázali udržet moderátní ideologii i po započatí bojů, většina bývalých islamistických bojovníků využila šance na kýžené svržení režimu a neotálela s navrácením se k násilí. Belhadž během občanských bojů vysvětlil svou předchozí a přetrvávající jehadisticko-salafistickou ideologii následujícími slovy:

„My jsme nepozvedli zbraně proti libyjskému lidu: my jsme jeho součástí a jeho nástavbou. Vedli jsme boj za džihád, abychom je přesvědčili o džihádistické myšlence za účelem sesazení Kaddáfího režimu. Nenavrhli jsme kompletní politickou myšlenku; důraz jsme kladli na ozbrojený boj jako prostředek k dosažení změny.“⁹⁸

Z výše uvedené skutečnosti tak lze vyvodit, že u těchto jedinců nedošlo k ideologické změně a deradikalizace tak nebyla úspěšná. Anes al-Šarif, člen LIFG žijící po dlouhá léta v exilu ve Velké Británii, navíc nabídl ospravedlňující vysvětlení ospravedlňující násilí současných bojů v porovnání s ozbrojeným bojem LIFG minulých let:

„Problémem LIFG byla jeho snaha změnit režim násilím; selhal, protože se jednalo o projekt jedné skupiny... Arabské jaro ukazuje, že lidé sami přinášejí změnu a vládnout je jejich právem. Skutečnost, že mírové prostředky nebyly samy o sobě dostačujícím prvkem pro dosažení politické změny, potvrzuje, že volba ozbrojeného boje nebyla chybou.“⁹⁹

V současné době je evidentní snaha militantních džihádistů starší generace, ke kterým se řadí právě Belhadž, zapojit se do politického života v Libyi. Některými skupinami obyvatelstva jsou však jejich činy vnímány s nespokojeností a skepsí. Především mladá generace opět tíhne k radikalizaci a to často podle modelu al-Káidy.¹⁰⁰

2.4 Deradikalizační proces s AIS-FIS a GIA

Proces deradikalizace islamistů v Alžírsku patří mezi ty zvláště komplexní, vzhledem k dlouholetému hluboce zakořeněnému konfliktu. Pokusy o ustavení míru mezi alžírskou vládou a násilně extremistickými islamistickými skupinami proběhly

⁹⁸ V originálním znění: "We did not carried arms against the Libyan people: we were part of, and an extension of, the people. We carried the banner of Jihad to convince them of the idea of Jihad to end the rule of Gaddafi. We did not propose a complete political idea; the accent was on armed struggle as the means of bringing change." Cheterian, 2012

⁹⁹ tamtéž

¹⁰⁰ Robertson et al., 2012

během bojů v devadesátých letech několikrát. Všechny měly jisté společné charakteristiky. Byly například vyjednávány s politickými vůdci FIS, ne s vůdci samotného ozbrojeného křídla FIS – AIS či jiných skupin. Vždy také existovala důvěra politických vůdců FIS v to, že jsou schopni kontrolovat, nebo alespoň významně ovlivnit další ozbrojené skupiny vzniklé po roce 1992.¹⁰¹ Ani v jednom případě také neexistoval vládní konsensus v tom, jakým způsobem by mělo být míru v Alžírsku dosaženo. Od smrti Mohameda Boudiafa, který na postu alžírského prezidenta po armádním puči nakrátko vystřídal předchozího prezidenta Chadliho Bendjedida (1979 – 1992), nastoupily dvě hlavní tendence v řešení nastalého konfliktu – tzv. *eradikátoři* a *konsolidátoři*. První jmenovaní zastávali tvrdou linii nekompromisního zásahu proti islamistům, zatímco druzí byli toho názoru, že pro záchranu státu je nezbytné docílit společného kompromisu mezi dvěma znesvářenými stranami.¹⁰²

Eradikátoři měli zájem na vybudování sekulárního státu podobného francouzskému modelu. Svými představami tedy oslovovali především francouzské představitele, částečně západní mocnosti a alžírskou vyšší městskou třídu, avšak mezi běžným alžírským obyvatelstvem přílišnou popularitou neoplývali. Již v roce 1994 navíc značně ztráceli na důvěryhodnosti, neboť nebylo zřejmé, nakolik mohou znamenat přínos pro vyřešení konfliktu i pro společnost jako takovou, jelikož co se týkalo jejich vystupování na venek, v podstatě už jen bránili západní moderní styl života.¹⁰³ Protože měli eradikátoři větší vliv v rozhodovacím procesu, stejně jako ve vnitřním byrokratickém systému, v průběhu vyjednávání s politickými vůdci FIS vzbuzoval režim některými svými akty nedůvěru.¹⁰⁴

Konsolidátoři oproti výše uvedenému názorovému proudu předpokládali, že vláda již za roky bojů byla natolik zdiskreditována, že radikální model francouzské modernizace neměl mezi běžným alžírským obyvatelstvem šanci na úspěch. Jedině kompromis mezi vládou a islamistickými hnutími, který by nabídl islamistům podíl na vládě, mohl podle nich vést k úspěšnému ukončení konfliktu.¹⁰⁵ Jen tak mohlo alžírské obyvatelstvo opět nabýt důvěry ve stát a jen tak mohlo být také ochotno přijmout politické reformy vycházející z nově zaváděných strukturálních programů.

¹⁰¹ Tuto představu FIS vyvrátily spory mezi GIA a FIS, které byly vyvolány pravidelnými útoky GIA na členy FIS od roku 1995.

¹⁰² Roberts, 1994

¹⁰³ Bouamama, 2000

¹⁰⁴ Ashour, 2009a

¹⁰⁵ Labat, 1995

Liamine Zeroual, který byl zvolen alžírským prezidentem v roce 1994 (- 1999), byl zastáncem právě této kompromisní linie. Již ve svém prvním roce u moci docílil největšího posunu ve vyřešení konfliktu od započetí nepokojů v roce 1988.¹⁰⁶ Krize v Alžírsku v tomto období měla velmi komplexní rozměry, což bylo zapříčiněno řadou důvodů, avšak zásadní postavení v tomto měla dimenze politická. Bez správných politických rozhodnutí provedených silnou a kompetentní vládou nemohou být totiž podniknuty ani vhodné kroky ekonomické. Ačkoli Zeroualovo jednání vypadalo v počátcích nadějně, prezident se nakonec nedokázal na kompromisu dohodnout s vlastním režimem.

Neúspěch Zeroualových snah při mírových jednání vedlo režim k přesvědčení, že není potřeba dialogu k nastolení míru¹⁰⁷ a že je možné zvítězit pouze za využití vojenských prostředků. V podstatě tedy došlo k přechodu od politiky rekonciliace k politice eradikace, od „soft“ k „hard“ strategii. Vůdci i členové AIS navíc ztratili důvěru v jednání svých politických vůdců ve FIS a převzali proces vyjednávání do vlastních rukou. Rozhodli se z úvodních jednání zcela vypustit vůdce FIS i prezidentskou kancelář a raději postupovali strategií „bottom-up“, kdy nejprve kontaktovali regionální úředníky na nižších postech vojenského establishmentu, aby se postupně návrhy dostaly až na stůl generálům vojenské rozvědky.¹⁰⁸ Tento proces byl zásadní pro následné započetí deradikalizace a rekonciliace.

Za Abdelazize Boutefliky, který vystřídal Zerouala ve volbách v roce 1999, se velmi brzy podařilo postoupit v řešení konfliktu mezi islamistickými ozbrojenci a vládou více nežli za jeho předchůdců. AIS za jeho vlády v podstatě demobilizovala a z velké části byla redukována i brutálnější GIA. Státní kontrola byla schopna zajišťovat dostatečnou kontrolu nad většinou země a po období izolace, do níž bylo Alžírsko v době největších bojů uvaleno, byly konečně zlepšeny i vztahy a postavení Alžírska na mezinárodním poli.¹⁰⁹

Co se však týče Bouteflikových vnitřních reforem, významného pokroku docíleno nebylo. U moci i nadále zůstává vojenský režim a alžírský stát, ačkoli

¹⁰⁶ Roberts, 1994

¹⁰⁷ The National Emir of the AIS (1995–2000).

¹⁰⁸ Ashour, 2009b

¹⁰⁹ Vylepšení vztahů se Spojenými státy, které bylo za Boutefliky zvláště významné, má na svědomí také fakt, že Spojené státy po útocích na světové obchodní centrum v září 2001 hledalo spojence v boji proti teroru na Blízkém východě, pro což Alžírsko splňovalo základní kritéria. Vliv měl také vzrůst cen ropy po roce 2000, vzhledem k alžírským nemalým zásobám.

pluralitní, má k liberální demokracii daleko. V parlamentu je v současnosti několik opozičních stran, nicméně jak je uvedeno v kapitole 4, jejich moc a vliv na politické dění je v podstatě pouze formální. Výjimečný stav, který byl navíc zaveden vládou při vyostření nepokojů v roce 1992, přetrvával až do počátku roku 2011, kdy prezident Bouteflika z pragmatických důvodů za účelem uklidnění svého obyvatelstva v kontextu propukajícího arabského jara tento stav zrušil.¹¹⁰

Bouteflika však měl po dobu své vlády především za cíl obnovit autoritu prezidentského postu, což i přes občanskoprávní represe, které takovéto snahy s sebou přináší, je možno chápat také pozitivně. Obnovením autority prezidenta by totiž došlo ke koherenci výkonné moci tím, že z postu vedoucího politických debat by rozhodoval právě prezident, jako představitel výkonné moci, a ne nejvyšší armádní představitel.

Moc bezpečnostních sil byla v Alžírsku po dlouhou dobu veřejné tajemství. Bezpečnostní síly byly vytvořeny po získání nezávislosti a brzy byly mezi lidmi známy jako "la SM" (*Securité militaire*). V 90. letech pak vznikla složka DCE (*Direction du Contre-Espionnage et de la Sécurité Interne*), nejkontroverznější složka SM co se týče boje proti gerilovým uskupením.¹¹¹ Obecně známým faktem je, že se členové této služby pravidelně infiltrovali mezi jednotlivá islamistická hnutí.

Při zvolení Boutefliky na post prezidenta existoval mezi politickými elitami konsensus ve dvou věcech. Zaprvé bylo třeba ukončit izolaci, ve které se Alžírsko na mezinárodní půdě nacházelo od puče v roce 1992 (v případě Francie od únosu letadla o dva roky později). Bouteflika v tomto případě představoval *chargé de mission*, kdy jako civilista sloužil zájmům armády. Druhým předmětem všeobecné shody byla potřeba zredukovat násilí, sjednat politickou i soudní dohodu s národní armádou ANP (*Armée nationale populaire*) a zbylými povstalci, jako se to již podařilo v roce 1997 s AIS a většinou menších povstaleckých skupin.¹¹² V roce 1999 se v podstatě rozpadla také GIA. Vedení sice odmítlo přistoupit na vládní rekonciliační snahy, avšak více než tři čtvrtiny řádových členů využily amnestijního zákona a rozhodly se složit zbraně.

Násilí se však v Alžírsku nepodařilo vymýtit zcela. Nejvýznamnější ozbrojenou extremistickou skupinu v současnosti představuje maghribská odnož Al-káidy – AQMI

¹¹⁰ Roberts, 2007

¹¹¹ Souaidia, 2001

¹¹² Roberts, 2007

(Al-Qaida au Maghreb islamique), která v roce 2007 vznikla přejmenováním Saláfistické skupiny pro kázání a boj - GSPC (Groupe salafiste pour la prédication et le combat). AQMI se dnes zaslouhuje o opětovné zintenzivnění útoků proti civilistům (nediskriminační přístup zabilování obětí útoku), stejně jako policii, tedy proti civilní, raději než vojenské složce bezpečnostních sil.¹¹³ Došlo také ke geografickému rozšíření její působnosti do okolních sahelských států.¹¹⁴

V případě AIS tedy bylo dosaženo ukončení bojů a skupina také prohlásila, že se již nebude nadále dopouštět násilných aktů proti vládním institucím, avšak násilí nebylo zcela deligitimizováno v rámci hnutí. Podařilo se tak dosáhnout deradikalizace na behaviorální i organizační úrovni, ne však na ideologické. Došlo tedy k pragmatické deradikalizaci. V případě GIA se dá hovořit o deradikalizaci jen částečně, vzhledem k tomu, že násilné aktivity skupiny byly přeneseny prostřednictvím odpadlých frakcí pod hlavičku později sjednocené GSPC úzce napojené na al-Káidu.

Ačkoli události Arabského jara nezasáhly Alžírsko tak významně jako některé jeho okolní státy, byla potvrzena pokračující nespokojenost místního obyvatelstva se současnou vládou a ekonomickou i sociální situací, ve které se nachází. Vládní status quo byl zachován, avšak latentní konflikt i nadále pokračuje.

¹¹³ Lebowich, 2011

¹¹⁴ Na jaře 2013 je AQMI zvláště aktivní v severní části Mali, kde podporuje místní povstalecká hnutí.

3 Proměnné v deradikalizačním procesu: faktory vládních deradikalizačních snah

V posledních letech nabývají na síle a popularitě deradikalizační snahy států ve světě, protože - jak dokazuje historie - samotná bezpečnostní opatření nedokážou porazit násilný islámský extremismus. Podle rostoucího počtu států je pro rychlé a udržitelné vymýcení radikálního smýšlení nezbytné zajistit především prevenci mladých lidí v jejich vstupu do organizace a rehabilitovat ty, kteří jsou již členy. Z tohoto důvodu spousta zemí přijímá dnes jak program proti-teroristické, tak také deradikalizační. Míra prioritizace jedné ze dvou strategií se potom liší stát od státu.¹¹⁵

Deradikalizační program tedy není totéž, co deradikalizační proces. Deradikalizačním programem jsou myšleny záměrné naplánované deradikalizační snahy vlády implementované často ve vězeních. Ta totiž v mnoha případech fungují jako jakési „inkubátory radikalizace“. Tyto programy jsou tak s větší či menší úspěšností zaváděny v mnoha zemích s muslimským obyvatelstvem, jako například v Saudské Arábii, Singapuru, Indonésii, Jemenu a v zemích severní Afriky. Deradikalizační proces je pak v podstatě nadmnožinou programu a může vedle něj obnášet též protiteroristické státní politiky, stejně jako skutečnosti a procesy, ke kterým v dané zemi dochází a které ve svém důsledku deradikalizaci přispívající, avšak nebyly vládou iniciovány ani záměrně plánovány.

Hlavní myšlenkou deradikalizačních programů je, že extremistům bude vysvětlena nesprávnost jejich interpretace islámu. Hlavní náplní většiny vězeňských programů je tak náboženská reedukace vězňů. Tyto programy vnímají uvěznění jako jakýsi „spouštěč“ disengagementu a deradikalizace, vzhledem k tomu, že zadržení může u extremisty vyvolat pochyby, které mohou být následně programem podpořeny. Radikální islamisté jsou navíc značně jednodušeji dosažitelní a ovlivnitelní státními pobídkami, nacházejí-li se ve vězení. Jedinec zde může být obeznámen s racionálním důvodem pro ukončení násilných bojů a je tedy reálná šance alespoň na jeho disengagement, pokud ne na deradikalizaci.

Programy tak povětšinou přistupují primárně k jednotlivci. Jejich hlavním cílem je ukončit dlouhodobě jeho násilné (protivládní) jednání. Často se soustředí především

¹¹⁵ Zatímco evropské země bojují proti islámskému radikalismu ve svých zemích především proti-teroristickými prostředky, země Blízkého východu, severní Afriky a Jiho-východní Asie aplikují oba typy programů.

na okrajové radikály, jako jsou stoupenci určité ozbrojené skupiny či její sympatizanti. Deradikalizace takovéto skupiny islamistů je většinou daleko rychleji a jednodušeji docílena nežli deradikalizace jádrových členů ozbrojených skupin. Zasazuje-li se však stát o kolektivní deradikalizaci, je jeho hlavním cílem rozložit základ radikální organizace a docílit tak jejího rozpuštění, či alespoň značně narušit a oslabit její schopnost fungovat. K tomu dojde nejlépe prostřednictvím úspěšné deradikalizace vedení hnutí schopného přesvědčit celou skupinu (kýženým zakončením je tak zpravidla organizační deradikalizace).¹¹⁶

Ačkoli k deradikalizaci a disengagementu dochází často nezávisle na sobě, všechny dosavadní vězeňské deradikalizační programy vyžadují po vězňích reformu jak ideologickou, tak změnu jejich chování, mají-li být propuštěni z vězení. Deradikalizační programy jsou nicméně většinou součástí široce zaměřené protiteroristické strategie, která zahrnuje též nekompromisní (hard line) bezpečnostní prostředky a jiná opatření pro diskreditaci extremistické ideologie.

Deradikalizační programy mají ve světě řádově teprve několikaletou, výjimečně několika-desetiletou zkušenost. Je tedy stále nejasné, které aspekty deradikalizačních snah vedou k trvalému cíli. Podle některých odborníků jsou například komponenty zaměřené na extremistovu ideologii, jako teologické rozpravy, zcela zbytečné, vzhledem k tomu, že většina militantních radikálů se při zvažování řídí racionální volbou, čistým propočtem nákladů a přínosů a své extremistické názory si i po prohlášení deradikalizace ponechávají.¹¹⁷ Podle jiných pak umírněná, moderátní verze Islámu, stále není dostatečně umírněná a pokračuje v šíření extremistických myšlenek.

Existují v podstatě dva základní typy programů, které vláda za účelem docílení deradikalizace svých opozičních extremistických hnutí a jedinců může implementovat – vězeňský a rehabilitační. Ačkoli se tyto dva typy často provázejí, náplň každého z nich je typický pro jiný druh deradikalizace. Zatímco individuální deradikalizace vyžaduje často vězeňský, nutně však také rehabilitační program, u kolektivní deradikalizace probíhá většina snah především ve vězení.

Deradikalizace islamistických hnutí se vyznačuje zásadními odlišnostmi od deradikalizace jiných extremistických skupin. Právě v analýze těchto rozdílů a podobností, ale především v oblasti deradikalizace islamistických hnutí obecně, existuje

¹¹⁶ Ashour, 2009a

¹¹⁷ Horgan et al., 2010.

v relevantní literatuře značná mezera. Obecně se věří, že u extremistických hnutí je hlavní motivací většiny (nebo alespoň velké části) členů jejich náboženská víra. Jsou proto své skupině oddaní často více, než ne-nábožensky založení extremisté. Hluboká oddanost, kterou vůči skupině chovají, pak činí úspěch jejich potenciální deradikalizace značně méně pravděpodobným. Deradikalizace totiž nevyžaduje pouze změnu chování jedince, ale také změnu v jeho přesvědčení. Na rozdíl od sekulárních ideologií, poskytuje islám motivaci v podobě příslibu mučedníkovi, že za své útrapy v boji za svého boha bude nekonečně odměněn po životě.¹¹⁸ Z tohoto důvodu, a také proto, že islamističtí bojovníci věří v morální povinnost bojovat za vyšším posláním, jsou tak spíše ochotni při svém konání přistoupit k násilí a zabíjení, které může mít často jen demonstrativní funkci.¹¹⁹ Ze stejného důvodu lze také očekávat větší vytrvalost a oddanost bojovníků ve svých snahách, jelikož věří ve svou odměnu i v případě nekončícího boje a své smrti.

Základní rozdělení deradikalizace a disengagementu nabízí dvě úrovně – individuální a kolektivní. Jak je v následující kapitole ukázáno, obě úrovně jsou v mnoha případech provázané a vzájemně se doplňují. Ačkoli v severní Africe dominuje zkušenost s procesem kolektivním, deradikalizování jednotlivců sehrálo také svou roli, ať už samostatnou, nebo paralelní.

3.1 Proces Individuální deradikalizace, jeho průběh, implementace a implikace v zemích severní Afriky

Proces disengagementu a deradikalizace *jedince* zaznamenává ve většině případů obdobnou trajektorii (viz obrázek 1). Zpravidla je započat jako reakce na určitý vnější podnět. Většinou se jedná o prožití traumatického zážitku či emoční krize. Násilí zde hraje významnou roli. Je například běžné, že ozbrojenec začne přehodnocovat své působení ve skupině poté, co se podílel na zvláště brutálním teroristickém útoku či jiné nehumáně situaci, nebo se tohoto aktu alespoň dopustila jeho organizace (bez jeho aktivního zapojení).¹²⁰ V důsledku takového šoku začíná jedinec pochybovat o správnosti následované ideologie a potřebě násilí, které ji provází. Pro hlavního ideologa EIJ, Saíd Imam al-Šarifa, byly například útoky z 11. září hlavním motivem pro

¹¹⁸ Almond, et al., 2003

¹¹⁹ tamtéž

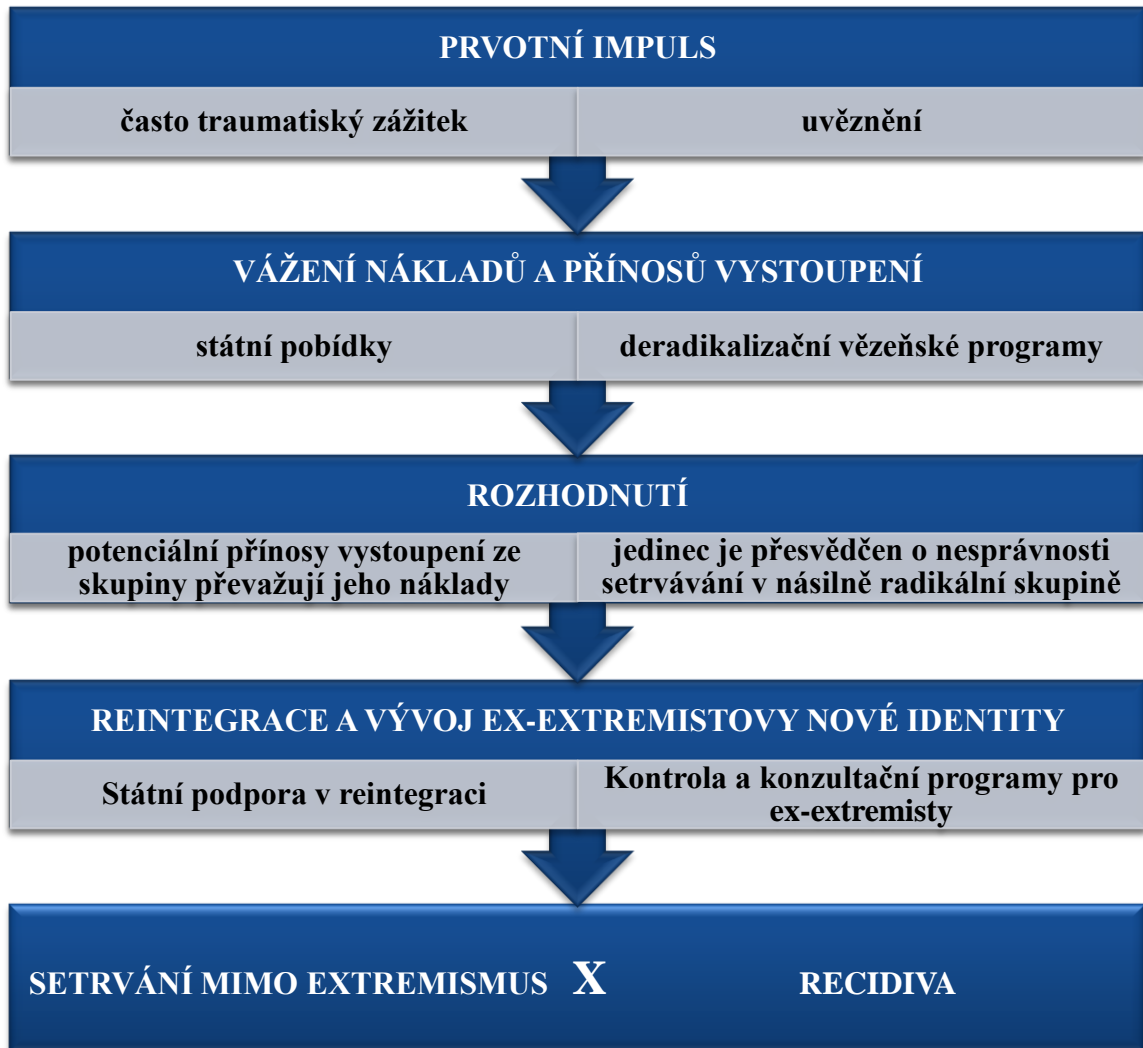
¹²⁰ Abuza, 2008

přehodnocení ideologie. Tento čin otevřeně je kritizoval, jelikož způsobil bolest muslimům a nevinným.¹²¹ Přílišná brutalita a nediskriminující způsob boje tak může být pro některé radikály hlavní příčinou ideologické krize.

Druhým – a velmi často zásadním - podnětem, který otevírá dveře možnému procesu individuální deradikalizace, je extremistovo uvěznění. Působením náboženských debat a přednášek, kterých se osobně v rámci deradikalizačních programů, účastní respektovaní imámové, může dojít ke skutečné změně v jedincově náhledu na islám a svět. Takto deradikalizovaný jedinec má po propuštění výrazně větší naději na reintegraci do společnosti a běžného života. V následujícím vývoji je tedy nezbytné, aby vytvořil svou novou identitu a reintegroval se do středoproudé společnosti.

¹²¹ Blair, 2009

Obrázek 1: Model průběhu deradikalizace/disengagementu



Zdroj: Autorka práce

Ať je již spouštějícím podnětem cokoli, faktem zůstává, že se díky němu stává jedinec receptivním vůči novým myšlenkám. V období tohoto pochybování dochází u extremisty k vážení všech kladů a záporů jeho působení v dané radikální skupině. Zda se rozhodne ze skupiny vystoupit, záleží většinou na síle *push* (negativních faktorů, které posunují jedince k vystoupení ze skupiny) a *pull* faktorů (pozitivních faktorů, které táhnou jedince za životem většinové společnosti), tedy nákladů ze setrvání a přínosů vystoupení.¹²² Push faktory vytvářejí negativní citový vztah jedince ke skupině a zvyšují tak náklady setrvání. Mezi nejběžnější pull faktory se řadí především vidina

¹²² Choudhury, 2007

„normálního života“, který je traumatizovaným jedincem vnímán jako kýžená, často však nedostupná úleva. Možnost takovéto budoucnosti je extremistům dokazována pomocí vládních pobídek v podobě amnestií nebo alespoň snížení trestu odnětí svobody, příslibu zaměstnání a finanční podpory.

Alžírský prezident Bouteflika dokázal ujednat dohodu „Civil Concord“, která poskytovala možnost sjednat mír tím, že podněcovala členy guerill, aby se vzdali a vystoupili ze skupiny výměnou za jisté přísliby a pobídky (garance neuvalení soudního stíhání v případech jiných než vražda a znásilnění).¹²³

Další překážkou deradikalizace extremisty mohou být *bariéry výstupu*, tedy vnitřní aspekty skupiny, které ztěžují jedinci rozhodnutí opustit radikální skupinu. Klíčovou bariérou pro opuštění organizace bývá obava z absence možné alternativy „kam jít“, vzhledem k často pevně utvořeným vazbám v rámci skupiny. Existují navíc také pozitivní aspekty, které s sebou členství ve skupině přináší a které mají významný vliv na jedincovo rozhodnutí. Organizace totiž zajišťuje jistou ochranu před vnějším světem, často také vládou a potenciálními tresty. Ne výjimečným důvodem pro vstup a setrvávání v radikálním kolektivu je také jistá dávka vzrušení, kterou cíle a působení skupiny v často frustrovaném jedinci, který žije jednoduchým životem bez větších možností kulturního i jiného vyžití, vzbuzují.¹²⁴ Pochopitelně nelze opomenout pocit vyššího cíle a pocit naplňování boží vůle (a tedy vidina posmrtné odměny), kterou islamistické organizace svým členům nabízí.¹²⁵

Pokud pozitivní faktory disengagementu převýší ty negativní, dojde ke zlomu, kdy se jedinec racionálně rozhodne skupinu opustit.¹²⁶ Rozhodnutí ex-radikála vystoupit ze skupiny má za okamžitý následek ukončení jeho fyzického kontaktu s organizací. Zde je ale nezbytné, aby si vytvořil novou identitu a začlenil se do společnosti. Tyto cíle

¹²³ Takovéto rozhodnutí, jakožto značně kontroverzní, bylo podrobena referendu, ve kterém se občané vůči této iniciativě vyslovili kladně v celých 98 procentech zúčastněných. Bouteflika se zaměřil na strategii „Národní rekongiliace“ pro zajištění podpory veřejnosti, prosazováním neoliberalních ekonomických reforem si naopak zajistil přízeň Západu. Generálové národní armády však proti Bouteflikovi vystupovali často kriticky. Kritizovali zvláště program rekongiliace a politiky vůči GSPC a tendovali vytvořit si vlastní vztahy se Západem, především pak se Spojenými státy a NATO v boji proti terorismu. Vláda tedy nakonec odmítla legalizovat stranu FIS a připustit ji do formálního politického života. Namísto toho pokračovala v dalším zatýkání vůdců této skupiny. Přitom právě legalizace FIS a její zapojení do demokratického systému by potenciálně mohla přenést některé členy a sympatizanty s radikální GSPC na stranu FIS a tito extremisté by tak byli značně oslabeni. Rekongiliační agenda tedy spíše směřovala k politické monopolizaci, kdy opoziční berbery a islamisty kooptovala do vlády. (Roberts, 2007)

¹²⁴ Bjorgo, 2008

¹²⁵ Almond et al., 2003

¹²⁶ Tento předpoklad neplatí bez výjimky, jelikož ne každý jedinec se rozhoduje zcela racionálně.

však mohou být zmařeny několika zásadními faktory, které při záporném projevu a nevhodné kombinaci mohou zavřít dveře celému procesu a může dojít k recidivě radikálního smýšlení a jednání jedince (viz tab 3).

Tabulka 3: Hlavní faktory vedoucí k recidivě ex-radikála

<i>Push Faktory</i>	<i>Pull Faktory</i>
Ostrakizace novou komunitou	Pokračující náborové aktivity organizace
Neschopnost reintegrace do společnosti	Stále zachovalá sociální síť v rámci skupiny
Pokračující politická exkluze	
Pokračující sociální marginalizace	

Zdroj: Autorka

Riziko představuje především společnost a její schopnost ex-bojovníka přijmout. Především v případě, že cílovou lokalitu bývalého extremisty je vesnice či menší město (a dá se tedy předpokládat menší anonymita života než například ve velkoměstě), hrozí, že zdejší obyvatelé - potenciálně osobně zasažení některou z akcí ex-bojovníkovy ozbrojené radikální skupiny - tohoto jedince ostrakizují. Ex-ozbrojenec, který je přivítán cílovou komunitou, která je schopna mu nabídnout práci a potenciální vývoj vzájemných vztahů, bude spíše ochoten přetrvat permanentně v této společnosti. V ostrakizujícím společenství, které jedinci nabídne jen velmi obtížné podmínky pro získání povolání a napojení nových vazeb s místním obyvatelstvem, bude jedinec pravděpodobněji náchylnější k případným radikálním svodům. K podobnému případu došlo například v Alžírsku po skončení občanských bojů v roce 1997, kdy byli bývalí geriloví příslušníci začlenění zpět do většinové společnosti. Často však byli cílovou komunitou vnímáni jako nepřátelé a někdy dokonce lynčováni, jelikož měla společnost, do níž byli znovu integrováni, stále čerstvé vzpomínky na předešlé boje a brutální konání extremistické skupiny.¹²⁷

¹²⁷ Bjorgo, 2008

Ačkoli se řada akademiků domnívá, že především sociální a citové vazby na ostatní členy skupiny, nebo naopak ty vytvořené v novém prostředí umírněné společnosti, často představují hlavní vysvětlení,¹²⁸ proč jedinec vstupuje a opouští radikální organizaci, podpůrná sociální síť může hrát v otázce udržení jedince mimo radikální život ještě významnější roli. Prostřednictvím deradikalizačních a reintegračních programů však může stát asistovat při reintegračních snahách ex-radikála jak zmíněnou finanční a také emocionální podporou. Materiální výpomocí a poradenstvím, které stát poskytne bývalému povstalcovi a jeho rodině, může napomoci vytvoření umírněné podpůrné sítě nezbytné pro trvalou deradikalizaci.¹²⁹ Je totiž důležité, aby se ex-radikál, který byl dříve plně zaměstnán svým působením ve skupině, cítil produktivně, užitečně, nezávisle a aby byl schopen postarat se o vlastní rodinu. Takováto podpora by pochopitelně měla být zastavena, pakliže bývalý radikál spáchá relevantní přestupek. Prostředkem deradikalizačních programů tak není jen nalezení a nabídnutí pracovní pozice, nýbrž také poskytování dodatečných výcviku či vzdělání.

Individuální deradikalizace je příkladem „soft“ přístupu k extremistům. Snaží se snížit hrozbu násilného extremismu tím, že se zaměřuje přímo na jedince a jeho návrat do každodenního života. Ačkoli individuální deradikalizace představuje významnou součást deradikalizačního procesu a může mít značný dopad, je ji vždy třeba kombinovat i s ostatními proti-extremistickými deradikalizačními přístupy.¹³⁰

Prozatím nezodpovězenou otázkou zůstává, zdali *represivní chování* vlády v konfliktu spíše přispívá, či naopak brání deradikalizačnímu procesu. Na tuto otázku pravděpodobně neexistuje jednotná odpověď. Jedná se o problém kombinace a využívání „soft“ a „hard“ přístupů v jednání s povstalcem a extremisty. Represe obecně v počátcích přispívají k radikalizaci, nicméně v již probíhajícím konfliktu mohou mít v závislosti na podmínkách dopady dvojí. Represe může buď dále prohloubit radikalizaci, nebo může naopak přispět procesu deradikalizace a disengagementu.

3.2 Kolektivní disengagement a deradikalizace

V porovnání s deradikalizací individuální je kolektivnímu disengagementu a deradikalizaci věnována relevantními odborníky značně menší pozornost. Vládní snahy

¹²⁸ Almond, et al., 2003

¹²⁹ Abuza, 2008

¹³⁰ Rabasa, 2010

severoafričských zemí byly přitom v minulosti zaměřeny právě zejména na implementaci programů neradikalizujících celou militantně islamistickou organizaci, tedy upřednostňovaly deradikalizaci skupinovou před individuální. Kolektivní deradikalizace je skupinový proces, který zahrnuje vyjednávání mezi reformovaným vedením a zbytkem organizace. Z pravidla začíná jako proces na úrovni vůdců a elit. V této fázi se tedy jedná v podstatě o individuální deradikalizaci a následuje tak obdobnou trajektorii (viz obr 1).

Tyto první tři fáze tak mají oba typy deradikalizace společné. Podnětem, který spustí ideologické a strategické pochybování, jsou často vážné obavy vůdců o účinnosti extremistického jednání. Jedná se o *strategickou krizi*, která je většinou důsledkem úspěšných represivních snah vlády. Když totiž dojde k uvěznění většiny základny extremistické skupiny, její vůdci jsou donuceni zamyslet se nad svou strategií a může dojít až ke krizi ideologické, v průběhu níž zvažují vůdci všechny náklady a přínosy pokračování, respektive ukončení ozbrojeného boje. Tento faktor strategické krize je jedním z nejdůležitějších a nejčastějších podnětů. Například vůdci hlavních deradikalizovaných skupin v Egyptě a Libyi, tedy IG a EIJ, respektive LIFG, začali pochybovat o správnosti a smyslu násilně radikálního jednání až teprve po jejich uvěznění. Podle bývalého vůdce LIFG Nomana Benotmana je velmi nepravděpodobné, že by kterákoli ozbrojená skupina dobrovolně změnila svou ideologii, aniž by jejich aktivity byly nejprve omezeny fyzickou silou.¹³¹ Právě pochyba o šanci na dosažení skupinou stanovených cílů vede vůdce k pochybování o efektivnosti jejich ideologického závazku. Také podle bývalého vůdce IG Nagiha Ibrahima bylo částečným důvodem umírnění skupiny její neschopnost uskutečnit své cíle.

V některých případech je hlavním spouštěčem pochyb o radikální strategii skutečnost, že je po členech vyžadováno jednání, které má za následek zranění či smrt muslimů a nevinných lidí. K zastavení bojů v případě IG například došlo po výjimečně brutálním útoku na zahraniční turisty v Luxoru, tzv. Luxorském masakru, při němž přišlo o život 62 lidí.¹³² Brutalita je navíc častým provázejícím jevem konfliktu mezi vládou a povstaleckou skupinou. Případ, který zaznamenal významně vysoký počet úmrtí, nabízí například Alžírsko a období jeho občanských bojů. Příměří, jež bylo v roce 1997 vyhlášeno vůdci IG, bylo právě do značné míry podníceno obavou, že by

¹³¹ Quilliam Foundation, 2010.

¹³² Cowell, Jehl, 1997

mohlo dojít k obdobné fragmentaci skupiny jako u alžírských ozbrojených islamistů a mohl by následovat zdlouhavé období krvavé občanské války, jako tomu bylo v Alžírsku 90. let. Stejně tak vyšel původní podnět k navázání rozhovorů mezi LIFG a vládou z iniciativy představitelů LIFG, kteří se obávali brutálního alžírského scénáře.¹³³

Výše zmíněný podnět potom následuje období vnitřního přemítání, které může být ve vězení doprovázeno rozhovory s důvěryhodnými prostředníky, většinou islámskými učenici nebo bývalými bojovníky. Prostřednictvím těchto debat jsou v radikálové podporované pochyby o zastávané ideologii a jsou mu vnukovány myšlenky na disengagement a deradikalizaci. Jako je tomu u řadových členů, také vůdci mají často minimální zkušenosti s náboženskou výchovou a mají-li ukončené nějaké studium, jedná se většinou o studium na škole sekulárního zaměření.¹³⁴ Ve vězení se tak mohou setkat se zcela první příležitostí studovat islámskou doktrínu.

V případě IG, Šejch Ali Gomá, velký egyptský muftí,¹³⁵ začal v průběhu 90. let navštěvovat místní věznice, aby zde vedl rozhovory s islamistickými vězni. Tyto rozhovory probíhaly po několik let a byly pravděpodobně jedním z hlavních zdrojů revizionistického smýšlení skupiny.¹³⁶ Zdejší vláda také povolala k vězeňským promluvám prostředníky z nezávislé společnosti, mezi které se běžně řadili především učenici z prestižní Káhirské univerzity Al-Azhar nebo z umírněného Muslimského bratrstva.¹³⁷ Taktéž libyjská vláda připustila do deradikalizačního procesu ve věznici Abu Salim umírněné prostředníky, aby zde debatovali s vězni z LIFG. Hlavním představitelem této iniciativy byl Šejch Ali Al-Salabi, který měl vysokou kredibilitu především díky svému statusu teologa.

Pro širší a udržitelnější dopad deradikalizačních snah vlády je v případě kolektivní deradikalizace potřebné, aby na vyjednáváních participovalo samo vedení cílené skupiny. Libyjský režim do teologických diskuzí o špatné interpretaci islámu zapojil bývalého radikála Nomana Benotmana, který je považován za jeden z hlavních článků úspěchu libyjských snah o umírnění jeho bývalé extremistické organizace. Proti mírovému procesu mezi režimem a ozbrojenou opozicí a zvláště proti souhlasu vlády s obnovením vedení LIFG uvnitř vězení vystupovaly kriticky především libyjské

¹³³ International Institute for Counterterrorism, 2010

¹³⁴ Rashwan, 2008

¹³⁵ Muftí je nábožensko-správním úředníkem v muslimských zemích

¹³⁶ Wright, 2008

¹³⁷ Blaydes, Rubin, 2008

bezpečnostní služby. Jak v rozhovoru s Omarem Ashourem¹³⁸ prohlásil bývalý vojenský velitel LIFG Noman Benotman, toto rozhodnutí bylo však nezbytné kvůli tomu, aby vedení dokázalo dovést na cestu deradikalizace také řadové členy skupiny.

V létě roku 2009 vydalo vedení LIFG několika set stránkový tlustopis s názvem „Nápravná studie“, v němž vysvětlili, že jejich snahy o sesazení kolonela Kaddáfího a ideologie obecně byly založeny na nesprávném porozumění Islámu.¹³⁹ Výměnou za tento krok bylo libyjskou vládou z vězení propuštěno celkem 214 bývalých bojovníků, včetně 40 členů a vůdců LIFG a dalších několik set stoupenců. Kniha přezkoumává problematiku spojenou s ideologií skupiny, jako otázku džihádu, využívání Takfiru proti řídicí vládě, atp. Kniha demonstrovala nejen ideologickou revoluci v myšlení LIFG, ale také byla vnímána jako další krok v kampani proti násilné ideologii al-Káidy. Libyjský režim měl zvláštní zájem na publikování této knihy, a tak poskytl jejím spisovatelům přístup k veškerým legálním náboženským materiálům a to mezi zdi věznice, kde byla publikace vytvořena. Kniha nicméně mohla být masově publikována až poté, co byla přezkoumána náboženskou komisí skládající se ze šesti libyjských a čtyř zahraničních prominentních ulámů.¹⁴⁰

Je však nutné poznamenat, že kniha byla v několika islamistických kruzích přijata značně kriticky. Někteří obvinili libyjskou vládu, že vyvíjela na uvězněné členy LIFG psychologický nátlak. Šejch Ali Balhadž, jeden z vedoucích členů FIS například poukazoval na skandální podmínky v libyjských věznicích, které byly hlavní příčinou sepsání knihy.¹⁴¹

„Já sám jsem byl vězněn po 18 let a tak přirozeně znám všechn ten nátlak. Vězňové mohou k těmto metodám [deradikalizačního procesu] přistoupit, jelikož si přejí působit jako někdo, kdo jen udělal chybu, a býti tak propuštěni z vězení. Proto se domnívám, že přehodnocení ideologie, které proběhne za mřížemi, je chybné, neboť se

¹³⁸ Ashour, 2010

¹³⁹ Francouzská ambasáda v Tripoli, 2009

¹⁴⁰ Black, 2009

¹⁴¹ Al-Salabi v reakci na toto nařčení kritiky prohlásil, že komise ulámů, která byla vybrána pro autorizaci „Nápravné studie“ byla zcela nezávislá a nevyvíjeli na autory žádný tlak. Zdůrazňoval také, že autoři díla nebyli vystaveni žádnému bezpečnostnímu tlaku a upozornil také, že i přes nesporné podobnosti mezi deradikalizačním procesem LIFG a tím, který implementovala egyptská vláda na skupinu Al-jama al-islamiyah, proces s LIFG nekopíroval žádný z prvků aplikovaných egyptským režimem na druhou uvedenou organizaci. (International Institute for Counter-Terrorism, 2010)

*jedná o čin spáchaný pod vlivem psychologického, bezpečnostního a rodinného stresu.*¹⁴²

Tak jako v případě individuálního disengagementu a deradikalizace, i radikální islamistická organizace pravděpodobněji deradikalizuje, pakliže jsou jí nabídnuty vládní stranou potřebné stimuly.¹⁴³ Zvyšuje to notně pravděpodobnost, že řadoví členové vyslyší snahy svých vůdců a budou ochotní následovat jejich cestu umírnění a návratu do života většinové společnosti. Ačkoli egyptská vláda nejprve nebyla ochotna poskytnout vedení IG požadovanou podporu, časem ustoupila a zajistila uvězněným členům organizace přednostní zacházení. Přislíbila také propuštění jedincům, kteří se zřeknou své radikální ideologie. Proces disengagementu a předpokládaně také deradikalizace byl po tomto kroku značně urychlen.¹⁴⁴ Také v případě LIFG sehrály státní pobídky významnou roli. Extremisté nebyli s Kaddáfího režimem ochotni spolupracovat, dokud jim Saífem Islámem nebylo oficiálně nabídnuto snížení trestů jako odměna za příslib ukončení násilných aktivit a rozpuštění organizace.¹⁴⁵ Navíc byla umírněným a deradikalizovaným vězňům přislíbena materiální podpora v podobě 10 tisíc dinárů (ekvivalent 200 tisíc korun) k usnadnění jejich reintegrace do většinové společnosti.¹⁴⁶

Vedle „push“ a „pull“ faktorů, které působí na jedince i skupiny v procesu deradikalizace, existují také faktory, které nikam netlačí, ani netáhnou a přesto úspěchu procesu brání. Přesvědčení, že džihád je náboženská povinnost, a že Alláh odmění v posmrtném životě ty, co se jí oddají, je pravděpodobně největší překážkou pro ukončení násilí. Je navíc ošemetné zpochybňovat jednání ozbrojených islamistických organizací, vzhledem k tomu, že jejich politická agenda vychází přímo z Islámu a její zpochybňování tak může být vnímáno jako zpochybňování samotné podstaty víry.¹⁴⁷ Většinou trvá řadu let, než se vůdci, či jejich stoupenci odhodlají pochybovat o vlastní ideologii. Ačkoli byli například vůdci IG uvězněni již na počátku 80. let, svůj postoj vůči násilí byli ochotni změnit teprve na konci následujícího desetiletí.

¹⁴² V originálním znění: „I myself was incarcerated for 18 years and naturally know all of these pressures. The prisoner may turn to these methods, wishing to be depicted as someone who has made a mistake so as to be released from jail. Therefore I believe that the re-examination of the ideology occurring behind bars is flawed as it is an act taken under psychological, security and family stress.“ Islamtoday, 2009

¹⁴³ Ashour, 2010

¹⁴⁴ Bleydes, Rubin, 2008

¹⁴⁵ International Institute for Counter-Terrorism, 2010

¹⁴⁶ Existují však pochyby o tom, jestli k dané materiální pomoci skutečně došlo. (International Institute for Counter-Terrorism, 2010)

¹⁴⁷ Quilliam Foundation, 2010

Po bodu obratu ideologického přesvědčení se rozděluje stezka individuální a kolektivní deradikalizace. Vůdce nemůže rozhodnout o deradikalizaci skupiny sám, musí k tomu získat dostatečnou podporu členů hnutí. Někdy dochází k formálnímu vyhlášení disengagementu či deradikalizace skupiny hlavním vedením. To doufá v dostatečnou podporu řadových členů, jak tomu bylo například v případě vedení IG. Běžně takovémuto rozhodnutí však předchází vnitřní úvahy a debaty v rámci celého hnutí. To, s jakou úspěšností bude snah dosaženo a kolik členů organizace moderuje své chování a přesvědčení, závisí významně na schopnostech, vlivu a charismatu vedení (viz kapitola 5). Je běžné, že členové skupiny zpočátku vnímají obrat vedení jako zradu či jej podezřívají ze zjištěného jednání.¹⁴⁸ Obdobným pochybám byli vystaveni i vůdci IG, nicméně po řadě osobních konzultací byly tyto obavy z většiny úspěšně vymýceny.¹⁴⁹

Přestože je tedy fáze přesvědčování procesu skupinové deradikalizace časově náročná, úzké vazby mezi jednotlivými členy a sociální sítí, vzniklá v rámci organizace, napomáhají v tomto případě značně procesu moderace (na rozdíl od deradikalizace individuální). Jakmile je totiž přesvědčena větší část skupiny, je již obtížné pro zbytek organizace oponovat těmto snahám, jelikož tím vlastně oponují své vlastní sociální síti. U kolektivní deradikalizace skupina často vydává vlastní manifest, ve kterém ospravedlňuje a vysvětluje svou transformaci. Oficiální dokument sepsán kredibilním vedením nejenže napomůže bývalým členům skupiny ztotožnit se svým novým umírněným údělem, ale může také vézt k podnícení deradikalizace jiných radikálních skupin či jedinců. Vůdci IG, EIJ i LIFG tvrdili v období po vlastním rozpuštění, že si špatně vyložili islámský diktát, především co se praktik džihádu a takfíru týče, což mohlo mít přímý vliv na potenciálně radikalizovatelné islamisty.

Kolektivní deradikalizace, v porovnání s individuální, špěla, dle sledování z let následujících po ukončení procesů, k nižší míře recidivy.¹⁵⁰ Úspěšná deradikalizace celých hnutí může mít navíc prokazatelně vliv také na ostatní extremistické skupiny, které pak mohou podobný proces podle vzoru dobrovolně následovat. Takovýto úkaz je běžně označován jako *demonstrační účinek*, kdy se v daném kontextu jedná o jev připomínající princip domina. Úspěšná deradikalizace jedince či častěji celé skupiny má

¹⁴⁸ Takovéto nařčení je poměrně pochopitelné, vzhledem k tomu, že deradikalizaci iniciující jedinci jsou z většiny ti, jež byli za své činy odsouzeni, a za moderaci je jim nabízeno propuštění z vězení.

¹⁴⁹ Wright, 2008

¹⁵⁰ Ashour, 2010

podnětný vliv na ostatní radikální islamistické jednotky, které nemusí být do procesu přímo zapojeny, avšak samy jsou vlivem existujícího příkladu ochotnější k procesu také přistoupit. Poté, co IG vyhlásilo svůj ústup, argumenty, jimiž tento krok vysvětlovala, zapůsobily též na vedení EIJ, kteří se v zápětí rozhodli následovat obdobnou cestu.¹⁵¹ Deradikalizace jedné skupiny tak měla přímý vliv na vznik ideologické krize jiného radikálního hnutí. Když navíc egyptská vláda dodržela svůj slib a v roce 2002 propustila jedince, kteří souhlasili s příměřím a příslibili ukončení násilného jednání, mohly ostatní skupiny při splnění vládou stanovených podmínek předpokládat obdobně vstřícné jednání. Souhrnně řečeno, čím více islamistických ozbrojených skupin odmítne násilný džihád, tím spíše další islamistické organizace deradikalizují, jelikož je částečně nelegitimizována jejich dosavadní ideologie.¹⁵² Ukázkovým případem dominového efektu demonstračního účinku je skutečnost, že zdařilou deradikalizaci Islámského džihádu následovala řada méně významných saláfisticko-džihádistických hnutí v Egyptě.¹⁵³

Příkladovou ukázkou tohoto efektu nabízí libyjský proces s LIFG, kdy do té doby vlády odmítaly zapojit ozbrojené extremisty do jakýchkoli mírových rozhovorů a propouštět hlavní aktéry předchozích bojů na svobodu, kde by měli potenciálně možnost, jako znovu-posílená skupina, boje obnovit. Příklad úspěšné deradikalizace tohoto hlavního libyjského islamistického hnutí však dokázal potenciál, jež v sobě mírové hovory mohou skrývat, a tento významný úspěch přiměl například egyptskou vládu k obdobnému přístupu vůči vlastní povstalecké skupině EIJ. Stejně tak sám libyjský režim započal s LIFG rozhovory až po efektivní deradikalizaci IG. Saif al-Islám se obával návratu radikálních islamistů z bojů v Iráku, a doufal, že zapojením předních islamistických ikon alespoň zamezí mladým kvazi-radikálům v jejich obratu proti režimu.¹⁵⁴

Demonstrační účinek mezi jednotlivými státy lze také nalézt u jednání samotných vlád. Pokud jedna vláda úspěšně implementuje volnější politiky pro deradikalizaci vlastních povstalců, zvýší se tím pravděpodobnost, že i jiná vláda, která

¹⁵¹ Rashwan, 2008

¹⁵² Denoux, Carter, 2009

¹⁵³ Efekt deradikalizačního programu na ukončení bojů egyptského islámského džihádu na národní úrovni jsou poměrně sporné, vzhledem k tomu, že k ukončení praxe násilných aktivit došlo v případě této skupiny mnoho let před započátkem programu a pro označení za hlavní příčinu jsou tedy namísto spíše vládní protiteroristické aktivity a jejich represe (ve vhodné kombinaci s veřejnou podporou), vězeňský proces umírňování zadržených extremistů.(Orr, 2003)

¹⁵⁴ International Institute for Counter-Terrorism, 2010

by jinak z důvodů skepse podobný přístup zamítla, přijme obdobná opatření. Výsledným efektem může být navíc také nárůst míry koordinace mezi jednotlivými národními protiteroristickými programy. Čím více spolu jednotlivé vlády spolupracují, tím nepřátelštějším se stává mezinárodní prostředí jako potenciální exilové útočiště pro islamistické radikály. Vzhledem k tomu, že domácí represe je faktorem, který má často za následek strategickou krizi organizace, rozhodne se často její vedení k emigraci a exilovému působení. Čím více států však kooperuje v globálním boji proti terorismu, o to obtížnější je pro extremistické skupiny pokračovat v boji ze zahraničí a spíše tedy uznají neúspěch své strategie, což je prvním krokem deradikalizace. Poté, co byla LIFG poražena Kaddáfího režimem, rozhodla se řada klíčových členů pokračovat v odboji z exilu. Jako destinaci si po převzetí moci Talibánem vybrali Afghánistán, odkud úspěšně pokračovali v koordinaci zbytku skupiny. Po invazi Spojených států v roce 2001 však museli zemi opustit a navrátit se zpět do své vlasti, kde byla většina uvězněna. Tito jedinci pak byli ve výsledku hlavními iniciátory revize ideologie LIFG.¹⁵⁵

¹⁵⁵International Institute for Counter-Terrorism, 2010

Tabulka 4: Hlavní faktory vládních deradikalizačních snah

<i>Pull faktory - existence a míra vládních pobídek</i>	<i>Pull faktory – existence a vhodnost vězeňského působení</i>	<i>Push faktory</i>
Příslib amnestie amnestie/snížení trestu	Zapojení kredibilních a respektovaných osob (z pohledu extremisty)	Míra armádních a vládních represivních aktivit
Adekvátní materiální podpora	Důraz na deradikalizaci vedení skupiny	Koordinace protiteroristických programů jednotlivých vlád
Zajištění funkční reintegrace – pomoc při hledání zaměstnání, poradenství jedinci i jeho rodině	Zapojení vzdělaných islámských kleriků pro ideologické rozpravy	
Pokračující podpora jedince po deradikalizaci a jeho kontrola	Reforma v rámci vězených struktur	
	Zabudování kulturních norem v jedinci	

Zdroj: Autorka

3.2.1 Komplementarita individuální a kolektivní deradikalizace

Jak vyplývá výše uvedeného textu, individuální a kolektivní deradikalizace má řadu společných i odlišných aspektů. Tyto dva procesy však nejsou implementovány

z pravidla odděleně a jejich koexistence je naopak žádoucí. Navzájem se navíc úzce ovlivňují a to třemi zásadními způsoby.

Zprvé, pokud se vysoký počet jedinců rozhodne opustit organizaci, tedy pokud skupinu zasáhne rozsáhlá individuální deradikalizace, dojde k oslabení organizační základny, která je potřebná k jejímu chodu a existenci. Takovéto oslabení má zásadní vliv na vznik strategické krize v rámci této organizace.

Vedle počtu hraje svou roli také to, kteří jedinci se rozhodnou deradikalizovat. Pokud jsou jimi respektováni a důvěryhodní členové skupiny, jako uznávaní duchovní a vojevní vůdci, je pravděpodobné, že bude proces podpořen větším počtem řadových členů. Bývalý vůdce LIFG Benotman vystoupil ze své skupiny po útocích na světové obchodní centrum a v roce 2007 dokonce odsoudil jednání al-Káidy. Tento krok měl rozhodující dopad na tehdejší vůdce LIFG, kteří se následně také odhodlali odmítnout cestu násilného džihádu.¹⁵⁶

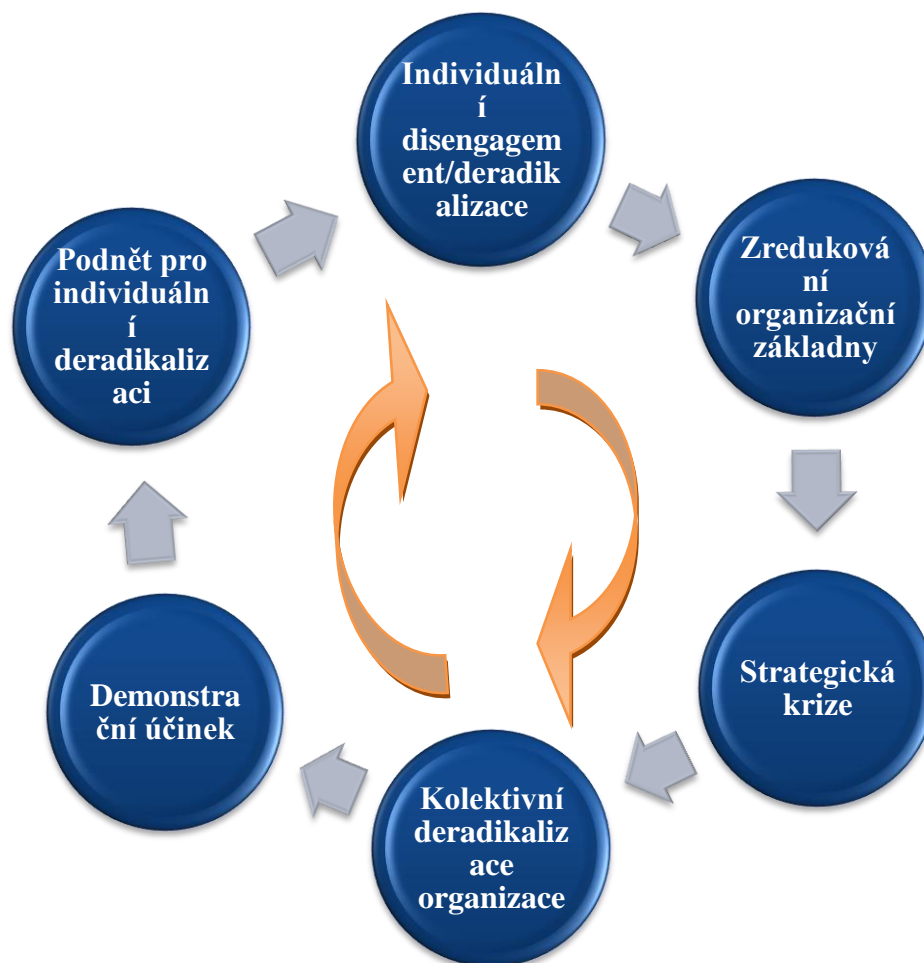
Třetím případem provázanosti dvou úrovní deradikalizačního procesu je, že tak jako existuje demonstrační účinek z jedné radikální skupiny na druhou, tak může deradikalizace jedné skupiny vyvolat proces moderace též u jedinců. Rozhodnutí o ukončení bojů jednou organizací může působit jako podnět k ukončení bojů jednotlivých džihádistů z jiných skupin.

Je tedy zřejmé, že individuální a kolektivní deradikalizace se vzájemně doplňují. Ačkoli jsou tyto procesy na sobě nezávislé, existuje větší pravděpodobnost na úspěch deradikalizačních snah, jsou-li implementovány zároveň. Státy, které jsou ochotny přistoupit k měkké politice¹⁵⁷ vůči své ozbrojené opozici, by tedy měly provádět opatření pro podporu obou těchto forem disengagementu a deradikalizace. I když se stát zaměřuje primárně na skupinovou deradikalizaci, měl by souběžně věnovat pozornost také individuálně zaměřeným programům, aby tak přesvědčil skeptické jedince a zamezil recidivě. Jednotlivé aspekty obou procesů se totiž vzájemně neustále ovlivňují, jak je zjednodušeně znázorněno na schématu níže (viz obr. 3).

¹⁵⁶ K obdobné situaci došlo v případě al Šarifa a vlivu jeho zamítnutí džihádu na deradikalizaci skupiny EIJ. (Ashour, 2010)

¹⁵⁷ V angličtině využívané spojení „soft-line policy“

Obrázek 2: Vztah a vzájemné působení mezi individuální a kolektivní deradikalizací



Zdroj: RAND, 2010; upraveno autorkou

3.2.2 Proveditelnost deradikalizace a vyhodnotitelnost deradikalizačních programů

Jak bylo uvedeno v první kapitole, proces deradikalizace v daném kontextu je procesem umírňování radikálního přesvědčení islamisty. Disengagement je oproti tomu „jen“ procesem změny chování tohoto islamisty, který se projevuje jeho ukončením násilného jednání a (potenciálně dočasným) vystoupením z radikální skupiny.

Ačkoli se deradikalizace může jevit jako cíl s nevelkou pravděpodobností na úspěch, jak tvrdí například deradikalizační skeptik John Horgan,¹⁵⁸ její dovršení je přesto potenciálně možné. V některých případech může být disengagement předstupněm samotné deradikalizace. Podle jisté sociologicko-psychologické teorie

¹⁵⁸ Horgan, Braddock, 2010

interpretované Thomasem Risseem může delší období instrumentální poddajnosti vést ke změně identity jedince skrze tři mechanismy.¹⁵⁹

Podle prvního se může jedinec smířit s množinou určitých pravidel díky návyku a *rutinizaci*. V tomto případě sice osoba není zcela přesvědčena o nesprávnosti násilného boje, nicméně při absenci zvláštních pobídek či sankcí zůstává násilně nečinnou. (Ex)extremista může také postupně přizpůsobit své preference tak, aby zapadl do předepsaného vzoru chování, což je nazýváno *racionalizací*. A konečně, snaha ospravedlňovat něčí chování může vést jedince k bezděčnému vnitřnímu dialogu, následně spějícímu k podvědomému přijetí nového přesvědčení.¹⁶⁰

Nezpochybňovaným faktem je, že pokud není program zacílen na vypořádávání se se samotnou radikální ideologií, je pravděpodobnější, že bude tato stále lákat nové rekruty. Správný deradikalizační program by tedy měl tedy spět ke změně přesvědčení extremistického jedince. Je však značně obtížné určit, je-li tento jedinec opravdu deradikalizován, nebo došlo-li pouze k jeho disengagementu. Ačkoli je deradikalizace u některých extremistů možná, ostatní s velkou pravděpodobností odmítnou ustoupit od nahlížení na násilí jako na potenciálně legitimní prostředek boje. V praxi je značně obtížné rozpoznat, zdali reformovaný extremistista prošel změnou svých preferencí, nebo zdali je ukončení násilného boje pouhou racionální reakcí na vládní stimuly, které mu za takový akt byly nabídnuty. Deradikalizační programy totiž nabízí jak ideologický, tak materiální komponent (viz výše).

Řada programů sama sebe hodnotí jako úspěšné. Zvláště dobrou evaluaci si vysloužily především programy zavedené v Saudské Arábii, Iráku a Singapuru. Všeobecné nadšení, které nad deradikalizačními pokroky panuje, je ale často nadnesené, neopírá se o relevantní informace a má tendenci generalizovat. Například jemenský deradikalizační program se jeví slabým a neefektivním,¹⁶¹ což potvrzuje, že v otázce programů existuje zásadní heterogenita a že ne všechny snahy všech států jsou vyrovnaně efektivní.

Je značně obtížné určit úspěšnost deradikalizačních programů, jelikož existuje řada překážek při jejich evaluaci. V první řadě, jelikož většina těchto programů byla implementována teprve v nedávné době, je obtížné zhodnotit jejich dlouhodobou

¹⁵⁹ Risse, 2000

¹⁶⁰ Risse, 2000

¹⁶¹ StudyMode, 2012

účinnost. Ani krátkodobou efektivitu však často není možné zcela zhodnotit. Některé vlády například záměrně neposkytují veškeré potřebné informace, aby se vyhnuly potenciální kritice (například libyjský režim a jejich vágní a netransparentní dokumentace vlastního deradikalizačního programu). Proto existují jen omezené statistiky o účastnících programu.¹⁶² Také je obtížné dlouhodobě sledovat reformované extremisty po jejich propuštění z vězení. Většina programů sleduje osud bývalých ozbrojenců pouze po dobu prvního roku po propuštění. Problematická je též přesnost měření recidivy. Právě z její míry většina evaluačních snah vychází. Není možné zhodnotit s určitostí, zda jedinec pouze vystoupil ze skupiny, nebo zda byl skutečně úspěšně deradikalizován, a proto míra recidivy měří pouze disengagement a ne pravou deradikalizaci. Z toho důvodu je dnes ve světě spousta programů považována za vysoce úspěšné, ačkoli je toto zhodnocení neověřené z důvodu neadekvátního monitoringu.¹⁶³ Jedinec může ukončit participaci na násilných akcích určité skupiny, avšak může se i nadále řadit mezi její stoupence.¹⁶⁴ Některé země navíc definují recidivu jako návrat k ozbrojenému odboji na území dané země. Vstoupení jedince do extremistické skupiny za hranicemi státu tak již není při hodnocení recidivy tímto státem zohledněno. Kvůli takto zásadním nejasnostem nebyl doposud vyvinut jednotný rámec pro systematickou evaluaci deradikalizačních programů.¹⁶⁵ Úspěšnost programů lze tedy prozatím hodnotit především pomocí dosažené míry disengagementu a jeho udržitelnosti.

¹⁶² Horgan, Braddock, 2010

¹⁶³ Rabasa et al., 2010

¹⁶⁴ Porges, 2010

¹⁶⁵ Horgan, Braddock, 2010

4 Proměnné v deradikalizačním procesu: vnější provázející faktory radikalizace a deradikalizace

Radikalizace a její faktory úzce souvisejí s faktory deradikalizace a často se též překrývají. Je třeba zamyslet se nad prapůvodem problému a právě jeho analýza může vézt k lepšímu porozumění současným radikálním hnutím a může též dopomoci ke zvolení vhodné strategie jejich deradikalizace. Některé hlavní rysy radikálních skupin mohou být (a často jsou) přímým dopadem radikalizačního procesu a eliminace hlavních příčin tak může fungovat jako zásadní nástroj při udržitelných deradikalizačních snahách. Autorka v následující podkapitole nabízí - převzatými empirickými zjištěními podložený - teoretický konstrukt nejčastějších příčin a hnacích sil radikalizace.¹⁶⁶

Existuje množství především cizojazyčných textů, které se snaží vysledovat stopy až k samotnému zárodku radikalismu. Názory na hlavní hybné síly tohoto fenoménu však dodnes nejsou zcela jednotné. V jedné věci nicméně panuje konsensus, a to, že radikalizace islamistických hnutí má multidimenzionální příčiny. Je třeba uvážit sociální, politické i ekonomické aspekty, přičemž jejich jednotlivé vlivy se liší nejen stát od státu a člověk od člověka, ale také podle toho, jak je proces radikalizace vnímán a interpretován. Je také důležité vyvarovat se generalizování, vzhledem k tomu, že sociální, politické i ekonomické podmínky, za kterých došlo či dochází k radikalizaci, se často diametrálně liší.

Při snaze identifikovat důvody, z jakých se jedinci přiklánějí k násilnému extremismu, bývají zainteresovanými akademiky často zdůrazňovány především tzv. *root causes* (tedy původní příčiny, prvotní podnět vyvolávající důsledek),¹⁶⁷ kteréžto vysvětlení předpokládá, že existuje úzký vztah mezi *underlying conditions* (tedy výchozími, či provázejícími podmínkami) a vznikem radikalizace.¹⁶⁸ V rámci těchto „*underlying conditions*“ jsou pak za stěžejní považovány zejména podmínky sociální a ekonomické, rozuměno nezaměstnanost, hluboká chudoba, nedostatek ekonomických

¹⁶⁶ V následujících kapitolách pak práce nabízí analýzu příčin a průběhu radikalizace jednotlivých vybraných islamistických hnutí.

¹⁶⁷ „*root causes*“ a „*underlying conditions*“ jsou v anglickém jazyce běžně využívané termíny v kontextu hledání příčin terorismu a radikalizace, český překlad těchto termínů zatím není zcela etablován

¹⁶⁸ Veldhuis, Staun, 2009

příležitostí apod. Také politickým faktorům, jako například špatné vládnutí a vládní represe, je přikládána značná váha.¹⁶⁹

Zatímco tyto příčiny, které je možno zařadit do kategorie tzv. „push“ faktorů (faktory, které jedince v podstatě „tlačí“ k extremismu), jsou v případě radikalizace islamistů jistě zásadní. Důležité však je nezapomínat také na „pull“ faktory (faktory potenciálního extremistu lákající, přitahující), jež jsou při identifikaci hlavních příčin radikalizace často přehlíženy a podceňovány.¹⁷⁰ Mezi tyto „pull“ faktory může být zařazeno například působení a charisma vůdce hnutí či samo-jmenovaného imáma¹⁷¹, výhody plynoucí ze členství v dané skupině či hnutí¹⁷² a v neposlední řadě potřeba seberealizace, sebe-naplnění a pocit hrdinského boje proti represivnímu režimu.¹⁷³

4.1 Radikalizace, její příčiny a hlavní podněcovatelé

Za posledních čtyřicet let zažila severní Afrika vlnu protirežimního islamistického bouření. Od 70. let 20. století vznikají četná islamistická hnutí, od skupin jako Šabiba Islamia v Maroku k současné al-Káidě islamistického Maghrebu s původem v Alžírsku, přičemž většina těchto islamistických hnutí má své vlastní národní charakteristiky. Následující kapitola nabízí hlavní příčiny vývoje a přetrvávání radikálních nálad mezi obyvatelstvem severní Afriky.

4.1.1 Problematika vysvětlení radikalizace na základě „root causes“

Problémem při analyzování příčin radikalizace islamistických hnutí může být výlučné lpění na výchozích podmínkách a prvotních příčinách. Jak pravil Peter Senge, „v systémovém myšlení je již axiomem, že každý vliv je zároveň příčinou i důsledkem.“¹⁷⁴ Empirickým důkazem přehnaného vyzdvihování těchto podmínek je například fakt, že populace, které je zažívají, jsou většinou velmi velké, přesto však se

¹⁶⁹ Little, 2012

¹⁷⁰ Volintiru, 2010

¹⁷¹ Imám byl původně titul představeného muslimské obce, poté všeobecně uznávaného učitele koránu. Dnes se jedná o muslimského duchovního, v případě šíitských muslimů o nejvyššího duchovního představeného.

¹⁷² Takovéto výhody mohou běžně zahrnovat například přístup k materiálním zdrojům, sociální status a respekt ve společnosti, pocit spříznění, dobrodružství a podobně

¹⁷³ Případně se také může jednat o potřebu následovat svého bližního, který se již stal mučedníkem.

¹⁷⁴ Senge, 2006

tradičně jen velmi malé procento obrátí k násilnému extremismu. Proto tedy vyvstává otázka, nakolik za radikalizací těchto skupin stojí právě výchozí podmínky, ve kterých žijí, a nakolik je třeba hledat radikalizační faktory jinde.

Především saláfistická hnutí, která v poslední době významně nabývají na počtu svých následovníků, se opírají o *historické podmínky* a (s tím spojené) determinanty *západního vlivu* v zemích blízkého východu a severní Afriky a spojují tuto historickou viktimizaci s viktimizací současnou v jeden jednoduchý a vnitřně koherentní příběh.¹⁷⁵ Ačkoli je islamistická podoba opozice proti vládnímu režimu v severní Africe úkazem teprve ze 70. let minulého století, oblasti, ze kterých tito povstalci pocházejí, mají za sebou často historii odboje datujícího se ještě do období před nezávislostí.

Pravděpodobně nejvýrazněji lze tuto skutečnost sledovat v Libyi, jejíž obyvatelstvo se dodnes potýká s velmi slabým pocitem národnostní identity, částečně z důvodů rozsáhlé pouště, která se na jejím území rozpíná a odděluje hlavní osídlená centra. Oblast Kyrenaiky na východě země je známa pro svou tradici rezistence v průběhu dějin. Zdejší obyvatelé byli nejaktivnějšími rebely již za dob Osmanské říše,¹⁷⁶ později v období italských koloniálních snah a duch odporu zde přetrvával až do moderní éry.

Také jih Tuniska, který je dnes znám jako zdroj islamistického rebelismu, má za sebou historii disentu. Během kolonizace byl jih vojenskou základnou a již před tím vzpurný centrální autoritě.¹⁷⁷ Právě odsud také pocházela hlavní podpora pro rivalské nacionalistické hnutí vedené Saláh Ben Júsem, který v roce 1955 vyzval v boji o prezidentský post prezidenta Habiba Burguibiu. Někteří islamisté, kteří se začali formovat do protivládních hnutí v 70. letech, měli přímé konexe na některé frakce této nacionalistické organizace. Navíc moderní sekularismus místních elit je velké části obyvatelstva, především v jižních oblastech země, zcela cizí. Vůdce Tuniského islamistického hnutí Šejch Rašíd Ganuči jednou prohlásil: „*Vzpomínám si, že jsme se cítili jako cizinci ve vlastní zemi. Byli jsme vychováni jako muslimové a Arabové, ale země se zatím měnila pod tíhou francouzské kulturní identity.*“¹⁷⁸ Tuniský režim se tedy snažil vytvořit moderní instituce a podporovat sekularismus, avšak nebyl schopen

¹⁷⁵ Boubekour, 2008

¹⁷⁶ Ahmida, 1994

¹⁷⁷ McKenna, 2011

¹⁷⁸ Willis, 2012

zároveň zapojit potřebné sociální síly a mentální struktury, které by tyto cíle podporovaly.¹⁷⁹

U Maroka se jedná o dodnes rebelantský severní horský region, který představoval za dob španělského kolonialismu hlavní centrum odboje proti španělským silám, stejně jako opozici vůči režimu krále Hassana II.¹⁸⁰ Problém přišel též s pronikáním západní kultury, která byla ještě podporována zdejší vládou. U nábožensky založených obyvatel se však tento – vůči západní kultuře receptivní - přístup setkal s nevolí. Sociální úkazy běžné ve vyspělých moderních společnostech, které s sebou vstup západních hodnot do země přináší, jsou zcela nekompatibilní s islámskou kulturou. Především důsledky „výdobytků“ moderní společnosti, jako alkoholismus, drogová závislost a zločinnost dohromady vytvořily mezeru na trhu pro salafistické a džihádistické skupiny, které prosazují striktní morální pořádek.¹⁸¹ Jak již tomu bylo v případě marginalizace výše, také zde se pro rekrutéry nabízí vděčná náplň pro náborovou argumentaci. Ozbrojená skupina Šabiba al-Islamia, která vznikla v Maroku v 70. letech minulého století, se konstantně zabývala především otázkou morality a za cíl si určovala prohibici, eliminaci prostituce a zavedení práva šaría. Právě snaha uchovat společenskou islámskou morálku vedla k jejímu radikálnímu postavení proti sekulárnímu režimu i proti sekulární levici.¹⁸²

V islámském světě panuje všeobecné přesvědčení, jak v očích elit, tak v očích zdejšího obyvatelstva, že muslimové byli a jsou soustavně napadáni Západem, počínaje křížovými výpravami, přes kolonialismus až po současný palestinský, balkánský či zakavkazský konflikt. Násilí potom může pro obyvatele znamenat nejen formu odplaty za již provedené křivdy, nýbrž také boj jednotlivců za přežití kultury v „obležení“. Podle Jurgensmayera,¹⁸³ islámská kultura, tak jako například kultura židovská a sikhská, má obecně tendenci vyhodnocovat situace, ve které se nachází, jako potenciálně nebezpečné. Cítí se tedy apriori napadeni, a využití násilí je tak pro ně pouze obrannou reakcí na ohrožení, kterému musí čelit od okolního světa. Odtud tedy pochází dnes v islámském světě často artikulovaná představa o vnímání mezinárodního systému jako

¹⁷⁹ Nejvíce se nezdár tuniských snah projevil při Bourguibově omezení Zeitunské univerzity, což bylo společností vnímáno jako přímý útok na tradiční symboly tuniské islamistické identity.

¹⁸⁰ Tento region však není úzce spjat s *islamistickým* odporem, což může být zapříčiněno místní národností a etnickou komplexitou berbersko-arabského soužití. (McKenna, 2011)

¹⁸¹ European Commission, 2008

¹⁸² Willis, 2012

¹⁸³ Juergensmeyer, 2003

fundamentálně nespravedlivého. Tento systém údajně cíleně podryvá pozici muslimských zemí v otázkách globálních výzev.

Zůstává nicméně otázkou, kde je třeba hledat příčinu propojenosti mezi historickým a současným odbojem. Zdali se jedná o předmět specifické mentality místního obyvatelstva, či zdali je hlavním motorem pokračujícího odporu hrdost na hrdinský odboj bývalých generací a křivda vůči bývalým koloniálním a současným vládnoucím autoritám.

4.1.2 Sociální a ekonomické faktory

Samotné sociální a ekonomické podmínky mají většinou nepřímý charakter a běžně působí především v kombinaci s dalšími proměnnými.¹⁸⁴ Pouze nedostatek státem poskytovaných služeb kupříkladu přílišný vliv mít nemusí, problémem je spíše *neschopnost státu* tyto služby poskytovat. Touto neschopností totiž stát ztrácí svou autoritu a legitimitu. Socioekonomické podmínky tak ve své komplexitě mohou hrát při vzniku a uchování radikálního postoje jednotlivců i skupin často stěžejní (ne však výlučnou) roli.

Ačkoli panuje rozšířený předpoklad, že extremismus, islamistický nevyjímaje, pramení ze sociálně ekonomických a strukturálních problémů, jako je nezaměstnanost, chudoba, či nedostatečný přístup ke službám a ekonomickým příležitostem, je třeba si uvědomit, že tyto nejsou primární starostí extremistických hnutí. Pakliže by totiž byly, dá se očekávat, že by se dané problémy objevovaly častěji v rétorice skupin a organizací. Také samotní vůdci, jakožto i následovníci, často nepocházejí z nejhudších poměrů.¹⁸⁵ Podle USAID se nicméně mluvčí extremistických organizací ve svých rétorikách a požadavcích pohybují většinou kolem otázek identity, pocitu neustálého ponižování, kulturní dominance a útlaku.¹⁸⁶

4.1.2.1 *Bad governance*

Jedním z hlavních problémů řadících se do socioekonomické sféry a podněcujícím radikalizaci je špatné vládnutí, neboli *bad governance*. Tento sociální aspekt státu je úzce spjat s většinou strukturálních problémů státu. Chudoba nepřímo plodí radikalismus právě prostřednictvím špatného vládnutí, jelikož podryvá státní

¹⁸⁴ European Commission. 2008

¹⁸⁵ Denoeux; Carter, 2009

¹⁸⁶ Denoeux; Carter, 2009

kapacity kontrolovat a monitorovat hranice, ilegální aktivity a korupci mezi policií a bezpečnostními činiteli. Za podobných podmínek potom není obtížné pro danou radikální skupinu nahradit v nedostatečně kontrolovaných oblastech vládu a využívat území jako vlastního útočiště, ale také zdroje pro nábor nových rekrutů. Není totiž výjimkou, že v takovýchto nefunkčních státech, tzv. „*failed states*“, skupiny často nahrazují stát v poskytování sociálních i zdravotnických služeb. V některých případech může dokonce vzniknout jakýsi „stát ve státě“, kdy je skupina schopna financovat (ať už pomocí darů, zisků z vlastních investic či z nezákonné činnosti) samostatný chod sociálních i ekonomických institucí a pořádku na daných územích. Takovýto model státu ve státě nazývá Loretta Napoleoni, odbornice na financování a ekonomiku teroristických hnutí, tzv. *virtuálním státem*.¹⁸⁷ V případě vzniku virtuálního státu totiž nevzniká skutečný stát, ale pouze jeho skelet a často ani nedochází k politické integraci. Na předním místě je v tomto „státě“ hospodářství, neboť za nutné je považováno udržení válečného stavu. Místní obyvatelstvo, pro které skupina představuje jediného poskytovatele služeb, pak hnutí pochopitelně podporuje a pro mnohé se válka stává způsobem života.

4.1.2.2 *Marginalizace*

Vedle špatného vládnutí a nedostatečné kontroly je možno za dalšího hlavního podněcovatele extremismu považovat sociální izolaci a *marginalizaci*. Oproti pochopitelnému předpokladu tomu tak přitom není jen z důvodu samotného generování frustrace a odporu marginalizované skupiny, ale navíc také umožňuje rekrutování nových členů tím, že dává vůdcům skupin do rukou mocnou zbraň pro rétoriku a argumentaci pro vstup do extremistických hnutí. Pochopitelně také sama marginalizace státu vůči dané sociální/etnické skupině například v přístupu k sociálním službám obecně přispívá k náchylnosti mladých přidávat se na stranu násilného odporu.¹⁸⁸ Deprivace z nedostatku ekonomických příležitostí a pocit nespravedlnosti vůči upřednostňovanějším skupinám vede k deprivaci, která vytváří živnou půdu rebelské nálady požadující kulturně přijatelné vysvětlení pro sociální marginalizaci a anomii.¹⁸⁹

¹⁸⁷ Napoleoni, 2007

¹⁸⁸ Denoeux; Carter, 2009

¹⁸⁹ Wiktorowicz, 2004

Studie věnující se vztahu mezi radikalizací a lokalizmem si všimla korelace mezi vládou marginalizovanými regiony a vznikem radikalismu¹⁹⁰ (předpoklad vyššího radikalizmu v určitých regionech může být podpořen například původem jedinců bojujících na straně Iráku ve válce z roku 2003¹⁹¹ – viz tab 5).

V Libyi je například hlavním regionem představujícím již po desetiletí baštu rebelské islamistické opozice režimu především východní region v okolí měst Benghází, Derna a Adždabía. Právě situace ve východní Libyi je již po desítky let alarmující a to i přes rozsáhlé zásoby ropy a nevelkou populaci země.¹⁹² Nedostatek státních investic do zdejší infrastruktury a rozvoje vedlo mimo jiné k výstavbě slumů kolem okrajů zdejších měst. Marginalizace tohoto regionu vládou však vzrostla významně po islamistickém povstání na přelomu 80. a 90. let.¹⁹³

¹⁹⁰ Pargeter

¹⁹¹ West Point, 2007

¹⁹² Populace Libye je k roku 2013 odhadovaná na 6 mil podle údajů CIA

¹⁹³ Vandewalle, 2012

Tabulka 5: původ radikálních islamistů ve válce v Iráku

<i>Země</i>	<i>Celkem bojovníků</i>	<i>Bojovníci, kteří uvedli rodné město</i>	<i>Procentuální udání měst původu bojovníků</i>
<i>Maroko</i>	36	26	65,4 % Casablanca; 19,2 % Tetuán; 11,5 % Tanger
<i>Alžírsko</i>	43	22	36,4 % al-Ouad; 22,7 % Alžír; 9,1 % Konstantin; 9,1 % Baraki
<i>Libye</i>	112	88	60,2 % Derna; 23,9 % Benghazi

Zdroj: Terrorism Centre - West Point, 2007; upraveno podle autorky

Tunisko se naproti tomu potýká s nedostatkem energetických či jiných významných zdrojů¹⁹⁴ a musí proto být při přerozdělování státních prostředků značně obezřetné. Proto byly po léta opomíjeny především jižní a vnitrozemské části země.¹⁹⁵ Vyplývající regionální ekonomická disparita podnítila v těchto zasažených oblastech několikero revolt, jako například v roce 1980 v Gafse či o dva roky později ve Sfaxu.¹⁹⁶ Ačkoli v Tunisku mají islamisté o něco širší geografické rozptýlení, stoupenci hlavního politického islamistického hnutí *An-Nahda*, dříve známého jako MTI (*Mouvement pour la Tendance Islamique*) pocházejí z velké části z jižního vnitrozemí. Také většina z klíčových členů vedení MTI, jako například Šejch Rašid Ganučí, Mohamed Šamam a Ali al-Harit, mají své kořeny v jižním regionu Tuniska.¹⁹⁷

Vzhledem k poměrně slabé ekonomice Maroka jsou i zdejší zdroje omezeny a většina území se potýká s větším či menším nedostatkem. Situace je však znatelně horší na severu země, především kolem města Tetuán, kterému je ne nadarmo přezdíváno „opomíjené město v opomíjeném regionu“.¹⁹⁸ Tato přetrvávající lhostejnost vůči

¹⁹⁴ The World Bank, 2013

¹⁹⁵ Pargeter, 2009

¹⁹⁶ McKenna, 2011

¹⁹⁷ Perkins, 2004

¹⁹⁸ Bernichi, nedatováno

severním oblastem a výsledná nerozvinutost vypracovala ve zdejším obyvatelstvu odpor vůči vládnoucím elitám a do jisté míry také podporu islamistické alternativy.¹⁹⁹ Také město Jusufia, které představuje migrační zastávku na cestě z rurálních oblastí do Casablancy, je od odborářské stávky z roku 1986 opomíjeno státními přídělky a řadí se mezi nejchudší města v zemi. Přes svůj nevelký vzrůst se Jusufia může pyšnit silnými vazbami na islamistická hnutí. Po desetiletí je klíčovým centrem pro několik ozbrojených frakcí, jako je například Asirat al Mustakim založená Jusufem Mohamedem Fikrim, která stojí za bombovými útoky v Casablance z roku 2003 a 2007.²⁰⁰

Z výše uvedených spojitostí tedy vyplývá, že oblasti, které produkují nejvíce islamistického radikalismu, se často vyznačují ekonomickou deprivací a marginalizací. Existují však také příklady, které tuto teorii nepotvrzují, jako například fakt, že jih Libye se dá považovat za stejně chudý a opomíjený jako východ, avšak zde islamistický aktivismus již tak výrazným není. Je tedy potřeba uvažovat o celé komplexitě faktorů.

4.1.2.3 Chudoba

Hospodářská situace země může nepřímo ovlivňovat náchylnost společnosti k radikalizaci. Ekonomický rozvoj totiž snižuje pravděpodobnost inklinace společnosti k extremismu.²⁰¹ Tento předpoklad vyplývá z empirické zlušenosti, že „úspěšnost“, či funkčnost demokracie zpravidla předpokládá přechod země přes určitý práh hospodářského vývoje, tedy výše HDP na osobu.²⁰² Podle Alana Kruegera navíc existuje spojitost mezi ekonomickým rozvojem země a úrovní svobody v daném státě.²⁰³ Bohatší země totiž budou spíše chránit občanská práva a politické svobody svých obyvatel. Proto se dá předpokládat, že extremisté z těchto zemí budou méně inklinovat k násilným prostředkům pro dosažení svých cílů.²⁰⁴ Na tuto skutečnost však nelze nahlížet reverzně, tedy není možné předpokládat, že zlepšení ekonomické situace povede automaticky k nižší pravděpodobnosti vzniku radikálního hnutí v dané společnosti.

¹⁹⁹ Bernichi, nedatováno

²⁰⁰ Fikri, 2007

²⁰¹ Denoeux; Carter, 2009

²⁰² Huber et al., 1993

²⁰³ Krueger, 2007

²⁰⁴ Krueger, 2007

Politicky motivované násilí se již objevilo na řadě míst v různém socioekonomickém kontextu, tedy jak v zemích, kde je obyvatelstvo sužováno chudobou, tak také v zemích industriálně vyspělých, kde již sociální systém je více či méně schopen zajistit obyvatelům vyhovující podmínky pro život. Podle studie Výzkumného centra Pew z roku 2002 bylo na příkladu 14 zemí s muslimskou většinou, či významnou menšinou, zjištěno, že ekonomická situace země nemá přímý vliv na kladný postoj místního obyvatelstva k násilnému extremismu.²⁰⁵ Přesto podle zjištění studií ekonomů Světové banky soustřeďujících se na spojitost mezi chudobou a extremismem, ačkoli jedinci dávající se na dráhu terorismu pocházejí často z ekonomicky více prosperujících podmínek než je společenský průměr, obecně platí, že chudší země tendují k tomu generovat více s terorismem spojených jedinců než je tomu u zemí bohatších.²⁰⁶ Chudoba jako taková může mít tedy rozdílné dopady na radikalizaci a vznik terorismu na mikro a makro úrovni. Navíc nezaměstnanost, která je často průvodním jevem špatné hospodářské situace, a s ní spojená nečinnost, vybízí mladé muslimy k většímu zájmu o materiální výhody a další benefity, které může extremistická organizace svým členům nabídnout.

S ohledem na historické i současné zkušenosti se zdá evidentní, že frustrace z nenaplnění rostoucích ekonomických očekávání je závažnějším problémem a příčinou radikalizace nežli jen samotná ekonomická deprivace. Nespokojenost často nepramení ani tak z nedostatku zboží a služeb, či z nedostatečného životního standardu, ale spíše z neschopnosti státu naplnovat očekávání vzdělaných a ambiciózních elit v modernizující se společnosti.²⁰⁷ Teprve komplexní společenská frustrace, spojení materiálního nedostatku, pocitu marginalizace a ztráty morálky může spolehlivě vést jedince k upřednostnění života pod ochrannými křídly extremistické organizace.

4.1.3 Politické faktory

Množství akademiků a relevantních odborníků se domnívá, že příčiny radikalizace islamistických hnutí lze nalézt především v represivních povahách režimů zemí jejich původu. Autoritářství a radikalizace spolu koexistují v jakémsi začarovaném

²⁰⁵ Pew, 2002

²⁰⁶ Keefer; Norman, 2008

²⁰⁷ Denoeux; Carter, 2009

cyklu represí a následné radikalizace.²⁰⁸ Až do nedávna²⁰⁹ nebyla Severní Afrika zasažena ani jednou ze tří demokratických vln, o nichž ve svém díle pojednává Samuel Huntington.²¹⁰ Ani dnes se v postatě žádný stát nedá považovat za demokratický v západním slova smyslu. Některé státy byly již před příchodem arabského jara tzv. hybridními režimy, kdy ve státě formálně fungoval multistranický systém, nicméně v praxi se jednalo o státy výhradně jedné, či jedné významně dominantní, strany.²¹¹ Občané mají v tomto režimu možnost dostavit se k volbám, nicméně systém je nastaven tak, aby nebyli schopni reálně ovlivnit výsledek voleb. Toho stát dociluje různými prostředky, ať už prostřednictvím útlaku opozičních skupin s potenciálem ohrozit vládní stranu, nebo jednoduše nezákonným ovlivňováním volebního procesu. Umírněná opoziční hnutí - tedy ta, která podstoupila proces moderace, jsou přístupná spolupráci a často i koalici s vládou - jsou do politické arény připuštěna, případně kooptována do vlády. Jejich vliv je však často jen symbolický. Oproti tomu radikálnější skupiny, jež jsou v případě severní Afriky většinou představovány skupinami s identitou berberů, islamistů, nebo také demokratických sociálů, jsou utlačovány, nežádka násilnou formou, a je jim zamezeno v přístupu k podílu na politickém řízení státu.²¹²

Jako logický důsledek absence možnosti politicky se vyjádřit, podpořené nespokojeností se sociálním i ekonomickým vývojem ve státě, přichází z pravidla frustrace obyvatelstva. Z pohledu občanů neexistuje legálně reálná šance na změnu neuspokojivého vládního statu quo. Radikální skupiny pak rozšiřují svou základnu přívrženců a vyhraňují své stanovené cíle, které se často rovnají změně a svržení současného režimu. Podobný cyklus determinoval politické prostředí severoafrických a blízkovýchodních zemí již od získání nezávislosti v 60. letech 20. století.²¹³

Vztahu mezi civilními a politickými právy jedince či skupiny a vzniku násilného extremismu islamistických hnutí se věnoval též empirický výzkum Freedom House. Mezi lety 1999 a 2003 měli podle této studie 70 % všech smrtí oficiálně zaviněných terorismem na svědomí extremisté pocházející ze zemí klasifikovaných Freedom House jako *nesvobodné*. Útoky vykonané jedinci pocházejících z brutálně represivních režimů

²⁰⁸ Olsson, 2010; Ashour, 2009a; Wiktorowicz, 2004

²⁰⁹ Tj. až do příchodu tzv. arabského jara, kdy došlo k mohutným protestům ve značné části arabského světa, které ve valném množství případů (Egypt, Tunisko, Libye) vedly k (alespon zdánlivé) změně režimu.

²¹⁰ Huntington, 1991

²¹¹ Hamid, 2011

²¹² Denoeux; Carter, 2009

²¹³ Olsson, 2010

byly navíc ohodnoceny jako výrazně brutálnější. Obecným zjištěním studie bylo, že stabilní demokracie mají tendenci produkovat méně násilně extremistických skupin nežli tyranie.²¹⁴ Na výše uvedená zjištění je samozřejmě třeba nenahlížet bezvýhradně. Ačkoli politicky represivní režimy jsou obecně náchylnější ke generaci násilného radikalismu, lze nalézt spoustu případů extremismu i v zemích relativně svobodných s garancí civilních a politických svobod.²¹⁵

Lise Storm ve své studii z roku 2009 argumentuje, že ačkoli neexistuje přímý důkaz o směru korelace mezi demokracií a bezpečností, jsou tyto spolu blízce spjaty a podporou demokracie v zemi docílíme též zvýšení bezpečnosti. Problém, s nímž vystupuje, je také přístup Západu, tedy Spojených Států a Evropské unie jako celku, které svými ústupky od důsledného dožadování fungující liberální demokracie působí kontraproduktivně na zdejší vývoj.²¹⁶ Za významný pokrok v tomto ohledu mohou být považovány okolnosti arabského jara, kdy západní země nejen rétoricky, ale také vojensky podpořily demokratizační procesy vedoucí ke svržení autoritativních režimů. V otázce intervencionalismu Západu v arabském světě a jeho lehce arogantní potřeby nastolení a zakořenění liberálně-demokratických hodnot do zdejší společnosti však existuje mezi odborníky i veřejností poměrně značný názorový rozkol.²¹⁷

V případě Alžírka se mezinárodní společenství obávalo, že by islamisté v tomto středomořském státě v blízkosti evropského kontinentu mohli převzít moc. Proto v průběhu bojů v 90. letech financovalo alžírskou vládu, která příjmy dále přerozdělovala armádě. Finanční pomoc probíhala různými způsoby, jak v podobě odpouštění dluhů, poskytování půjček s výhodným úrokem výměnou za liberalizační reformy (tzv. SAPs – Structural Adjustments Programs), apod.

4.1.3.1 Radikalizace jako konsekvence politické exkluze a represe

Politická exkluze, neboli vyloučení, vyjadřuje nemožnost jedince legální cestou vyjádřit své politické požadavky či nesouhlas a participovat tak na politických

²¹⁴ Karatnycky (Freedom House), 2005

²¹⁵ Například fenomén posledního desetiletí radikalizace muslimských obyvatel Západní Evropy

²¹⁶ Storm, 2009

²¹⁷ Například reakce Západu v období arabského jara je často vnímána též kriticky, nejen jako arogantní ale též jako pokrytecká, vzhledem k dosavadním dobrým vztahům Evropské unie a Spojených států s předními režijními představiteli a nekritickému postavení vůči jemenské a bahrajnské vládě i přes neadekvátní vypořádávání se s protestními hnutími ve své zemi. Například známý lingvista s kontroverzními politickými názory Noam Chomsky vidí již tradičné primární motivaci Spojených států v udržení nedemokratických režimů v arabském světě. (Chomsky, 2012)

procesech na regulérní bázi. Popisuje situaci, kdy je jedinci upírána schopnost ovlivnit politiku prostřednictvím svobodných a spravedlivých voleb.²¹⁸ Existuje řada strategií, které stát volí v přístupu k potenciální či reálné opozici. Na samotných pólech tohoto spektra je celkové vyloučení (formálního i neformálního), resp. celkové začlenění dané strany do politického života. Mezi těmito extrémy se pak dá identifikovat několik dalších státem přijatých strategií. Opoziční strany mohou být například právně vyloučeny z politického rozhodování, avšak může jim být povoleno volně vznikat i přetrvávat a některým jejich jedincům (ačkoli jen omezeně a neformálně) může být povolena účast v politice.²¹⁹

Ať již je příčina exkluze jakákoli, důsledek zůstává stejný. Odepření práva ovlivnit rozhodovací proces na státní i komunitní úrovni, či reformovat patrně zkorumpovanou a nespravedlivou vládu se nicméně prokazatelně mnohokrát v historii ukázalo jako zásadní faktor radikalizace společnosti.²²⁰ Takováto frustrace může jednoduše přimět jedince a skupinu k využívání násilní jako prostředku politického vyjádření. Podle studie Alana Kruegera se na makro úrovni daří rozvoji extremismu především v zemích, kde jsou potlačována *občanská práva* místního obyvatelstva. Politické vyloučení však ve významu pro radikalizaci těsně následuje.²²¹

Dalším a významným politickým faktorem radikalizace islamistických hnutí je hrubé porušování lidských práv v důsledku brutálního a nepřiměřeného *represivního* jednání vlády. Státní represe je multiefektním faktorem. Státní represe může mít negativní efekt na chování některých organizací. Příkladem může být například Islámská skupina v Egyptě nebo FIS v Alžírsku. Ve spoustě případů extremismu došlo k radikalizaci jedince jako následek vystavení tvrdých vládních represí a mučení vězňů.²²² Také brutální zacházení policejních a bezpečnostních složek může mít za následek vznik extremismu. Brutálním chováním státu se totiž zvyšuje podpora a sympatie vůči radikálním hnutím mezi běžným obyvatelstvem a skupina tak získává potenciální rekruty. Z tohoto důvodu často sami protivládni povstalci provokují vládu k přehnaným zásahům, čímž následovně vzrůstá jejich popularita.²²³

²¹⁸ The Electoral Commission, 2005

²¹⁹ Luong, Lust-Okar, 2002

²²⁰ Denoeux; Carter, 2009

²²¹ Krueger, 2007

²²² Storm, 2009

²²³ Rabasa, 2010

Paradoxní je tedy potom fakt, že radikalismus a represivní složky autoritativního režimu se někdy vzájemně potřebují, aby si zachovali svou mocenskou pozici a legitimizovali své jednání. Zastánci tvrdé linie ve státním aparátu potřebují násilí islámských radikálů, aby ospravedlnili existenci uzavřeného politického systému a jako argument proti umírněným opozičním skupinám, že uvolnění režimu by spíše než demokracii podpořilo radikální složky. Naopak extremistická hnutí potřebují vládní represe pro ospravedlnění vlastních akcí a pro přísun nových rekrutů schopných proti státu operovat.

Příklad Alžírsko z 90. let je tomu typickým případem. Někteří členové AIS, ale především GIA vedli velmi brutální taktiku boje, byli v podstatě zcela anarchističtí, zabíjeli často jedince jakkoli napojené na vládu či státní správu a to i jen v případě podezření. Přesto se však, zvláště v počátcích, těšili poměrně výrazné podpoře obyvatelstva.²²⁴ Bylo tomu tak právě z důvodu, že stát byl ve svých stanoviscích velmi striktní a odmítal jakékoli vyjednávání s povstalci.²²⁵

Jak dokázal výzkum Kaplana z roku 2005, násilné protiteroristické akty, které vyústily v eliminaci některých hlavních vůdců, (v tomto případě u skupiny Hamás Palestině) vedly k navýšení počtu rekrutů a k intenzifikaci teroristických činů. Zde může být určujícím faktorem ideologické přesvědčení a síla a druh motivace vedoucí členy v jejich přetrvávání ve skupině. Čím upřímně odevzdanější je totiž jedinec ideologii a cílům své skupiny, tím pravděpodobněji odolá jejím neúspěchům. Jsou-li naopak hlavní motivací pro extremisty pragmatické důvody (jako finanční zajištění), extrémnost situace a akutní hrozba uvěznění či smrti může vézt k usnadnění jeho volby vystoupit z organizace a zavrhnout násilí jako formu vlastního projevu.

Na druhou stranu však existuje řada odborníků, kteří zastávají názor, že represe procesu deradikalizace naopak napomáhá.²²⁶ I tyto předpoklady se opírají o nepopiratelná fakta. V řadě případů byla intenzivní a udržitelná represe jedním z hlavních faktorů, které přivedly vůdce ozbrojených hnutí k přehodnocení potenciálních nákladů pokračování či ukončení bojů a na základě racionální volby se poté přiklonili k možnosti složení zbraní, jak popisuje autorka též v kapitole 3.

²²⁴ Labat, 1995

²²⁵ Členové GIA obecně odmítali účastnit se jakéhokoli vyjednávání. Jedinci z ozbrojené frakce FIS však byli přes svůj násilný extremismus otevření i potenciálním jednáním s vládou. Obyvatelstvo nicméně v té době většinou nebylo schopno rozlišit jednotlivé guerilly jednu od druhé.

²²⁶ Ashour, 2009b

Deradikalizace alžírské AIS poskytuje této teorii potvrzující příklad. Masakry, kterých bylo na příslušnících AIS dopouštěno, a to jak ze strany armády, tak také ze strany GIA, měly velký vliv na jeho rozhodnutí o složení zbraní a ukončení bojů. GIA se zvláště během let 1996 a 97 dopustila nesčetných útoků na umírněnější příslušníky FIS i AIS a jejich rodin a AIS neměla v těchto oblastech kapacity rodiny ochránit.²²⁷ Medani Mezraq, velitel AIS, vyjádřil v jednom ze svých interview, že jeho organizace přistoupila na příměří proto, že „džihád byl téměř pochován vlastními syny“, čímž vyjádřil fakt, že celý koncept alžírského džihádu byl poskvřňován masakry a vnitřními islamistickými boji.²²⁸ Také výše zmíněné výrazné snížení podpory veřejnosti vůči guerillovým hnutím přispělo k rozhodnutí AIS o ukončení protivládních bojů. Obyvatelstvo, stejně jako stát totiž často nebyli schopni rozlišovat mezi akty jednotlivých guerillových skupin, a tak byly činy GIA často považovány za činy islamistů z AIS.²²⁹

4.1.3.2 Problematika opozičních hnutí

Jak vyplývá z textu výše, politická exkluze vede z pravidla k absenci tradiční legální opozice, která je dalším zásadním faktorem radikalismu. Ne všechna opozice byla totiž v autoritativních severoafrických režimech potlačována. Pomineme-li státy, ve kterých nedávno došlo ke změně režimu a situace zde tedy ještě není politicky zcela konsolidovaná, existují (a již před arabským jarem existovaly) v severní islámské Africe současně dva základní druhy opozice – formální a ta, která se reálně snaží převzít moc. Obě skupiny mají z většiny svůj základ postaven na islamismu. Opoziční hnutí postavená na jiném základu mají totiž v severoafrických zemích poměrně marginální význam. Následující text se věnuje primárně Alžírské a Egyptské opoziční scéně před událostmi arabského jara, vzhledem k tomu, že libyjský režim Muamara Kaddáfího dal již od svého nástupu k moci jasně na vědomí, že opozice v jakékoli formě nebude tolerována, jelikož narušuje národní jednotu.

²²⁷ Bendjaoui, 1999

²²⁸ Ashour, 2009b

²²⁹ Gunatrana et al., 2011

4.1.3.2.1 Formální opozice – legální, ale „pseudopozice“

Zda v autoritářském režimu bude nebo nebude dovoleno straně účastnit se na politickém rozhodování, je dáno především její mocí a vlivem a pak také tím, nakolik je ochotna spolupracovat se soudobým režimem. Strany takto „neškodné“ opozice jsou samotným státem často paradoxně podporovány, aby tak byla neutralizována skutečná, státu nebezpečná, opozice.²³⁰ Proto, ačkoli v severní Africe existuje poměrně rozsáhlá formálně opoziční základna, nenabízí skutečnou alternativu současnému režimu u moci, neb žádná není monopolu tohoto režimu hrozbou.

Mezi hlavní „povolené“ strany se dnes řadí například Hnutí pro společnost a mír MSP (Mouvement de la Societé pour la Paix v Alžírsku. Jedná se o stranu s volným přístupem do politické arény. Otevřeně podporuje vládní stranu FLN a ve volbách v roce 1999 podpořila také současného prezidenta Abdelazize Boutefliku, stejně jako pět let před tím kandidáta, a následně prezidenta, stejné strany – Liamineho Zerouala. V roce 2007 navíc strana vstoupila do vládní koalice s FLN a Národního shromáždění pro demokracii RND, čímž status opoziční strany ztratila. V Egyptě bylo příkladem takovéto opozice Muslimské bratrstvo. Jako strana sice bylo za Mubárokova režimu ilegální, avšak jeho členové patřili mezi pravidelné nezávislé kandidáty do parlamentu a v roce 2005 představovalo jejich členstvo 20 % parlamentu.²³¹ Situace je v případě tohoto hnutí tedy odlišná než u jiných legálních stran. Nezávislým kandidátům bylo povoleno účastnit se volebního procesu, aby tak byl zajištěn mírový přístup skupiny a k moci aby byl navozen dojem fungujícího politického pluralismu. Míra jejich podílu na moci jim však nikdy nedovolila ji reálně využívat.

²³⁰ Storm, 2009

²³¹ Traub, 2007

4.1.3.2.2 Pravá opozice

Paralelně s výše uvedenou formální opozicí existuje ve státech severní Afriky také opozice vyhraněná, s programem lišícím se zásadně od toho vládního. Tato opozice se zde objevuje ve dvou formách. Tou první je opozice oficiální, kádrově výrazně méně početná, většinou se silně levicovým programem. Této opozici je umožněno oficiálně působit díky tomu, že svým vlivem zasahuje jen úzkou část populace a nepředstavuje tak významnou hrozbu současnému režimu.²³² Tyto opoziční strany vznikají jako následek začarovaného cyklu represe a radikalizace.²³³ Díky takto nastavenému systému se za občasné manipulace či bojkotování voleb daří autoritativním vůdcům udržet dlouhodobě u moci. Tyto malé strany pak kvůli nepravděpodobnosti legálně získaného podílu na moci ztrácejí časem podporu veřejnosti, která v hlasování pro tuto stranu vidí spíše promrhaný hlas, nežli naději a změnu.²³⁴ V důsledku pak spousta menších stran buď zaniká zcela, nebo dokážou přežít a udržují si popularitu za cenu radikalizace.

Druhou skupinou je opozice ilegální, která obsahuje oba aspekty potenciálně ohrožující stát najednou – má program, který je v rozporu s programem vládním (a není ochotna přistoupit ke kompromisům) a těší se značné podpoře a oblíbenosti veřejnosti. K této opozici se povětšinou řadí islamisté, jejichž cílem je svrhnout současnou vládu a nastolit vládu vlastní, v souladu s islámskými tradicemi.

V systému nastoleném vládami severní Afriky mají tedy opoziční strany a hnutí možnost buď zůstat v ilegalitě, bez možného legálního vlivu, avšak s vlastní ideologií, nebo se podřídit režimu výměnou za určitý podíl na moci. Ve většině případů volí tyto strany druhou možnost.

4.1.3.2.3 Islamistická ilegální opozice

Islamistická opozice, která působí nelegálně, představuje hlavní a pravděpodobně jedinou reálnou alternativu k vládnímu statu quo. Jak bylo uvedeno výše, ať už pseudoopozice připuštěna do politické arény, či zásadová, avšak bezvlivná opozice drobných stran v podstatě není pro nespokojené občany volbou.

²³² Luong, Lust-Okar, 2002

²³³ Hafez, 2003

²³⁴ Strom, 2009

Tyto strany jsou tedy ve striktní opozici proti státu. Jedná se z valné většiny o strany antisystémové, tedy antidemokratické. Nejsou ochotny přistoupit na kompromis a ustoupit ze svých cílů. Tyto skupiny byly v důsledku své nekompromisnosti historicky utlačovány a omezovány. Postoj státu k dané skupině se promítal i v jeho represivním přístupu k mladým přívržencům, což mělo za následek jejich frustraci a v konečném důsledku, podle vzorce cyklu – represe → radikalizace,²³⁵ vedlo k jejich radikalizaci.²³⁶

Příčinou frustrace však není jen nemožnost režim změnit, ale také jakési zklamání se nad demokratickým zřízením obecně. Občané přestávají věřit v politický systém vlastního státu a nedůvěra i frustrace se logicky promítá v další radikalizaci společnosti a v přistupování k ideologiím neslučitelným s demokratickým režimem. Lidé se tak přidávají na stranu islamistů i v případě, že se s jejich ideologií neztotožňují, nevidí však jinou možnost. Část populace, která nevidí východisko ani v pokračování současné vlády, ani v islamizaci společnosti, pak volí cestu emigrace. V drtivé většině odchází do země svého bývalého evropského kolonizátora, tedy z většiny do Francie.

Nedůvěra místních občanů v demokratické režimy svých zemí je podporována i dalšími faktory. Vedle faktu, že zde až příliš dlouho přetrvávají autoritativní režimy, v pouhém rouchu demokracie, je důvodem také přístup západních vlád k tomuto regionu, který donedávna pokrytecky tyto autoritativní režimy obchodně i politicky podporoval (dodávkami zbraní, umožňování obchodu s ropou,...).²³⁷ Takovéto chování pochopitelně ještě vygradovalo společenskou nevoli a odpor proti státu a zaběhlému politickému systému v zemi.

Pravou opozicí severoafrickým režimům byly či jsou strany jako FIS (ačkoli ta je dnes značně méně významným uskupením nežli tomu byl před pár desítkami let),²³⁸ marocká Al-Adl wa l'Ichsan (Skupina spravedlnosti a charity), libyjská LIFG a také egyptské MB. V dřívějších letech mohly být k opozičním hnutím zařazeny též Alžírská GIA a egyptská EIJ a IG.

²³⁵http://www.google.cz/books?hl=cs&lr=&id=Ech1t_HBKMIC&oi=fnd&pg=PR9&dq=cycle+of+repression+and+radicalization+islamist&ots=MTzwxRyBII&sig=5KSylopyVkrTvzv4YntMp5X9Oss&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false,

²³⁶ Storm, 2009

²³⁷ Little, 2007

²³⁸ Před propuknutím občanské války v Alžírsku, na konci 80. let však FIS představovala jedno z nejsilnějších opozičních hnutí na Blízkém východě, čemuž napovídá i fakt, že nebyť razantního zásahu ze strany státu, nahradila by strana FIS v roce 1991 vládní stranu FLN, která byla u moci již od získání nezávislosti. (Bouamama, 2000)

Tabulka 6: Vnější provázející faktory radikalizace a deradikalizace

<i>Faktory</i>			
Determinační	Historická determinace		
Socio-ekonomické	Good governance	Sociální marginalizace	chudoba
politické	Politická exkluze	Represe	
Ideologické	západní modernizující prvky		

Zdroj: Autorka

5 Proměnné v deradikalizačním procesu: vnitřní (skupinové) faktory

Jak bylo zmíněno v první kapitole, k deradikalizaci může dojít na individuální nebo na kolektivní (skupinové) úrovni. V obou případech představuje charakter hnutí významný faktor úspěšnosti procesu, i když často se zcela odlišnými konsekvencemi.

5.1 Funkčnost vedení a charisma vůdce

Deradikalizační snahy mají mnohem větší šanci na úspěch, pakliže jsou iniciovány samotnou organizací a jejími členy. Především v případě kolektivní deradikalizace se tak stěžejním stává funkčnost vedení a jeho schopnost interagovat se svými následovníky. Právě funkčnost vedení je jednou ze dvou hlavních předpokladů pro úspěšnost kolektivního deradikalizačního procesu. V rámci skupiny se potom jedná o tzv. „top-down“ proces, kdy deradikalizovaní vůdci působí zpětně na řadové členy své organizace a snaží se je přesvědčit o nesprávnosti ideologie vyžadující násilí. Podle studie Omara Ashoura mají na své následovníky mnohem značnější vliv vůdci náboženští, nežli jen organizační.²³⁹ Tento vliv je pak ještě o to násoben, je-li náboženský vůdce postaven vysoko v organizační hierarchii. Může se stát, že členové skupiny nebudou ochotni vzdát se boje, pokud nebude o daný cíl usilovat také uznávané vedení organizace a pokud nebude dostatečně důvěryhodně a přesvědčivě doložena teologická legitimita takového jednání. Obdobně je radikálními ozbrojenými bojovníky lépe a pravděpodobněji přijat argument racionální volby o ztrátivosti potenciálního pokračování bojů, který je jim předložen samotnými respektovanými vůdci, nežli je-li prezentován – pro radikální povstalce nekredibilní - vládou.

Je totiž nepravděpodobné, že by bez tohoto prvku byla většina organizace ochotna přijmout revidovanou ideologii a novou strategii. Když například v roce 1997 vyhlásil IG příměří, většina členů byla proti tomuto rozhodnutí. Bylo právě až osobní zapojení respektovaného historického vedení a intenzivní teologická debata, která vedla následovníky hnutí k ideologickému přehodnocení potřeby násilného boje.²⁴⁰ Vůdci IG spolu s vysokými náboženskými představiteli působili na členy hnutí především prostřednictvím vlastních „okružních“ cest po egyptských věznicích, kde pořádali pravidelné přednášky.

²³⁹ Ashour, 2009b

²⁴⁰ Mamdouh, 2005

Ačkoli paralelně se snahami deradikalizace IG probíhal také deradikalizační proces s druhou hlavní egyptskou skupinou EIJ, vedení EIJ nedokázalo na své stoupence působit dostatečným vlivem a vládní snahy tak dlouhou dobu stály na mrtvém bodě. Teprve až zapojení Saíd Imama al-Šarifa, hlavního ideologa EIJ, který byl přemístěn z Jemenu do egyptské vazby, přineslo kýžený posun.²⁴¹ Al-Šarif patřil původně mezi zakladatele al-Káidy a hlavního zastávce islamistického džihádu. Jeho dílo dokonce fungovalo jako manuál pro výcvikové kempy v Afghánistánu. Později však začal hlásat nenásilnou cestu islámu a začal vystupovat proti teroristické al-Káidě. V roce 2007 vydal knihu „Racionalizace Džihádu v Egyptě a ve světě“ (*Rationalizing Jihad in Egypt and the World*), jejímž hlavním posláním bylo vzkázat svým stoupencům, že „...není nic, co vyvolá boží hněv tak jako neoprávněné rozlití krve a ničení majetku.“²⁴² Egyptská vláda dokonce využila deradikalizovaných členů IG, aby takto působila na jedince ze skupiny EIJ a jejich vztah k al-Šarifovi.²⁴³ Nakonec Mubárakův režim souhlasil s tím, že propustí všechny členy EIJ, kteří uznají al-Šarifův postoj, a přislíbil též vytvořit fond pro bývalé extremisty pro pomoc při hledání zaměstnání, získání zdravotní péče a pro poskytnutí kompenzace za křivdy, kterých bylo na členech skupiny dopuštěno v minulosti.

Al-Šarifovy snahy ideologicky deradikalizovat EIJ jako organizaci i včetně všech řadových členů bohužel nebyly zcela úspěšné, jelikož iniciativa nebyla vyvíjena všemi členy vedení jednotně. Absence současné podpory populárního a uznávaného al-Zavahrího (a naopak jeho kritika procesu), fungovala jako kontraproduktivní prvek vládním a Šarifovým snahám. Tento charismatický vůdce Egyptského džihádu napsal v reakci na al-Šarifovo odsouzení násilného džihádu knihu s názvem „Al Tabri'a“ (obhajoba), ve které obvinil al-Šarifa z pomoci židovskému nepříteli a kolaboraci s nenáviděným režimem a vysvětlil znovu nezbytnost džihádu proti nepříteli muslimského národa. Zde se tedy deradikalizační snahy setkaly s druhou stranou, kterou s sebou charismatický vůdce může přinést. Nepodaří-li se přesvědčit o potřebě ukončit boje jednoho z hlavních představitelů, mlže tím být celý proces značně zdiskreditován.

Také Alžírsko patří mezi země, které splňují nutné předpoklady pro kolektivní deradikalizaci. Nabízí nicméně příklad jak úspěšného, tak i neúspěšného

²⁴¹ Saíd Imam al-Šarif byl zadržován v jemenské vazbě od útoků na světové obchodní centrum v září 2001. (Blair, 2009)

²⁴² V originálním znění: „...there is nothing that invokes the anger of God and His wrath like the unwarranted spilling of blood and wrecking of property.“

²⁴³ Wright, 2008

deradikalizačního procesu.²⁴⁴ V roce 1997 se podařilo vládě usmlouvat příměří s ozbrojeným křídlem FIS – AIS. V jeho čele stál charismatický Madani Mezrag, který úspěšně působil na své podřízené vojenské velitele, od kterých poslušně přijímali rozkazy řadoví ozbrojenci. Právě s tímto hnutím došla také deradikalizace úspěšného konce.²⁴⁵ Proces probíhal mezi lety 1997 a 2000 a vůdcům AIS se podařilo díky své autoritě podnitit také disengagement a deradikalizaci jiných, méně významných hnutí. Ačkoli byl proces veden také s extremistickou skupinou GIA (později GSPC), zdejší vůdci nebyli schopni poskytnout ideologický základ, na kterém by mohla být postavena a legitimizována transformace. Výsledky deradikalizačního procesu s touto skupinou byly tedy smíšené.

V případě Libye označil programový moderátor al-Salabi Sajfa al-Isláma za významný faktor úspěšných rozhovorů mezi vládou a radikální LIFG. Jako nezbytný prvek a zásadní krok v deradikalizačním procesu nicméně považoval také oslovení Nomana Benotmana, jehož vliv a uznání dokázalo zajistit vzájemné porozumění dvou jinak zneprátelených vyjednávajících stran, což bylo ještě umocněno jeho osobními návštěvami bývalých protivládních bojovníků v libyjském vězení.²⁴⁶

Deradikalizačním snahám může být zvláště nápomocná též participace řadových členů, kteří mají obdobné zkušenosti jako ostatní, ve skupině stále aktivní jedinci. Skutečnost ideologického obratu a deradikalizace těchto ex-militantů může potom pomoci jedinci přistoupit také k vlastní deradikalizaci. V Egyptě kromě populárního Al-Šarífa v podpoře deradikalizačního procesu EIJ vystupovali také jiní, méně známí bývalí islamističtí radikálové. Jejich snahy měly u islamistického publika velký ohlas. Usáma Hasan, bývalý islamistický militant si tento vliv vysvětluje následovně:

„Myslím si, že mi mladí naslouchají, protože jsem důvěryhodný díky době, kterou jsem strávil v [džihádistickém] výcvikovém táboře... Mít džihádistickou zkušenost je pro uznání mladými důležité, protože jinak vás považují jen za někoho, kdo je prodejný a moc mluví.“²⁴⁷

Charisma a schopnosti vůdce však mohou (především v případě snah o individuální deradikalizaci, jelikož zde není primárně zacilováno samo vedení a to tak

²⁴⁴ Ashour, 2009b

²⁴⁵ Ashour, 2009b

²⁴⁶ Libya Al-Yaum, 2010

²⁴⁷ Bergen, Cruickshank, 2008

spíše zůstane násilně aktivním) působit také jako negativní faktor možné deradikalizace. Čím více totiž jedinec vzhlíží ke svému vůdci, který propaguje násilnou ideologii a naléhá na pokračování v bojích proti sekulární vládě, tím spíše setrvá ve skupině a odolá vládním pobídkám pro deradikalizaci.

5.2 Struktura organizace

Důležitou vnitřní proměnnou kolektivní deradikalizace je také struktura deradikalizované jednotky. Proces bude pravděpodobně úspěšný, pouze pakliže budou zacilovaní jedinci součástí koherentního hnutí, více či méně hierarchicky strukturovaného. Je totiž kýžené, aby rozhodnutí přijaté vedením bylo zároveň rozhodnutím celé skupiny či organizace.²⁴⁸ Úspěch procesu je určován značně tím, nakolik je vedení schopno přesvědčit své následovníky o správnosti odklonu od násilí. Pokud existuje jedno vedení, které udává směr celé organizace, bude pravděpodobnější jeho schopnost přesvědčit valnou většinu členů. V případě decentralizovaných hnutí, kde je význam vůdců organizace menší, mohou být kolektivní snahy méně produktivní. Proto může být problematické dosáhnout kolektivního disengagementu a deradikalizace u skupin bez zřejmého vedení, či tam, kde vedení není schopno dosáhnout svým vlivem na většinu svých členů.

Typický příklad neúspěchu deradikalizace celé skupiny představuje proces s vedením GIA, kdy ačkoli někteří jedinci k procesu přistoupili, či byli alespoň ochotni vyjednávat o behaviorální deradikalizaci (disengagementu), jiné frakce začaly naopak ještě výrazněji radikalizovat. GIA byla totiž vždy poměrně dosti roztržštěna, a tak také její vedení postrádalo jednotu a dostatečnou autoritu. V roce 2007 potvrdila tato již značně internacionalizovaná skupina svou náklonnost vůči al-Káidě a přejmenovala se na již výše uvedenou AQMI.

5.3 Hodnotová orientace

Vedle významu charakteru vedení a struktury islamistických skupin je podstatnou vnitřní proměnnou hodnotová orientace, kterou se daná extremistická skupina řídí. Určující především je, jak daná skupina vnímá násilí. Skupiny, pro které představuje násilný džihád až krajní východisko, tzv. „last resort“ na cestě k dosažení cíle, se v průběhu konfliktu spíše bude snažit navázat se soupeřící stranou dialog a

²⁴⁸ Rabasa, 2010

sjednat dohodu. Značně pravděpodobnější je tedy potenciální deradikalizace islamistických hnutí, jež násilí využívají z čistě pragmatických důvodů. Džihádistické skupiny, jejichž ideologie zpravidla nejen připouští, ale často také vyžaduje násilné aktivity proti nevěřícím či sekulárním jedincům a vládním složkám, naopak odmítají vyjednávat a lpí na striktně nekompromisní strategii.²⁴⁹

Rozdíl ve vnímání násilí a jeho dopad na úspěšnost deradikalizačního procesu lze jasně vidět mezi organizacemi AIS a GIA. Pro Islámskou armádu spásy představoval násilný džihád až krajní východisko na cestě k dosažení cíle. Z toho důvodu byla v průběhu konfliktu vždy receptivní vůči vládním snahám o navázání dialogu a sjednání dohody. GIA oproti tomu po celou dobu své existence držela vůči potenciálnímu vyjednávání negativní postoj a její většinové vedení nikdy nepřipustilo možnost mírové dohody mezi vládou a skupinou.²⁵⁰

Síla faktoru motivace je samozřejmě relativní, jelikož Islamistická skupina se ideologicky také řadí převážně k džihádistické ideologii, a přesto bylo právě s touto skupinou předpokládaně dosaženo jednoho z neúspěšnějších výsledků co se deradikalizace jejich členů i skupiny jako takové týče.

5.4 Síla vazeb jedince ke skupině a míra jeho zapojení v aktivitách

Úspěšnost deradikalizace se nepřímo úměrně odvíjí od závazku, který má člen k dané skupině. Tento závazek má tři úrovně – citovou (ve smyslu k ostatním členům skupiny), pragmatickou (odměny a tresty) a ideologickou. Pro docílení deradikalizace je zapotřebí změna především ideologického článku členských vazeb.²⁵¹ Proto je vhodné zapojovat extremisty do teologických diskuzí, jako je tomu v programech na Blízkém východě i v Jihovýchodní Asii. Takto může být extremistům citlivě, v podání mainstreamových učenců, či i ex-radikálů nabídnut jiný náhled na islám.

Každý jedinec může být ke skupině vázán jinou (nebo všemi) ze tří složek důvodů. Je nicméně prakticky nemožné soustředit se na každého zvlášť. Proto je nezbytné, aby se rehabilitační programy orientovaly na všechny tři komponenty najednou. Je také žádoucí, aby si jednotlivé země předávaly své know-how v oblasti rehabilitačních programů. Bohužel, řada zemí si právě tyto informace pečlivě střeží. Je

²⁴⁹ Ashour, 2009a

²⁵⁰ Ashour, 2009a

²⁵¹ Rabasa, 2010

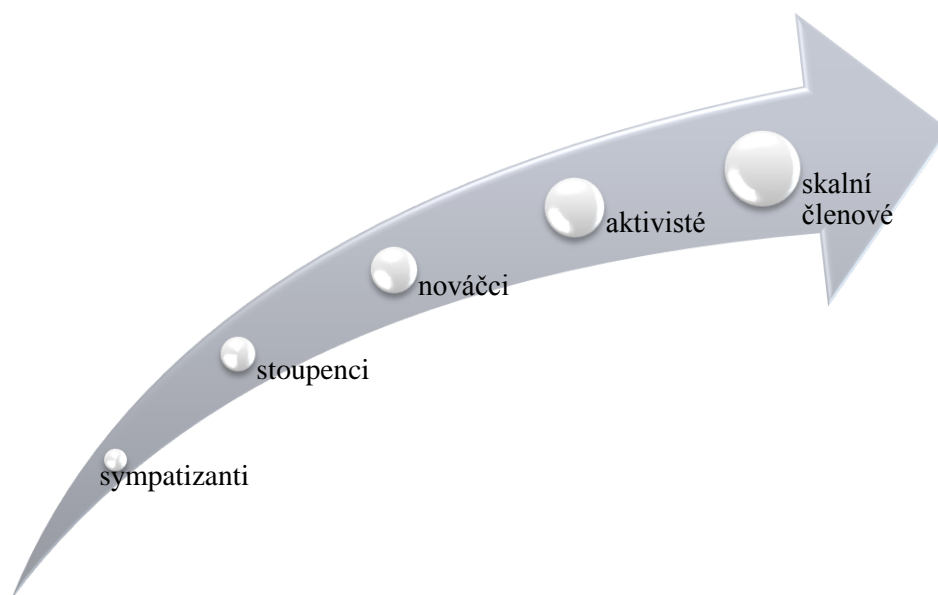
nicméně třeba zvažovat při implementaci programů převzatých z jiných zemí rozdílné kulturní faktory. Kultura totiž v těchto případech hraje zásadní roli a není možné program jednoduše „přenést“ a okopírovat a to ani v rámci regionu. Je potřeba, aby si každý stát vytvořil či modifikoval vlastní rehabilitační program na míru.

Členové skupiny mohou v některých případech působit ve skupině řádově i desetiletí, a proto logicky existují mezi členy velmi úzké vazby. Při odchodu však může skupina jako celek, tedy také všichni její členové, bývalého radikála ostrakizovat. Pro islamisty navíc vystoupení z organizace a ustoupení od ideologie je ještě o to těžší, neboť tímto částečně poruší, či se vzdají, své náboženské víry.

Existuje inverzní vztah mezi stupněm vazby ke skupině (ať už materiální, emocionální či ideologické) a pravděpodobnosti úspěšného disengagemntu nebo deradikalizace. Tento fakt je proto klíčový při navrhování deradikalizačního programu. Často platí, že čím déle jedinec ve skupině setrvává a čím větší je jeho zapojení ve skupinových radikálních aktivitách, tím menší se stává pravděpodobnost, že z organizace vystoupí.²⁵²

²⁵² Vazbu jedince na skupinu, jak již bylo uvedeno výše, lze klasifikovat do tří kategorií – materiální, emocionální a ideologické. Někteří autoři nabízejí při kategorizaci odlišné názvosloví, kdy vazby rozlišují na - pragmatickou, afektivní a normativní. (Demant et al., 2008)

Obrázek 3: Délka extremistova působení ve skupině a vyplývající síla vazeb



Zdroj: RAND, 2010; upraveno podle autorky

Podle studie RAND „Deradikalizace islamistických extremistů“ („*Deradicalizing Islamist Extremist*“) ²⁵³ je možno členy extremistických organizací řadit podle délky jejich členství, a to na skalní členy, aktivisty, nováčky, stoupence a sympatizanty (viz obr. 2). Skalní členové patří mezi nejsilněji oddané jedince a jejich vztah vůči skupině je většinou nejrigidnější. Pro organizaci pracují již dlouhou dobu a jsou hlavními participanty na plánování a vykonávání násilných akcí. Aktivisté jsou také často zapojeni do násilných aktivit, avšak jejich členství v organizaci je kratšího charakteru. Mezi nováčky se řadí ti jedinci, kteří vstoupili do organizace teprve před krátkou dobou, a proto jejich život ještě není s organizací příliš provázán. Stoupenci nejsou plnými členy skupiny, jen jí, poměrně výjimečně, asistují při některých aktivitách. Sympatizanti pak nejsou v žádném osobním kontaktu se členy organizace, identifikují se nicméně s jejími cíly, ideologií a často také využívanými prostředky. ²⁵⁴ Ačkoli deradikalizace skalních členů vyžaduje asi největší úsilí a její dosažení je ze všech typů členů teoreticky nejméně pravděpodobné, v případně úspěšnosti má tato deradikalizace nejmarkantnější vliv, neboť nabízí vzor, který může být ostatními členy spíše následován (a potenciálně může být docíleno deradikalizace kolektivní).

²⁵³ Rabasa et al., 2010

²⁵⁴ tamtéž

Tabulka 7: Vnitřní (skupinové) faktory deradikalizace

<i>Kolektivní deradikalizace</i>	<i>Individuální deradikalizace</i>
charisma vůdce	Délka a hloubka jedincova zapojení ve skupině
Autorita vůdce/vedení	Motivace a hodnotová orientace skupiny
Jednotnost postoje vedení vůči deradikalizaci	
Koherence skupiny	
Hierarchická struktura	
Motivace a hodnotová orientace skupiny	

Zdroj: Autorka

Závěr

Deradikalizace je proces, který se potýká s celou řadou překážek a je ovlivňován počtenými faktory mnoha druhů a forem. Nutnost jeho dlouholeté realizace a nezaručená úspěšnost jeho komplexitu potvrzuje. Tak jako v mnoha zemích s muslimským obyvatelstvem na světě, také v některých zemích severoafrického regionu přistupovaly státy v posledních desetiletích k politikám, jež měly za cíl eliminovat násilí, kterého se dopouštěli místní radikální islamisté především proti vládním institucím a představitelům.

Také v Egyptě, Libyi a Alžírsku byly po mnoho let realizovány snahy potenciálně vedoucí k deradikalizaci hnutí, jež měly na svědomí - údajně primárně nábožensky motivované - protirežimní útoky. V těchto zemích tak byly v posledních letech zaváděny poměrně koherentní deradikalizační programy. Ty se zaměřily prvotně na samo vedení, aby mohlo být následovně přistoupeno k *bottom up* procesu, kdy je deradikalizované vedení schopno vyvíjet na členy skupiny nátlak, který vede potenciálně k jejich dobrovolnému ukončení násilí a v lepším případě též změně jejich ideologie.

Domněnkou, která se v diplomové práci potvrdila, je, že faktory vedoucí k *radikalizaci* jedince mohou představovat zároveň též faktory, které brání jeho úspěšné *deradikalizaci*. V dnešní době je hlavním motorem islamistických ozbrojenců pocit křivdy jak v domácím, tak i mezinárodním kontextu a velké množství radikálních bojovníků stále proudí ze stejných oblastí, které jsou již tradičně spojeny s islamistickým aktivismem. Ačkoli je tak radikalizace určována velkým počtem komplexních faktorů a nelze ji vysvětlit na základě jednoho pohledu, ať už geografického, politického, socio-ekonomického či ideologického, jak severoafrická zkušenost ukazuje, kombinace sociální marginalizace a politická exkluze určité skupiny lidí a geografické oblasti, doplněná o dlouhodobé historické antagonismy, je potenciálním koktejlem faktorů podněcujícím radikalismus. Jak ukázaly události arabského jara, i v předpokládaně deradikalizovaných jedincích a hnutích převládá latentní „rozbuška“ a pokud nedojde k zásadnímu obratu v situaci, v níž se bývalý extremističtina nachází, může potenciálně dojít k opětovnému zapojení do násilných aktivit. Ačkoli v současné době egyptská hnutí uvádějí jako svou hlavní motivaci pro možný násilný boj především potřebu zakořenit ve společnosti své země zákon šarii, skutečnost, že existuje zřejmá korelace mezi socioekonomickými a politickými faktory

a růstem islamistického radikalismu naznačuje, že původ militantních myšlenek je možno nalézt v nespokojenosti a křivdě, kterou potenciální či aktivní radikálové (stejně jako již předpokládaně deradikalizovaní jedinci) cítí vůči vlastním elitám.

Charakter radikální organizace, tak jako kompetentnost a charisma jejího vedení, ovlivňuje zásadně pravděpodobnost, se kterou se podaří jedinci vystoupit ze své extremistické skupiny. V případě kolektivní deradikalizace je potřeba jednotného vedení a charismatického vůdce, který je schopen prostřednictvím „bottom up“ procesu přesvědčit své následovníky a stoupence, že ideologie, která byla vedením skupiny ještě donedávna proklamována, je ve skutečnosti nesprávná. Vzhledem k náročnosti podobného úkolu je nezbytné, aby byla tato osoba skutečnou respektovanou ikonou, a – pokud možno – aby neexistovala paralelní druhá část vedení, antagonní těmto snahám.²⁵⁵

Naopak naděje na deradikalizaci jednotlivce, jehož skupina zůstává i nadále aktivní a jejíž vedení odmítá jednotně přistoupit na vládní pobídky výměnou za jejich umírnění a ukončení násilných aktivit, vzrůstá v nepřímé úměře míře respektu, jež vedení skupiny u svých členů vyvolává. Pakliže je funkčnost vedení z nějakého důvodu (ať již jako následek vládních represí či z důvodu jeho prosté nekompetentnosti) oslabena, je pro jedince přijatelnější podlehnout snahám vlády, která tak může být v této situaci vnímána jako ta krediblnější z obou stran. Pokud však organizace působí jednotně a pevně pohromadě, a jedinec vnímá v jeho setrvání ve skupině určitou jistotu (a je na něj navíc vyvíjen konstantní psychologický a emociální nátlak na jeho loajlnost), bude pravděpodobně méně ochoten své vedení „zradit“ a skupinu opustit.

Z poznatků, kterých se autorka práce dobrala, vyplývá, že by se státy měly při implementaci deradikalizačních programů nejprve zaměřit primárně na to, kdo je jejich cílovou skupinou. Vzhledem k tomu, že charakter hnutí často určuje pravděpodobnou reakci organizace, jejího vedení i jednotlivých členů, na deradikalizační podněty, a ta je často diametrálně odlišná, je třeba přizpůsobit tomu volené strategie. Jelikož se vládní pobídky a kredibilita jejich slibů ukázaly být stěžejním faktorem pro úvodní přístup k samotnému procesu a to především u běžných členů skupiny, měl by tento aspekt provázet každý program zaměřený na vypořádání se s násilným radikalismem. Jakkoli

²⁵⁵ Tak jako tomu bylo v případě Ajmána Zavahriho, vůdce Egyptského džihádu, který veřejně vystupoval proti snahám al-Šarífa skupinu deradikalizovat

je ideologické působení ve vězeních a zdejší náboženská osvěta jistě faktorem, jež zvyšuje pravděpodobnost dlouhodobé deradikalizace a umírnění (především uvězněného vedení), fakt, že tato strategie byla aplikována všemi zkoumanými programy a jejich výsledky byly přesto rozporuplné, napovídá, že význam této fáze deradikalizačního procesu je mírně přeceňován.

Státy by také měly zhodnotit, kde je možno aplikovat kolektivní deradikalizační program, a tam kde je to vhodné, jej primárně podporovat. Právě prostřednictvím kolektivní deradikalizace může být totiž efektivně zacílena celá skupina spolu s jejím vedením, což ve výsledku významně zvýší naději na dlouhodobě udržitelnou deradikalizaci radikálně islamistické hrozby.

Vzhledem ke stále poměrně nedostatečně obsáhlému výzkumu věnujícímu se současné deradikalizaci jako takové a faktorům, jež ovlivňují její průběh a udržitelnost, nabízí dané téma potenciál pro pokračující bádání. Žádané by například bylo detailní zhodnocení konkrétního vlivu a síly ideologických – versus – pragmatických motivací, jež vedly deradikalizované jedince k jejich behaviorálnímu (či potenciálně též ideologickému) obratu. Dosavadní výzkumy prozatím neposkytují dostatečně věrohodná data pro spolehlivou analýzu. Pro zodpovězení výše uvedené otázky tak bude pravděpodobně zapotřebí, vedle výzkumu čerpajícího ze sekundárních zdrojů, též výzkumu terénního, za účelem přímé konzultace problematiky s bývalými bojovníky radikálních skupin a jinými zainteresovanými osobami.

Literatura

Abuza, Z. 2008 „The Rehabilitation of Jemaah Islamiyah Detainees in South East Asia: A Preliminary Assessment“ in Bjorgo, T.; Horgan, J., eds., *Leaving Terrorism Behind: Individual and Collective Disengagement*, New York: Routledge.

Ahmida , Ali. 1994. *The Making of Modern Libya*. New York: State University of New York

AhramOnline: „Islamist Bloc“. AhramOnline, 19. 11. 2011 (online). Dostupné z : <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/33/103/26940/Elections-/Electoral-Alliances/Islamist-Bloc-AlNour.aspx> (24. 4. 2013).

Al Hussaini, Amira: „Libya: Protests Begin in Benghazi Ahead of February 17 Day of Wrath“. Global Voices, 16. 2. 2011(online). Dostupné z : <http://globalvoicesonline.org/2011/02/16/libya-protests-begin-in-benghazi-ahead-of-february-17-day-of-wrath/> (24. 4. 2013).

Al-Masry, A.l-Youm: “Jama'a al-Islamiya: We will fight for Sharia, even if blood is shed”. *Egypt Independent*, 13. 10. 2012 (online). Dostupné z : <http://www.egyptindependent.com/news/jama-al-islamiya-we-will-fight-sharia-even-if-blood-shed> (24. 4. 2013).

Almond, G.; Appleby, S.; Sivan, E. 2003. *Strong Religion: The Rise of Fundamentalism Around the World*, Chicago: University of Chicago Press

Ashour, Omar: „Deradicalizing jihadists, the Libyan way“. *The Daily Star*, 26. 4. 2010 (online). Dostupné z : <http://www.dailystar.com.lb/Opinion/Commentary/Apr/26/Deradicalizing-jihadists-the-Libyan-way.ashx#axzz2P11Or3zC> (24. 4. 2013).

ASHOUR, Omar. 2009a. « Votes and Violence: Islamists and The Processes of transformation” *The International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence* (online; pdf). Dostupné z: <http://icsr.info/publications/papers/1264507559VotesandViolenceIslamistsandtheProcessesofTransformationOmarAshour.pdf> (11.9.2012)

Ashour, Omar. 2009b. *The De-Radicalization of Jihadists: Transforming Armed Islamist Movements*. New York: Routledge.

Berman, Sheri. 2003. „Islamism, Revolution, and Civil Society“ *Perspectives on Politics*. Volume 1(2), (online). Dostupný z :
<http://dx.doi.org/10.1017/S1537592703000197> (25.4.2013)

Blair, David: “ Al-Qaeda founder launches fierce attack on Osama bin Laden,,. The Telegraph, 20. 2. 2009 (online). Dostupné z :
<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/egypt/4736358/Al-Qaeda-founder-launches-fierce-attack-on-Osama-bin-Laden.html> (24. 4. 2013).

Black, Ian: “Libya's jihadis reject violence as leader bids for acceptance“. The Guardian, 4. 9. 2009 (online). Dostupné z :
<http://www.guardian.co.uk/world/2009/sep/04/libyan-islamist-fighters-reject-violence> (24. 4. 2013).

Black, Ian: “The Libyan Islamic Fighting Group – from al-Qaida to the Arab spring“. The Guardian, 5. 9. 2011 (online). Dostupné z :
<http://www.guardian.co.uk/world/2011/sep/05/libyan-islamic-fighting-group-leaders> (24. 4. 2013).

Blanchard, Christopher, M. 2008. “Libya: Background and U.S. Relations“. Congressional Research Service (online). Dostupné z :
<http://fpc.state.gov/documents/organization/109510.pdf> (24. 4. 2013).

Blaydes, L.; Rubin, L. 2008. „Ideological Reorientation and Counterterrorism: Confronting Militant Islam in Egypt“ *Terrorism and Political Violence*, 20 (4) (online). Dostupné z : <http://www.stanford.edu/~blaydes/Violence.pdf> (24. 4. 2013).

Boubeker, Amel. 2008. “Salafism and Radical Politics in Postconflict Algeria” *Carnegie Paper*, (online). Dostupné z : <http://carnegieendowment.org/2008/10/20/salafism-and-radical-politics-in-postconflict-algeria/1121> (25.8.2012)

Burr, Millard, . 2012. “Zawahiri and Egyptian Islamic Jihad. What Next?“. *Economic Warfare Institute* (online). Dostupné z :
<http://www.thecuttingedgenews.com/index.php?article=76221> (24. 4. 2013).

BEDJAOUI ,Youcef, et al. 1999. *An Inquiry into the Algerian Massacres*. Hoggar

CNN: “You are either with us or against us“. CNN, 6. 11. 2001 (online). Dostupné z: <http://edition.cnn.com/2001/US/11/06/gen.attack.on.terror/> (24. 4. 2013).

Cowell, Alan, Jehl, Douglas: „Luxor Survivors Say Killers Fired Methodically,,. New York Times, 24. 11. 1997 (online). Dostupné z : <http://www.nytimes.com/1997/11/24/world/luxor-survivors-say-killers-fired-methodically.html?pagewanted=all&src=pm> (24. 4. 2013).

Daily Roz al-Youssef, „Special Dispatch No. 4103“ 23. Březen, 2011 (online). Dostupné z: <http://www.memri.org/report/en/print5601.htm> (25.4.2013)

Denoeux, Guilain, Carter, Lynn. 2009. « Guide to the Drivers of Volent Extremism ». USAID (online). Dostupné z : http://www.coffey.com/Uploads/Documents/Guide-to-the-Drivers-of-Violent-Extremism_20120712161200.pdf (24. 4. 2013).

Ersoy, Metin. 2010. “The Muslim World.” Wiley Online Library. Volume 100 (1), (online). Dostupné z: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1478-1913.2009.01303.x/full> (25.4.2013)

European Commission. 2008. “Radicalisation, Recruitment and the EU Counter-radicalisation Strategy” (online; pdf). Dostupné z: <http://www.transnationalterrorism.eu/tekst/publications/WP4%20De1%207.pdf> (10.9.2012)

Fikri, Youssef. 2007. “ Assirat Al-Moustakin”. Global Jihad (online). Dostupné z: http://globaljihad.net/view_page.asp?id=395 (24. 4. 2013).

Francouzská ambasáda v Tripoli. 2009. „ Libyan Islamic Fighting Group Revises Jihadist Ideology“. Francouzská ambasáda v Tripoli (online). Dostupné z : <http://www.info-libye.com/pages/libyan-islamic-fighting-group-revises-jihadist-ideology-5287764.html> (24. 4. 2013).

Gebara, Khalil. 205. “The End of Egyptian Islamic jihad?”. Terrorism Monitor Volume 3 (3) (online). Dostupné z:

http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=27523
(24. 4. 2013).

Global Security. nedatováno. „Libya: Military“. Global Security (online). Dostupné z :
<http://www.globalsecurity.org/military/world/libya/saif-qadhafi.htm> (24. 4. 2013).

Hafez, Mohammed, M. 2003. Why Muslims Rebel: Repression And Resistance In The Islamic World. Boulder: Lynne Rienner Publisher.

Hamid, Shadi. 2011. “The Struggle for Middle East Democracy” *Cairo Review of Global Affairs* (online). Dostupné z:
<http://www.brookings.edu/research/articles/2011/04/26-middle-east-hamid> (7.9.2012)

Hamzawy, Amr, Grebowski, Sarah. 2010. “From Violence to Moderation. Carnegie Endowment for International Peace (online). Dostupné z:
<http://www.carnegieendowment.org/files/Hamzawy-Grebowski-EN.pdf> (24. 4. 2013).

Horgan, J.; Braddock, K. 2010. „Rehabilitating the Terrorists? Challenges in Assessing the Effectiveness of Deradicalization from Violent Extremism“. *Terrorism and Political Violence*, 22 (2).

Horgan, John. 2008. „Deradicalization or Disengagement?“ *Perspectives on Terrorism*, 2 (4) (online). Dostupné z:
<http://www.terrorismanalysts.com/pt/index.php/pot/article/view/32/html> (15.8.2012)

Huber, Evelyne; Rueschemeyer, Dietrich; Stephens, John. 1993. “The Impact of Economic Development on Democracy” *Journal of Economic Perspectives*, 7 (3), (online; pdf). Dostupné z:
http://works.bepress.com/cgi/viewcontent.cgi?article=1012&context=dietrich_rueschemeyer&sei-redir=1&referer=http%3A%2F%2Fscholar.google.cz%2Fscholar%3Fq%3Deconomic%2Bdevelopment%2Band%2Bdemocracy%26hl%3Dcs%26as_sdt%3D0%26as_vis%3D1%26oi%3Dscholar%26sa%3DX%26ei%3D4BJTULnbHY7KsgaymoGoDw%26ved%3D0CCAQgQMwAA#search=%22economic%20development%20democracy%22
(8.9.2012)

Huntington, Samuel. 1991. “The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century” Oklahoma University Press. Googlebooks. (online). Dostupné z:

http://www.google.cz/books?hl=cs&lr=&id=6REC58gdt2sC&oi=fnd&pg=PR11&dq=samuel+huntington+third+wave&ots=S2-WGnwwG-&sig=zonin2F1IRMtRh5LP310RXG5ArU&redir_esc=y#v=onepage&q=samuel%20huntington%20third%20wave&f=false (08.9.2012)

Cheterian, Vicken. 2012. "Libya's rebel leader with a past". *Le Monde diplomatique* (online). Dostupné z : <http://mondediplo.com/2012/05/08libya> (24. 4. 2013).

Choudhury, Tufyal. 2007. *The Role of Muslim Identity Politics in Radicalization*. London: UK Department fo Communities and Local Governemnt.

Insternational Institute for Counter-Terrorism. 2010. „The De-Radicalization Process of Terrorist Organizations: The Libyan Case. IICT (online). Dostupné z : http://www.ict.org.il/Portals/0/Internet%20Monitoring%20Group/JWVG_De_Radicalization_LIFG.pdf (24. 4. 2013).

Juergensmeyer, Mark. 2003. „Terror in the Mind of God: The Global Rise of Religious Violence.“ Berkeley: University of California Press.

Karatnycky, Adrian. 2005. "Civic Power and Electoral Politics." *Freedom House report*, (online; pdf). Dostupné z: http://www.kubatana.net/docs/opin/adrian_karatnycky_civic_power_elec_politics_0512.doc (20.9.2012)

Keefer, Phillip; NORMAN, Loayza (eds). 2008. *Terrorism, Economic Development, and Political Openness*. Cambridge: Cambridge University Press

Khatab, Sayed. 2007. "Al Hedaybi's Influence on the Development of Islamist Movements in Egypt". *The Muslim World* 91 (3-4), p. 451-480 (online). Dostupné z: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1478-1913.2001.tb03726.x/abstract> (24. 4. 2013).

Khan, Nadia. 2010. „Altaf Hussain vision of Islam! by Nadia Khan“ Mark the truth. (online). Dostupné z: <http://www.markthetruth.com/pakistani-politics/30-altaf-hussain-vision-of-islam.html> (25.4.2013)

Kepel, Gilles, Milelli, Jean-Pierre Milelli. 2010. *Al Qaeda in its own words*, Cambridge & London: Harvard University Press, Cambridge & London.

Kohlmann, Evan. 2007. "The LIFG Joins Al-Qaida: Not Exactly "New News"". Nefa Foundation (online). Dostupné z: <http://www.mail-archive.com/osint@yahoogroups.com/msg48951.html> (24. 4. 2013).

Krueger, Alan. 2007. *What Makes a Terrorist*. Princeton: Princeton University Press and copyrighted

Labat, Severine. 1995. *Les islamistes algériens: Entre les urnes e tle maquis*. Paříž: Seuil.

Lebowich, Andrew. 2011. „AQMI Returns in Force in Northern Algeria“ *Combating Terrorism Center* (online). Dostupné z: <http://www.ctc.usma.edu/posts/aqim-returns-in-force-in-northern-algeria> (20.9.2012)

Library of Congress: Country Study. Nedatováno. "Egypt: The Limits of Incorporation: The Rise of Political Islam and the Continuing Role of Repression". Library of Congress (online). Dostupné z: http://atheism.about.com/library/FAQs/islam/countries/bl_EgyptIslamRepression.htm (24. 4. 2013).

Luong, Pauline, Luong, Lust-Okar, Ellen. 2002. „State Strategies toward Islamic Mobilization: A Comparative Analysis of the Middle East and Central Asia“. Yale University (online). Dostupné z: <http://www.yale.edu/macmillan/ocvprogram/licep/6/luong/jonesLuong.pdf> (24. 4. 2013).

Little, Patrick. 2012. „Examining the Underlying Conditions Predisposing Societes to Terrorism“ *Academia* (online). Dostupné z: http://johnshopkins.academia.edu/PatrickLittle/Papers/1446447/Examining_the_Underlying_Conditions_Predisposing_Societies_to_Terrorism (21.9.2012)

Malthaner, Stefan. 2011. *Mobilizing the faithful*. Chicago: University of Chicago Press.

McKenna, Amy. 2011. „The History of Northern Africa.“ New York: The Rosen Publishing Group

OLSSON, Christian. 2010. „Répression et radicalisation violente : Une perspective relationnelle sur l'usage de la force dans le contexte des opérations contemporaines de pacification extérieure., *Lectures de Conflict* (online ; pdf). Dostupné z : http://dev.ulb.ac.be/sciencespo/dossiers_membres/olsson-christian/fichiers/olsson-christian-publication37.pdf (13.9.2012)

Orr, Tamara, B. 2003. Egyptian Islamic Jihad . London: Rosen Publishing Group.

Pantucci, Raffael. 2008. „Britain's prison dilemma: Issues and concerns in Islamic radicalization.“ *Terrorism Monitor*, 6(6). (online). Dostupné z: http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=4806 (25.4.2013)

Pargeter, Alison. 2002. „Localism and radicalization in North Africa: local factors and the development of political Islam in Morocco, Tunisia and Libya“. *International Affairs* 85 (5) (online). Dostupné z: http://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/International%20Affairs/2009/8_5_5pargeter.pdf (24. 4. 2013).

Perkins, Kenneth. 2004. A History of Modern Tunisia. Cambridge: Cambridge University Press.

Pew, 2010. „What the World Thinks in 2002“ (online). Dostupné z: <http://www.people-press.org/2002/12/04/what-the-world-thinks-in-2002/> (25.4.2013)

Porges, Marisa; Stern, Jessica. 2010. „Getting Deradicalization Right“ *Foreign Affairs*, (online). Dostupné z: <http://www.foreignaffairs.com/articles/66227/marisa-l-porges-jessica-stern/getting-deradicalization-right?page=show> (25.8.2012)

Quilliam Foundation. 2010. „Quilliam Roundtable- Refuting Al Qaeda Former Jihadists and the Battle of Ideologies“. Quilliam Foundation (online). Dostupné z : <http://www.quilliamfoundation.org/press-releases/quilliam-roundtable-refuting-al-qaeda-former-jihadists-and-the-battle-of-ideologies/> (24. 4. 2013).

Rabasa, Angel et al. 2010. „Deradicalizing Islamist Extremist“ *RAND Cooperation*, (online; pdf). Dostupné z: http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2010/RAND_MG1053.pdf (25.8.2012)

Risse, Thomas. 2000. „Lets Agrue! Communicative Action in World Politics.“ *International Organisation*, 54 (1), p.1-39 (online). Dostupné z : <http://journals.cambridge.org/action/displayAbstract;jsessionid=5A1CE3F53B56EDD0A6B2DF3346EE20E7.journals?fromPage=online&aid=164787> (24. 4. 2013).

Roberts, Hugh. 2007. „Demilitarizing Algeria“ *Carnegie Endowment*, (online). Dostupné z: <http://www.carnegieendowment.org/2007/05/08/demilitarizing-algeria/yrh> (25.8.2012)

Roberts, Hugh. 1994. „Between Eradicators and Conciliators“ *Middle East Report*, (online). Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/3013109> (8.9.2012)

Robertson, Nic, Cruickshank, Paul, Lister, Tim : «Pro-al Qaeda group seen behind deadly Benghazi attack“. CNN, 13. 9. 2012 (online). Dostupné z : <http://edition.cnn.com/2012/09/12/world/africa/libya-attack-jihadists> (24. 4. 2013).

Sageman, Marc. 2004. „Understanding Terror Networks“ Philadelphia: University of Pennsylvania Press

Senge, Peter. 2006. *The Fifth Discipline: The Art and Practice of The Learning Organization..* Crown Publishing Group

Souaidia, Habib. 2001. *La Sale Guerre: Préface de Ferdinando Imposimato*. Paříž: Le Découverte

Somer, Murat. 2004. „Moderate Islam and Secularist Opposition in Turkey: Implications for the World, Muslims and Secular Democracy“ *Third World Quarterly*. Volume 28 (7), (online). Dostupné z: http://home.ku.edu.tr/~musomer/research_files/Somer,%20AKP%20and%20Democratization%20TWQ%2031.pdf (25.4.2013)

StudyMode. 2012. „De-Radicalization Programs Used to Combat Islamist Extremists“. StudyMode (online). Dostupné z: <http://www.studymode.com/essays/De-Radicalization-Programs-Used-To-Combat-Islamist-1322801.html> (24. 4. 2013).

Storm, Lisa. 2009. „The persistence of authoritarianism as a source of radicalization in North Africa“ *International Affairs*, 85 (5), (online). Dostupné z: <http://socialsciences.exeter.ac.uk/politics/staff/storm/publications/> (25.8.2012)

Tal, Nahman. 2005. *Radical Islam : In Egypt and Jordan*. Sussex : Sussex Academic Press.

The Middle East Media Research Institute. 2012. “Senior Official in Egyptian Islamic Jihad: If We Come to Power, We will Launch a Campaign of Islamic Conquests to Instate Shari'a Worldwide: 'The Christian is Free to Worship His God in His Church, but if the Christians Make Problems for the Muslims, I Will Exterminate Them'”. MEMRI(online). Dostupné z : <http://www.memri.org/report/en/print5601.htm> (24. 4. 2013).

The World Bank. 2013. *Tunisia Overview*. The World Bank (online). Dostupné z: <http://www.worldbank.org/en/country/tunisia/overview> (24. 4. 2013).

Traub, James: „Islamic Democrats?“ *The New York Times*, 29. 4. 2007 (online). Dostupné z: http://www.nytimes.com/2007/04/29/magazine/29Brotherhood.t.html?_r=0 (24. 4. 2013).

The Electoral Commission. 2005. „Social Exclusion and Political Engagement“ *Research Report*, (online; pdf). Dostupné z: http://www.electoralcommission.org.uk/_data/assets/pdf_file/0007/63835/Social-exclusion-and-political-engagement.pdf (23.8.2012)

The Guardian. 2011. „The Libyan Islamic Fighting Group – from al-Qaida to the Arab spring.“ 5. Září, 2011 (online). Dostupné z: <http://www.guardian.co.uk/world/2011/sep/05/libyan-islamic-fighting-group-leaders> (25.4.2013)

„The Multi-Party System in Algeria“ (online). Dostupné z: <http://www.yale.edu/macmillan/africadissent/addi.pdf> (20.8.2012)

U.S. Department of State. 2012. "Foreign Terrorist Organizations". Bureau of Counterterrorism (online). Dostupné z: <http://www.state.gov/j/ct/rls/other/des/123085.htm> (24. 4. 2013).

Volintiru, Clara. 2010. "Towards a Dynamic Model of Terrorist Radicalization" *European Institute of Romania* (online; pdf). Dostupné z: http://lse.academia.edu/ClaraVolintiru/Papers/436040/Towards_a_Dynamic_Model_of_Terrorist_Radicalization (21.3.2013)

Vandewalle, Dirk. 2012. *A History of Modern Libya*. Cambridge: Cambridge University Press.

Von Graffenried, Michael. 1899. *Inside Algeria*. London : Aperture.

West Point, 2007. „Al-Qaeda’s foreign fighters in Iraq: a first look at the Sinjar records.“ Harmony Projects, 19. Prosinec, 2007 (online). Dostupné z: <http://www.ctc.usma.edu/posts/al-qaidas-foreign-fighters-in-iraq-a-first-look-at-the-sinjar-records> (25.4.2013)

Wiktorowicz, Quintan. 2004. *Islamic Activism: A Social Movement Theory Approach (Indiana Series in Middle East Studies)*. Bloomington. Indiana University Press.

Willis, Michael, J. 2012. *Politics and Power in the Maghreb: Algeria, Tunisia and Morocco from Independence to the Arab Spring*. Londýn: C Hurst & Co Publishers Ltd.

Wright, Lawrence. 2008. „The Rebellion Within an Al Qaeda Maatermind questions terrorism“. *The Ney Yorker*. (online). Dostupné z: http://www.newyorker.com/reporting/2008/06/02/080602fa_fact_wright?currentPage=all (24. 4. 2013).

Zelin, Aaron, Y. 2012. "Jihadism’s Foothold in Libya". *The Washington Institute* (online). Dostupné z : <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/jihadisms-foothold-in-libya> (24. 4. 2013).

Ziyon : "Craziness: Egyptian Islamist party calls for violent jihad to implement Sharia". *Ziyon*, 14. 10. 2012 (online). Dostupné z :

<http://elderofziyon.blogspot.cz/2012/10/craziiness-egyptian-islamist-party-calls.html>
(24. 4. 2013).

Přílohy

Soupis transkripce arabských jmen

Česká transkripce využita v práci	Transkripce využívána v anglických textech	Arabský originál
al-Džihád	<i>Al-Jihad</i>	جهاد
Abdelhakim Belhadž	<i>Abdel Hakim Belhadj</i>	بالحاج الحكيم عبد
Ajmán al-Zavahrí	<i>Ayman Rabie al-Zawahiri</i>	الظواهري أيمن
Abu Hazim	<i>Abu Hazem</i>	أبو حازم
Al-Káida	<i>Al-Qaeda</i>	القاعدة
Al-Džáma al-Islamíja	<i>Al-Jama'a al-Islamiya's</i>	الإسلامية الجماعة
Al-Adl wa l'Ichsan	<i>Al Adl Wa Al Ihssane</i>	والإحسان العدل جماعة
al-džaz'ara	<i>Al-Jazaara</i>	
Ali al-Harit	<i>Ali al-Harit</i>	-
Ab dal-Wahab Kaíd Idris	<i>Abd al-Wahab Kayeed Idris</i>	-
Adel Šehato	<i>Adel Shehato</i>	-
Abu Salim	<i>Abu Salim</i>	أبو سجين
Assem Abdel Megid	<i>Assem Abdel Meguid</i>	-
Ali al-Salabi	<i>Ali al-Sallabi</i>	الصلابي محمد علي
Abduláh al-Sadik	<i>Abdullah al-Sadiq</i>	-
Abu al-Mundir	<i>Abu al-Mundhir</i>	-
Al Tabri'a	<i>Al Tabri'a</i>	-
Al-Ichwán al-Muslimúm	<i>Al-Ikhwan Al-Muslimum</i>	الاسلامي الإخوان جماعة
Bid'ah	<i>Bid'ah</i>	بدعة
džihádismus	<i>Jihadism</i>	الجهادية
Imám Al-Banna	<i>Imam al-Banna</i>	البننا
Husní Mubáarak	<i>Husni Mubarak</i>	مبارك حسني محمد
Chadli Bendžedid	<i>Šadli Bendjedid</i>	جديدين شاذلي

Jusuf Mohamed Fikri	<i>Yusuf Mohammad Fikhry</i>	-
Kamal Habib	<i>Kamal Habib</i>	-
Karam Zuhdi	<i>Karam Zuhdi</i>	-
Libya al-Gad	<i>Libya al-Ghad</i>	الغدلي بيا
Mustafa Kanfid	<i>Mustafa Ganfid</i>	-
Mohamed abd al-Salam Faradž	<i>Muhammad abd-al-Salam Faraj</i>	فرج السلام عبد محمد
mudžahedín	<i>Mujahideen</i>	مجاهد
Miftah al-Duwadi	<i>Miftah al-Duwadi</i>	-
Mohamed Šamam	<i>Mohammad Shamam</i>	-
Nadžeh Ibrahim	<i>Najih Ibrahim</i>	-
Omar Abdul Ráman	<i>Omar Abdel-Rahman</i>	الرحمن عبد عمر
Safwat Abdul Gani	<i>Safwat Abdel-Ghani</i>	-
Sajf al-Islám Kaddáfi	<i>Saif al-Islam Gaddafi</i>	القذافي معمر الإسلام سيف
Said Imam al-Šaríf	<i>Sayyed Imam Al-Sharif</i>	الشريف الإمام سيد
salafistický džihádismus	<i>Salafist-jihadism</i>	الجهادية السلفية
Šabiba Islamia	<i>Shabiba Islamiya</i>	-
Saláh Ben Júsuf	<i>Salah Ben Youssef</i>	يوسف بن صالح
Šejch Rašíd Ganuči	<i>Rashid al-Ghannushi</i>	الغنوشي راشد
salafismus	<i>salafism</i>	السلفية
Šejch Ali Gomá	<i>Sheikh Ali Gomaa</i>	جمعة علي
Tarek al-Zamor	<i>Tareq al-Zumar</i>	-
Takfir	<i>Takfir</i>	تكفير
tawid	<i>Tawhid</i>	توحيد

Abstrakt

Deradikalizace Islamistických hnutí: Případová studie vybraných zemí severní Afriky

Cílem práce je poskytnout komplexní podrobnou analýzu problematiky deradikalizace radikálních islamistických hnutí. Práce využívá existujících teoretických konceptů, které doplňuje o vlastní zjištění založená na analýze konkrétních příkladů tří vybraných zemí severoafrického regionu - Egypta, Libye a Alžírsko. Právě vlády těchto států totiž ve svých zemích v posledních desetiletích s větší či menší úspěšností implementovaly poměrně komplexní deradikalizační programy za účelem eliminace protivládních aktivit zdejších extremistických skupin. Jádrem práce je předložení koherentního souboru faktorů, jež tyto deradikalizační snahy zásadně ovlivňují. Pro postihnutí celé problematiky v celé její komplexitě jsou faktory analyzovány na třech možných úrovních – na úrovni státu a jeho záměrných deradikalizačních politik; na makro-úrovni státu a jeho (v deradikalizačním procesu) nezamýšlených politik, které však ve výsledku formují socio-ekonomické a politické prostředí a mají tak nepřímý vliv na (de)radikalizaci jedince; a nakonec na úrovni samotné skupiny, v otázce její struktury a charakteru. V závěru práce se autorka pokouší nabídnout doporučení pro efektivní program potenciálně vedoucí k úspěšné a udržitelné deradikalizaci.

Klíčová slova

Islamistická hnutí, extremisté, deradikalizace, radikalizace, faktory, násilí, vedení, deradikalizační proces, deradikalizační program, Egypt, Libye, Alžírsko, IG, EIJ, LIFG, GIA, AIS-FIS

Abstract

De-radicalization of Islamist Movements: The case study of selected countries in North Africa

The aim of the Thesis is to provide a complex and detailed analysis of the process of de-radicalization of radical Islamist Movements. While providing already existing theoretical concepts, the study uses its own findings resulting from the case analyses of three North African countries - Egypt, Libya and Algeria. All these countries have recently implemented rather complex, more or less successful de-radicalization programs in order to tackle the extremist groups on its territory. The core of the study presents a coherent set of factors that have crucial impact on the de-radicalization processes. The factors are analyzed on three levels, in order to ensure the coverage of the whole complexity of the studied issue. First the level of the factors resulting from the deliberate governmental de-radicalization efforts is investigated; second the macro-level state policies are discussed; and lastly, the attention is paid to the group-level intra-structural matters. The author also attempts to present recommendations for an effective de-radicalization program, potentially leading to a successful and sustainable de-radicalization.

Key Words

Islamist Movements, extremists, de-radicalization, radicalization, factors, violence, leadership, process of de-radicalization, de-radicalization program, Egypt, Libya, Algeria, IG, EIJ, LIFG, GIA, AIS-FIS